

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTORIE

Poválečný odsun německého obyvatelstva a reflexe nacistické okupace v kronikách farností bývalého niského komisariátu vratislavské diecéze

Magisterská diplomová práce

zpracoval: Václav Halásek
vedoucí práce: PhDr. Pavel Kreisinger, Ph.D.

Olomouc 2025

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci „Poválečný odsun německého obyvatelstva a reflexe nacistické okupace v kronikách farností bývalého niského komisariátu vratislavské diecéze“ vypracoval samostatně a s využitím uvedených pramenů, odborné literatury a internetových stránek.

V Brně, dne

.....
Václav Halásek

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Pavlu Kreisingerovi, Ph.D. za vedení diplomové práce.

Obsah

Obsah.....	4
Úvod.....	5
1. Stručný nástin vývoje církevní správy v československé části vratislavské diecéze	9
2. Farní kroniky jako pramen	13
3. Duchovní niského komisariátu tváří v tvář německému nacionalismu.....	16
3.1. Loajalita k Československu: Příklad Antonina Mokrische v Travné v předmnichovské době	16
3.1.1. Působení A. Mokrische v Bílé Vodě.....	26
3.2. Niský komisariát po Mnichovu: První měsíce pod Velkoněmeckou říší	30
3.3. Niský komisariát za druhé světové války: Pod nacistickým tlakem	34
4. Odsun německého obyvatelstva z niského komisariátu na příkladu farností Travná a Vápenná.....	47
4.1. Travná a Vápenná v roce 1945: Znovu pod československou správou	51
4.2. Travná a Vápenná v roce 1946: Organizovaný odsun	59
4.3. Působení Richarda Weidliche a Alexandra von Witticha do jejich odchodu z Československa.....	69
4.3.1. Alexander von Wittich	69
4.3.2. Richard Weidlich.....	72
Závěr.....	77
Seznam použité literatury, pramenů a internetových stránek	79
Prameny	79
Inventáře	81
Literatura	82
Internetové stránky	85
Fotografie.....	85
Resumé.....	87

Úvod

„*Podepsaný Richard Weidlich, nar. 14. 4. 1901 v Staré Červené Vodě okr. Frývaldov,¹ toho času farář v Zigharticích² prosí o zařazení k odsunu do jednoho z nejbližších transportů. On chce se co nejspíše vystěhovati do Jižní Ameriky spolu se svými bratry a sestrami.*“³ Těmito slovy se v červnu roku 1946 obrátil duchovní správce farnosti v dnešní Vápenné na místní národní výbor. Jeho žádosti však nebylo vyhověno. Díky těmto okolnostem máme nyní k dispozici jeho cenné svědectví, které zachycuje poválečný vývoj v regionu až do konce roku 1948. Weidlichovy zápisy jsou přitom velmi osobní, často připomínají spíše deníkové záznamy. Nacházejí se v knize opisů oběžníků a vizitačních zpráv z let 1890–1895.

Weidlichovo přání odejít z Vápenné se naplnilo až po třech letech. V roce 1949 opustil území bývalého niského komisariátu vratislavské diecéze jako jeden z posledních německých kněží, kteří zde po odsunu ještě působili. Jak složitý byl tento dramatický poválečný vývoj pro zdejší farnosti? Jak ho duchovní prožívali? A jaké postoje zaujímal místní kněží vůči nacismu v období před a během druhé světové války? Cílem této práce je na tyto otázky odpovědět. Dokážou však zdejší farní kroniky potřebné informace poskytnout?

Za tímto účelem byla provedena kvalitativní obsahová analýza přibližně třiceti farních kronik z niského komisariátu, která zohledňovala jejich vnější kontext i vnitřní strukturu. Systematickým tříděním získaných poznatků byly do rýsujících se kapitol a podkapitol zařazeny ty zápisy, které se k nacistické okupaci či k poválečnému odsunu německého obyvatelstva explicitně vyjadřovaly. Zvláštní pozornost byla věnována především kronikám farností Travná a Vápenná, protože právě ty poskytly mimořádně bohatý materiál.

Především v závěrečné kapitole práce byla také uplatněna metoda datové triangulace.⁴ Záznamy z kronik byly konfrontovány s dalšími archivními dokumenty, aby bylo možné ověřit jejich věrohodnost a doplnit kontext, který kronikáři sami třeba nezachytili. Samozřejmě bylo nutné zohlednit limity, které se s farními kronikami neodmyslitelně pojí, zejména jejich subjektivitu. Nicméně právě tato subjektivita zároveň představuje jedinečnou možnost nahlédnout do způsobu myšlení duchovních. Snaha porozumět tomuto myšlení byla rovněž snahou vyhnout se pouhému popisu zaznamenaných událostí.

¹ Jeseník.

² Obec Zighartice byla přejmenována na Vápennou na konci 40. let 20. století.

³ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, NAD: 221, neinventarizováno, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 75.

⁴ SUKOVÁ, M.: *Metodologie historických prací*. In: *Civilia: Odborná revue pro didaktiku společenských věd*, r. 14, č. 2, 2023, s. 150.

Základní pramennou bázi práce tvoří archiválie uložené ve Státním okresním archivu v Jeseníku. Zde se nachází většina dochovaných farních kronik farností bývalého niského komisariátu. Vysídlení německého obyvatelstva je podrobněji zachyceno například v kronikách farností Bernartice,⁵ Dolní Domašov,⁶ Horní Domašov,⁷ Javorník,⁸ Jeseník,⁹ Skorošice,¹⁰ Travná¹¹ či Vápenná¹². Pro studium postojů duchovních k nacistickému režimu byly kromě zmíněných kronik využity ještě záznamy z farností Bílá Voda,¹³ Kobylá nad Vidnávkou,¹⁴ Nové Vilémovice¹⁵ nebo Písečná.¹⁶

Kromě samotných kronik bylo plánováno studium i dalších písemností z farních fondů archivu v Jeseníku, jako je například korespondence faráře Aloise Starkera pojednávající o věznění v Dachau¹⁷ či osobní dokumenty duchovního Emila Beitze,¹⁸ Aloise Braunera¹⁹ a dalších. Bohužel povodně z roku 2024 postihly region Jesenicka natolik, že okresní archiv v Jeseníku byl uzavřen ještě půl roku po neštěstí. Doplnující roli tak sehrály pouze archiválie Moravskoslezského zemského národního výboru, expozitura Ostrava, nacházející se v Zemském archivu v Opavě. Většina duchovních niského komisariátu byla prověřena prostřednictvím evidence Archivu bezpečnostních složek, ovšem s negativním výsledkem.²⁰

⁵ SOKA Jeseník, Farní úřad Bernartice, NAD: 190, č. pom. 391, inv. č. 91, poř. č. 03, sign. VII, *Chronik der Pfarrei Barzdorf*.

⁶ SOKA Jeseník, Farní úřad Dolní Domašov, NAD: 197, č. pom. 368, inv. č. 81, poř. č. 01, sign. VI, *Pfarrbuch bei der Pfarrei Thomasdorf*.

⁷ SOKA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, NAD: 199, č. pom. 369, inv. č. 56, sign. VI, *Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800*.

⁸ SOKA Jeseník, Farní úřad Javorník, NAD: 202, neinventarizováno, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*.

⁹ SOKA Jeseník, Farní úřad Jeseník, NAD: 204, č. pom. 418, inv. č. 97, poř. č. 02, sign. VII, *Kronika farnosti Frývaldov*.

¹⁰ SOKA Jeseník, Farní úřad Skorošice, NAD: 214, č. pom. 360, inv. č. 160, poř. č. 03, sign. VII, *Kronika farnosti Skorošice*.

¹¹ SOKA Jeseník, Farní úřad Travná, NAD: 219, č. pom. 356, inv. č. 9, sign. VI, *Pfarrbuch für Krautenwalde*

¹² SOKA Jeseník, Farní úřad Vápenná, NAD: 221, neinventarizováno, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*.

¹³ SOKA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, NAD: 192, č. pom. 362, inv. č. 4, sign. VII, *Farní kronika*.

¹⁴ SOKA Jeseník, Farní úřad Kobylá nad Vidnávkou, NAD: 205, č. pom. 357, inv. č. 35, sign. VI, *Pfarrchronik I. / Inventarium über den Baustand, Errichtung, Beschaffenheit, Besitzungen, Realitäten, Gerechtsamme, Einkünfte, Giebigkeiten, anlebende Lasten, Verbindlichkeiten der Kirche und Localie Jungferndorf*.

¹⁵ SOKA Jeseník, Farní úřad Nové Vilémovice, NAD: 210, neinventarizováno, *Chronik der Pfarrkirche Neuwilmsdorf*.

¹⁶ SOKA Jeseník, Farní úřad Písečná, NAD: 213, č. pom. 346, inv. č. 52, sign. VII, *Pfarrchronik. Inventarium der Pfarrkirche S. Joannis Baptistae zu Sandhübel*.

¹⁷ SOKA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, č. pom. 362, inv. č. 51, sign. VIa, *Osobní korespondence faráře Aloise Starkera o věznění v Dachau*.

¹⁸ SOKA Jeseník, Farní úřad Stará Červená Voda, č. pom. 401, inv. č. 98, sign. VIa, *Osobní dokumentace duchovního v.v. Emila Beitze*.

¹⁹ SOKA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, č. pom. 369, inv. č. 114, sign. VIa, *Osobní doklady faráře Aloise Braunera - vysvědčení ze semináře, osvědčení o neschopnosti k vojenské službě*.

²⁰ *Jmenné Evidence – Archiv Bezpečnostních Složek*, n.d., [cit. 8.5.2024] Dostupné z: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/>.

Literatura týkající se odsunu německého obyvatelstva z Československa je poměrně rozsáhlá a tematicky pestrá. Mezi souhrnnými monografiemi zaujímá významné místo práce Tomáše Staňka *Odsun Němců z Československa*,²¹ jenž se zároveň podílel na přípravě edice archivních dokumentů s názvem *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*.²² K tématu přispěl také Karel Novotný, který publikoval výběr z pamětí, projevů a dokumentů prezidenta Edvarda Beneše.²³ Další cenné poznatky nabízí kolektivní monografie *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*²⁴ shrnující výzkumy několika historiků. Kromě české produkce se objevují i překlady zahraničních titulů. Roku 2011 vyšla v češtině publikace *Chladná vlast. Historie odsunutých Němců po roce 1945*²⁵ od německého historika Andrese Kosserta, který se věnoval nejen samotnému vysídlení, ale podrobně také integraci odsunutých Němců v Německu, přičemž výrazný prostor věnoval náboženskému životu a roli církve. Vývoj myšlenky nuceného přesídlení německého obyvatelstva studoval Detlef Brandes. Překlad jeho publikace *Cesta k vyhnání 1938–1945* vyšel v roce 2002.²⁶ Z pohledu filozofického, politologického nebo právníckého je problematika zpracována v publikaci *Odsun Němců z Československa 65 let poté*.²⁷ Z regionální literatury stojí za pozornost příspěvek Jany Hradilové *Odsun Němců z Frývaldova po roce 1945 ve světle českých pramenů a literatury*.²⁸ Autorka, která dnes působí jako archivářka ve Státním okresním archivu v Jeseníku, jej vytvořila během svých gymnaziálních studií. Ve spojení s katolickou církví pak o tématu pojednala například Michaela Neubauerová²⁹ nebo Zlataše Kukánová.³⁰ Kukánová psala o nedostatku kněží v českých zemích způsobeným odsunem. V souvislosti s předáváním církevního majetku v českobudějovické diecézi rozebral odchod německých kněží Jiří Petráš.³¹ V neposlední řadě je nutné zmínit také přínos Jany Krotilové,³²

²¹ STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991.

²² ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš (eds.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů*. 1.–2. díl, sv. 1–3. Středokluky 2009–2011.

²³ NOVOTNÝ, Karel (ed.): *Edvard Beneš, Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940–1947*. Praha 1996. nebo BENEŠ, Edvard a OLIVOVÁ, Věra: *Odsun Němců z Československa a dokumenty*, 2. vyd. Praha 2001.

²⁴ ARBURG, Adrian von – KOVAŘÍK, David – DVOŘÁK, Tomáš (eds.): *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Brno 2010.

²⁵ KOSSERT, Andreas: *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. Brno 2011.

²⁶ BRANDES, Detlef: *Cesta k vyhnání 1938–1945*. Praha 2002.

²⁷ HOUŽVÍČKA, Václav (ed.): *Odsun Němců z Československa 65 let poté*. Brno 2012.

²⁸ HRADILOVÁ, Jana: *Odsun Němců z Frývaldova po roce 1945 ve světle českých pramenů a literatury*. Šumperk 1996.

²⁹ NEUBAUEROVÁ, Michaela: *Římskokatolická církev na Jesenicku v letech 1945–1956*. In: *Jesenicko: Vlastivědný sborník*, r. 9, 2008, s. 41–57.

³⁰ KUKÁNOVÁ, Zlataše: „Rád bych sloužil děle“ K odsunu německého katolického kléru z českých zemí. In: *Securitas Imperii*, r. 32, č. 1, 2018, s. 98–129.

³¹ PETRÁŠ, Jiří: *Odsun německých kněží a předání církevního majetku do českých rukou v českobudějovické diecézi po skončení druhé světové války*. In: *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*. roč. 41, č. 3, 2004, s. 208–215.

Jana Ryby³³ či Josefa Tomana,³⁴ kteří upozornili na metodologická úskalí bádání v archivních fondech farností a na obtíže spojené s interpretací farních kronik.

Naopak vztah katolické církve k nacistickému režimu v československém pohraničí, zejména pak postoje sudetoněmeckého duchovenstva, je tématem, které je v české historiografii zpracováno méně. Věnuje se mu například historik Jiří Stříbrný, jehož studie nalezneme i v rozsáhlém českoněmeckém svazku *Handbuch der Religions und Kirchengeschichte der böhmischen Länder*.³⁵ Z něj je nutné dále vyzdvihnout příspěvky Reného Küpperta, který analyzoval nacistickou a církevní politiku v sudetské župě, dále text Freieho Anderse, jenž zpracoval soudní procesy vedené proti zdejšími německým katolickým duchovním, a Laury Hölzlwimmerové, která se zaměřila na každodenní církevní a náboženský život obyvatelstva. Nižší odborný přínos má diplomová práce Josefa Pakandla³⁶ nebo publikace *Naši pastýři 1938–1945*,³⁷ která mapuje osudy mnoha duchovních narozených na českém území a pronásledovaných nacistickým režimem. Mezi nimi i kněží, kteří působili v oblastech odstoupených po Mnichovské dohodě.

Mnohem intenzivněji bylo toto téma zpracováváno v německém prostředí. V západním Německu se už od 60. let minulého století vedla debata o roli katolické církve během nacistického období. Do této diskuse přispěl například Klaus Scholder³⁸ nebo Gunter Lewy.³⁹ O duchovních v českém pohraničí psal Rudolf Grulich, jehož dílo bylo přeloženo i do češtiny.⁴⁰ Nový impuls přineslo po roce 2000 otevření vatikánských archivů. Výsledkem byla i řada studií, které se nezaměřovaly pouze na pronásledované duchovní, ale také na kněze, kteří s nacismem aktivně sympatizovali.⁴¹

³² KROTILOVÁ, Jana: *Farní kroniky jako historický pramen. (Slánsko)*. In: *Slánský obzor: ročenka společnosti Patria, Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně*. r. 14, 2007.

³³ RYBA, Jan: *Odsun Němců ve světle farních kronik západočeského pohraničí*. In: *Minulosti Západočeského kraje*. r. 29, 1993 (vyd. 1994), s. 245–249.

³⁴ TOMAN, Josef: *Využití farních a vikariátních archivů pro historickou vlastivědu*. In: *Acta regionalia: Sborník vlastivědných prací*, 1965.

³⁵ SCHULZE WESSEL, Martin a ZÜCKERT, Martin (eds.): *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. München 2009.

³⁶ PAKANDL, Josef: *Nacistická okupace českého pohraničí a Českých zemí a její důsledky pro církevní správu*. Diplomová práce. Praha 2012.

³⁷ KALOUSEK, Miroslav (ed.): *Naši pastýři 1938 – 1945*. Loučka 2017.

³⁸ SCHOLDER, Klaus: *Die Kirchen und das Dritte Reich*. Bd. 1–2, Berlin 1977/1985.

³⁹ Dílo *The Catholic Church and Nazi Germany* (LEWY, Guenter: *The Catholic Church and Nazi Germany*. New York 1964.) amerického historika německého původu Lewyho přineslo značnou kritiku a obvinění papeže Pia XII z jeho neangažovanosti v ochraně Židů.

⁴⁰ GRULICH, Rudolf: *Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu*. Brno 2002.

⁴¹ SPICER, Kewin P.: *Hitler's Priests: Catholic Clergy and National Socialism*. Illinois 2008.

1. Stručný nástin vývoje církevní správy v československé části vratislavské diecéze

Hranice olomouckého a vratislavského církevního obvodu se dostaly mimo své státy v roce 1742. Na základě mírové smlouvy podepsané 28. července v Berlíně přišla habsburská monarchie na úkor Pruska o většinu Slezska. Tři děkanáty patřící olomouckému biskupství⁴² tak zůstaly v Prusku, a naopak část vratislavské diecéze se ocitla v Habsburské monarchii. Z tohoto území, tvořeného těšínským⁴³ a zčásti niským biskupským komisariátem, byl v roce 1770⁴⁴ vytvořen vratislavským biskupem Filipem Gotthardem Schaffgotschem⁴⁵ generální vikariát, k němuž byla ustanovena konzistoř. Vikariát v mnoha ohledech vystupoval v rámci vratislavského biskupství spíše jako samostatná jednotka. Roli v tom hrál mimo jiné napjatý vztah mezi vratislavským biskupem a pruskou vládou⁴⁶ či snahy Habsburků udržet si moc nad církevními záležitostmi ve své říši. V 70. letech 18. století se připravovalo zřízení nového biskupství v Rakouském Slezsku. Olomoucké biskupství bylo povýšeno na arcibiskupství, jemu bylo podřízeno nově vzniklé biskupství v Brně, avšak „projekt biskupství opavského, jemuž z Olomouce měly připadnouti děkanáty Opava, Ketř, Bílovec, Osoblaha, Spavice, Hlučín a část Bruntálu, Budišova a Oder“⁴⁷ se nepodařilo zrealizovat.

Rakouská část vratislavského obvodu byla tvořena dvěma celky: do východní části spadal kníže-biskupský komisariát se sídlem v Těšíně. V západní části byl vytvořen nový kníže-biskupský komisariát niský⁴⁸ (viz obr. 1). Změny ve zdejší církevní správě přinesl rozpad Rakouska-Uherska a vznik samostatných republik Polska a Československa. Těšínský komisariát byl v roce 1920 rozdělen na kníže-biskupský komisariát pro československé východní Slezsko, který sídlil v Českém Těšíně, a na kníže-biskupský komisariát pro polskou

⁴² Konkrétně děkanství Ketř, Hlubčice a Hlučín. Pro ně byl zřízen zvláštní komisariát, který spravoval farář v Ketři. (dále v KOUŘIL, M.: *Arcibiskupství Olomouc (1144)–1961*. Inventář, ev. č. pom. 750, Olomouc 1971.)

⁴³ Na biskupský komisariát byl těšínský děkanát povýšen v 1. polovině 17. století (PINDUR, D.: *Dřevěný kostel svatého Michaela archanděla v Řepišťích*. Řepiště 2013, s. 22.)

⁴⁴ PATER, J.: *Z dziejów Wikariatu Generalnego w Cieszyńie (1770–1945)*. In: JIRÁSEK, Zdeněk (ed.): *Církevní dějiny Slezska (18.–20. století)* Opava 2011, s. 23.

⁴⁵ Biskup Schaffgotsch se stal vratislavským biskupem v roce 1744 díky podpoře Fridricha II. Byl však obviněn z podpory Rakouska a v roce 1757 v Prusku zbaven moci. V roce 1766 z Pruska uprchl a ze zámku Jánský vrch řídil rakouskou část vratislavské diecéze. Pruskou část spravoval světicí biskup. (PATER, J.: *Z dziejów Wikariatu Generalnego w Cieszyńie (1770–1945)*, s. 23.)

⁴⁶ Církevní politika protestantského Pruska se výrazně lišila od katolického Rakouska, král Fridrich II. katolickému duchovenstvu zvedl daně a požadoval od nich plnou loajalitu. Král také plánoval oddělit katolickou církev ve Slezsku od Říma a vytvořit její vlastní řídicí centrum se sídlem v Berlíně. (PATER, J.: *Z dziejów Wikariatu Generalnego w Cieszyńie (1770–1945)*, s. 22.)

⁴⁷ KOUŘIL, M.: *Arcibiskupství Olomouc (1144)–1961*. Inventář, Olomouc 1971, ev. č. pom. 750, s. 7.

⁴⁸ V této době tak existovaly dva niské komisariáty, jeden v Rakouském Slezsku a druhý na pruské straně. Město Nysa, podle kterého byly pojmenovány, bylo součástí komisariátů v Prusku. (DEMEL, J.: *Děkanství Karvinná 1778–1950 (1954)*, Inventář, ev. č. pom. 135, Karviná 1998, s. 4.)

část východního Slezska se sídlem v Těšíně.⁴⁹ Generální vikariát existoval do roku 1925, avšak od roku 1920 pod něj spadal už pouze kníže-biskupský komisariát pro polskou část východního Slezska.

Další zásah přinesl rok 1938. Po Mnichovské dohodě byl komisariát pro československé východní Slezsko znovu rozdělen na českou a polskou část. Polská část nejprve připadla pod katovickou diecézi, ale po porážce Polska byla začleněna stejně jako komisariát pro československé západní Slezsko přímo do organizace vratislavského arcibiskupství, tedy pod generální vikariát ve Vratislavi.⁵⁰ Českou část až do konce války spravoval arcibiskupský komisař jmenovaný olomouckým arcibiskupstvím. Po válce československou část vratislavské diecéze společně s bývalými komisariáty řídil vratislavským kardinálem Bertramem ustanovený arcibiskupský zplnomocněnec.⁵¹

V roce 1947 byl ustanoven institut Apoštolské administratury v Českém Těšíně, která podléhala přímo papežské kurii. Od roku 1953 byly obě oblasti (komisariát pro československé západní i východní Slezsko) vedeny jediným komisařem, který disponoval titulem a pravomocemi generálního vikáře. Z vratislavského arcibiskupství byla oblast vyjmuta v roce 1978. Následně byla až do vzniku Ostravsko-opavského biskupství v roce 1996 začleněna do diecéze olomoucké.⁵²

Před rokem 1742 ve východní části rakouského Slezska existovalo vratislavské arcikněžství⁵³ se sídly v Bílsku,⁵⁴ Fryštátu, Frýdku, Těšíně a od roku 1738 také ve Strumeni.⁵⁵ Ty od roku 1759 doplnilo arcikněžství v Karvině a v roce 1806 v Jablunkově.⁵⁶ Strumeňské arcikněžství bylo přesunuto do Skočova.⁵⁷ Po roce 1918 v kníže-biskupském komisariátě pro československé východní Slezsko zůstalo vratislavských arcikněžství pět: Fryštát, Frýdek, Jablunkov, Karviná a Těšín. Ke změně došlo ve 20. letech, kdy bylo zřízeno arcikněžství ve Slezské Ostravě, a zároveň zanikl děkanát v Těšíně. V roce 1948 bylo sloučeno karvinské

⁴⁹ DEMEL, J.: *Děkanství Karviná 1778–1950* (1954). Inventář, ev. č. pom. 135, Karviná 1998, s. 5.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž, s. 6.

⁵³ Ve vratislavské diecézi byly tyto církevní správní obvody označovány pojmem arcikněžství (archipresbyterát). V rámci církevní organizace mají však téměř stejné postavení jako děkanáty na Moravě, a proto mnohdy bývají v literatuře i jako děkanství označovány.

⁵⁴ Dnes město Bílsko-Bělá (Bielsko-Biala), od roku 1918 spadá pod kníže-biskupský komisariát pro polskou část východního Slezska.

⁵⁵ PINDUR, D.: *Přehled nejstarší církevní správní organizace Těšínska. Od středověku do vzniku generálního vikariátu v roce 1770*. In: JIRÁSEK, Z.: *Polská papežská nunciatura v Opavě: (Slezsko v církevních dějinách 18. století)*. Opava 2009, s. 57.

⁵⁶ VYHLÍDAL, J.: *Naše Slezsko*. Praha 1900. s. 118. Dále: *Frýdecká farnost v kontextu církevně-správního vývoje Slezska*. [cit. 20. 2. 2021]. Dostupné z: <http://www.svatojanskavez.cz/stala-expozice/pohledy-do-dejin-farnosti-frydek/frydecka-farnost-v-kontextu-cirkevne-spravniho-vyvoje-slezska/>

⁵⁷ PATER, J.: *Z dziejów Wikariatu Generalnego w Cieszynie (1770–1945)*, s. 23.

a fryštátské arcikněžství v děkanství Karviná. Se zrušením institutu Apoštolské administratury v Českém Těšíně v roce 1978 následně zanikly také děkanáty ve Slezské Ostravě a v Jablunkově.

Organizační struktura západní části vratislavské diecéze v rakouském Slezsku byla výrazně jednodušší. Původně spadala celá tato oblast pod vratislavské arcijáhenství.⁵⁸ Čtyři zdejší arcikněžství – Vidnava, Zlaté Hory, Jánský Vrch (Javorník) a Jeseník vznikla mezi lety 1742 a 1770.⁵⁹ Počet farností postupně narůstal. Zatímco v roce 1788 jich existovalo 27, do roku 1937 se jejich počet zvýšil na 35.⁶⁰ Významné změny nastaly po druhé světové válce. V roce 1949 došlo v souvislosti s poválečným odsunem německého obyvatelstva ke sloučení čtyř arcikněžství do jediného děkanátu. Důvodem tohoto opatření byla snaha o centralizaci a usnadnění církevní správy v nově vytvořených demografických podmínkách.

Arcikněžství nebyla nutně spojena s jedním konkrétním sídlem, v němž musel arcikněž trvale působit. Tento úřad mohl zastávat duchovní správce kterékoliv farnosti v rámci arcikněžského obvodu, častěji však tuto roli vykonával farář z významnějšího místa. Takto koncipovaný model církevní správy umožňoval pružnější řízení a snadnější adaptaci na nenadálé situace. Arcikněží fungovali jako mezičlánek mezi farnostmi a arcibiskupským komisařem. Měli dozor nad duchovní správou, prováděli vizitace, svolávali konference a zároveň spravovali vlastní farnost. Současně docházelo k rozšiřování pomocné infrastruktury diecéze. V roce 1899 došlo k založení kněžského semináře ve Vidnavě, který následně poskytoval formaci většině duchovních, kteří působili v této části vratislavské diecéze.⁶¹

⁵⁸ Jiří Demel zmiňuje před rokem 1742 existenci děkanátu v Černé Vodě. K němu jsem žádné další informace nedohledal. Černá Voda se sice nachází na území, které dříve patřilo diecézi ve Vratislavi, avšak do roku 1785 patřila pod farnost v Červené Vodě. Od té doby fungovala jako lokálie, a na farnost byla přeměněna až v roce 1843. (MUSIL, Roman – ŠVUB, Jiří – GROWKA, Květoslav: *Farní úřad Černá Voda 1785–1982*. Inventář, ev. č. pom. 347, Jeseník 2002, s. 2.)

⁵⁹ *Církevní správa v českých zemích*. Církevní mapy – Historické mapy českých zemí. [cit. 20. 2. 2021]. Dostupné z: <http://www.cirkevni-mapy.cz/cirkev-v-ceskych-zemich/cirkevní-správa-v-ceskych-zemich/>

⁶⁰ Javornické arcikněžství (Bernartice, Bílá Voda, Bílý Potok, Javorník, Nové Vilémovice, Travná, Uhelná, Vlčice, Zálesí); Vidnavské arcikněžství (Černá Voda, Kobylá nad Vidnavkou, Skorošice, Stará Červená Voda, Vápenná, Velké Kunětice, Vidnava, Žulová); Jesenické arcikněžství (Česká Ves, Dolní Domašov, Horní Domašov, Jeseník, Lipová-lázně, Mikulovice, Písečná, Supíkovice, Široký Brod); Arcikněžství Zlaté Hory (Albrechtice, Heřmanovice, Horní Údolí, Hynčice, Mnichov, Ondřejovice, Rejvíz, Valštejn, Zlaté Hory) EGELBERT, K.: *Atlas des Erzbistums Breslau*. Breslau 1937.

⁶¹ KSIAEK, S.: *Granice i podział diecezji wrocławskiej na komisariaty i dekanaty w latach 1914–1945*. In: *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny* r. 19, č. 3–4, s. 135.

Obrázek 1: Mapa území, které v rakouském Slezsku spadá pod vratislavskou diecézi. Barevně zakresleno: Opavské a krnovské knížectví, panství Bruntál a Albrechtice, některé moravské enklávy ve Slezsku, nízký komisariát označen římskou číslicí I., těšínský komisariát označen římskou číslicí II. Mapa z roku 1782.⁶²

⁶² ZAO, Královský úřad Opava, NAD: 14, č. pom. 1813, inv. č. 849, poř. č. 53, sign. 15/11, *Mapa území, které v rakouském Slezsku spadá pod vratislavskou diecézi*.

2. Farní kroniky jako pramen

Kroniky obecně patří k pramenům badateli hojně využívaným. Podle Jany Krotilové však k většímu studiu farních kronik dochází až v 60. letech 20. století, kdy se většina farních archiválií dostává do trvalé úschovy v okresních archivech.⁶³ Krotilová cituje slova Josefa Tomana,⁶⁴ podle něhož byly farní fondy přehlíženy a historici s nimi systematicky nepracovali.⁶⁵ Farní kroniky přitom představují nenahraditelný typ ego-dokumentů. Zaznamenávají širokou paletu informací, od čistě církevních záležitostí až po světské události, které měly bezprostřední dopad na život farníků. Mnohé údaje zachycené v kronikách nelze nalézt v žádných jiných pramenech. Také zachycují velmi dlouhý časový úsek, který může přesáhnout několik staletí. Je tak možné jejich prostřednictvím sledovat dlouhodobé vývojové trendy. Disponují také určitou formální spolehlivostí. Coby oficiální dokumenty církve je správce farnosti vedl jako součást své úřední povinnosti, která bývala pravidelně kontrolována při vizitacích.

Dalším významným rysem farních kronik je skutečnost, že kromě popisu jednotlivých událostí zachycují také dobové názory, postoje a hodnoty. Umožňují zkoumat dějiny „zdola“, tedy optikou lokální komunity věřících. Nejvíce ovšem odrážejí osobnost samotného kronikáře, kterým býval obvykle farář. V zápisech často nalezneme jeho hodnocení politických i společenských změn. Nezřídka například rozhořčeně reaguje na náboženskou lhostejnost a úpadek mravů. Kroniky jsou tak nezbytným pramenem pro historiky zabývající se dějinami mentalit. Současně mohou velmi dobře posloužit i jako doplněk k tradičním politickým pramenům. Jak upozorňuje Jana Hradilová, obecní, školní a farní kroniky na Jesenicku k tomu bývají využívány jen málo.⁶⁶

Většina farních kronik v oblasti nízkého komisariátu vznikla v 18. století. Zápisy z tohoto období mají zpravidla rutinní charakter. Dokumentují každodenní náboženský život věřících i mimořádné události, jakou bylo například biřmování, spojené s návštěvou biskupa. Dále se často zmiňují o počasí, úrodě a živelných pohromách. Též obsahují demografické údaje, například počty narozených a pokřtěných dětí, uzavřených sňatků nebo zemřelých obyvatel. Vedle toho se v kronikách hojně nacházejí zápisy hospodářského a ekonomického charakteru, údaje o inventáři kostelů, stavebních úpravách, opravách a výstavbě nových církevních

⁶³ KROTILOVÁ, J.: *Farní kroniky jako historický pramen. (Slánsko)*. In: *Slánský obzor: ročenka společnosti Patria, Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně*. r. 14. 2007, s. 17.

⁶⁴ TOMAN, J.: *Využití farních a vikariátních archivů pro historickou vlastivědu*. In: *Acta regionalia – Sborník vlastivědných prací*. 1965.

⁶⁵ *Farní kroniky jako historický pramen. (Slánsko)*, s. 17.

⁶⁶ HRADILOVÁ, J.: „Domů do říše!“ Rok 1938 na Jesenicku ve světle literatury a pramenů SOkA Jeseník. In: *VIII. Svatováclavské Česko–Polsko–Německé setkání v Jeseníku: sborník referátů Jeseník*, č. 8, 2008, s. 19.

budov, záznamy o darech, registry desátků a informace o provozu charity a péči o chudé. Významnou součástí mnoha kronik jsou rovněž opisy důležitých listin, dekretů a dalších písemností. Nezřídka se jedná o opisy, které se do dnešní doby nezachovaly a které se týkají událostí, jež jsou mnohem starší než založení samotné kroniky.

Ve 20. století dochází v charakteru a vedení farních kronik k výrazným proměnám. Jana Krotilová uvádí, že církevní kronikáři už od počátku tohoto století vyjadřovali hluboké znepokojení a znechucení nad celospolečenskou atmosférou – stěžovali si na úpadek morálky, politické napětí, pokusy o komunistický převrat, ale i na vnitřní problémy katolické církve, které vedly k odpadlictví a následně ke vzniku nových církví.⁶⁷ Od konce 30. let a v době nacistické okupace se někteří pisatelé politickým tématům raději zcela vyhýbali a soustředili se pouze na zachycení běžných církevních a liturgických záležitostí ve farnosti, jiní dokonce od vedení kronik úplně upustili. Situace se ještě zhoršila po komunistickém převratu v roce 1948. Počet aktivně vedených farních kronik dále poklesl, zápisy se staly stručnými, faktografickými, někdy dokonce se zcela rezignovalo na textový obsah a omezovaly se pouze na obrazový materiál. Důvodem byla nejen cenzura ze strany režimu, ale i masivní oslabení církve způsobené odsunem německých farníků a kněží, slučováním far a nárůstem administrace farností formou *ex currendo*.⁶⁸ Většina farností již neměla svého stálého kněze a byla spravována vzdálenými administrátory. Kroniky se tak proměnily v torzovité dokumenty.

Niský komisariát byl tvořen celkem 35 farnostmi. Z nich většina, konkrétně 25, má své farní kroniky uloženy ve Státním okresním archivu v Jeseníku (viz graf 1). Další pět je archivováno ve Státním okresním archivu v Krnově.⁶⁹ Kroniky tří farností se bohužel nedochovaly.⁷⁰ Zbývající dva farní fondy zatím nejsou archivně zpracovány a jejich stav tudíž není přesně znám.⁷¹

Až do konce 40. let 20. století byly kroniky psány v německém jazyce. Některé z těchto rukopisů navíc obsahují starší latinské zápisy, obvykle v úvodních částech kronik. Po odsunu německého obyvatelstva kroniky začaly být nově vedeny v češtině. Pro historiky je práce s textem kronik poměrně obtížná. Musí ovládat nejen němčinu, ale také schopnost číst staré kurrentní písmo. Do češtiny byly přeloženy pouze dvě kroniky, což omezuje dostupnost těchto pramenů i širší veřejnosti. Značnou komplikací při práci je rovněž jejich nesystematičnost.

⁶⁷ *Farní kroniky jako historický pramen. (Slánsko)*, s. 22.

⁶⁸ Tamtéž.

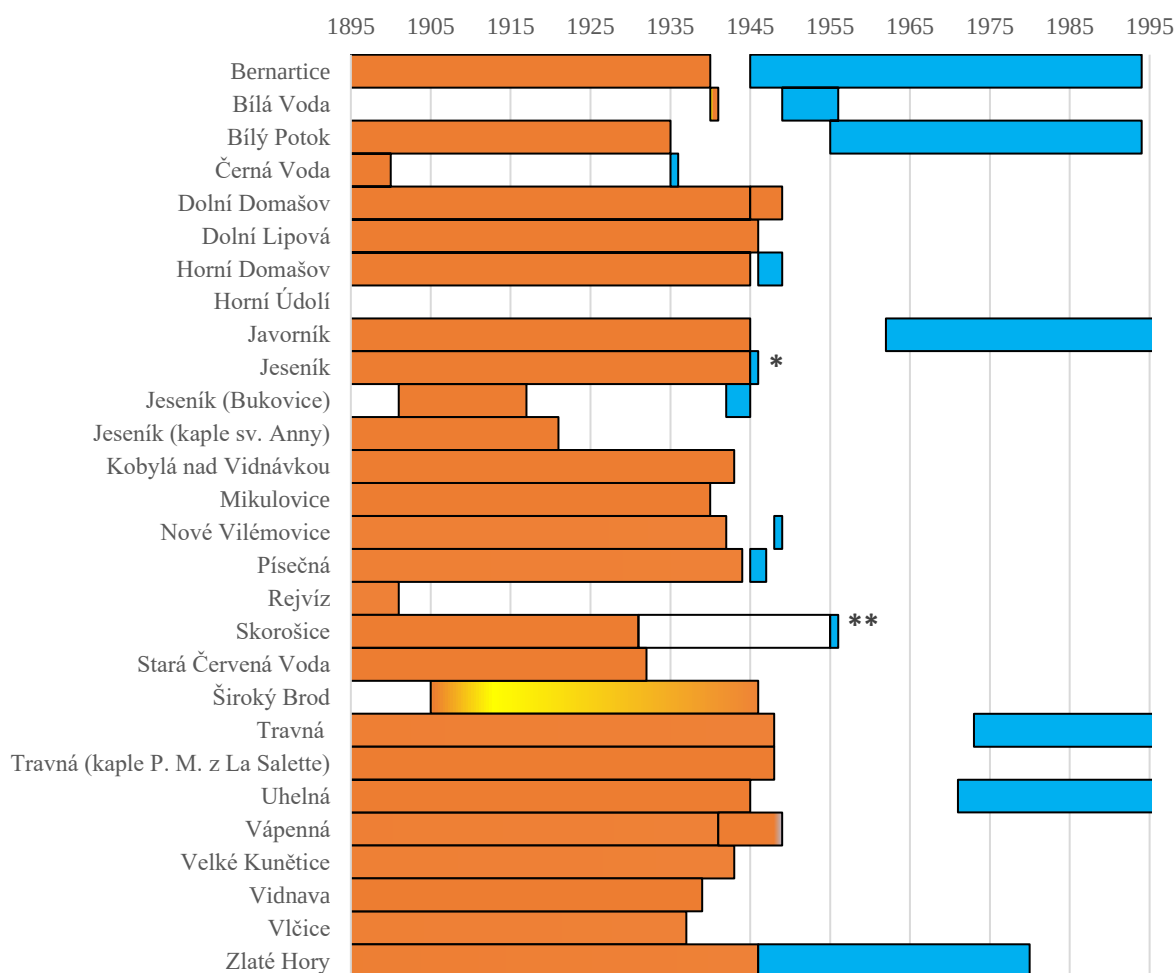
⁶⁹ Albrechtice, Heřmanovice, Hynčice, Mnichov a Valštejn.

⁷⁰ Supíkovice, Zálesí a Žulová.

⁷¹ Ondřejovice a Česká Ves.

Mnozí kronikáři totiž vedli zápisy velmi volně a neuspořádaně, bez jednotné osnovy. Některé zápisy tak mají podobu dlouhých vyprávění, jiní pisatelé naopak zachytili pouze krátké, telegrafické věty. Každá výměna faráře znamenala také nový charakter zápisů. Nový duchovní přinášel i nové tematické zaměření.

**Ve 20. století vedené farní kroniky bývalého niského komisariátu,
které jsou uloženy ve Státním okresním archivu Jeseník**

Graf 1: Ve 20. století vedené farní kroniky bývalého niského komisariátu, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu Jeseník⁷² **Jazyk:** Cihlově červená: němčina; žlutá: latina; modrá: čeština

* Zápisy z let 1925–1935 byly do kroniky dopsány v roce 1946. Pokračování z let 1937–1946 se dochovalo pouze v českém překladu.

** V roce 1956 byla kronika farnosti Skorošice přeložena a text byl do tohoto roku doveden.

⁷² Graf je zpracován pouze na základě kronik, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu Jeseník, Neukazuje tedy časový rozsah všech existujících kronik této oblasti.

3. Duchovní niského komisariátu tváří v tvář německému nacionalismu

3.1. Loajalita k Československu: Příklad Antonina Mokrische v Travné v předmnichovské době

Travná, do roku 1945 známá jako Krautenwalde, leží na úpatí Rychlebských hor v těsném sousedství dnešní polsko-české hranice v západní části Javornického výběžku. Přestože se jedná o malou horskou obec, její význam byl díky místnímu poutnímu místu velký. Původní barokní kostel byl stržen a roku 1881 nahrazen novým, zasvěceným Neposkvrněnému početí Panny Marie. Spolu s kostelem byla vybudována i fara. Nedaleko kostela vznikl o něco dříve také poutní areál s kaplí Panny Marie La Salettské⁷³ a s křížovou cestou. Ještě v polovině 19. století přitom Travná patřila mezi nejchudší obce Javornicka. Opakované pokusy o oživení těžby rud se nesetkaly s dlouhodobým úspěchem. To se projevilo i v postupném poklesu počtu obyvatel. Zatímco roku 1850 žilo v obci 549 lidí, do roku 1930 počet klesl na 438 obyvatel. V roce 1939 se téměř polovina obyvatel živila zemědělstvím, třetina si našla práci v řemeslech nebo v průmyslových podnicích, zejména v místním kamenolomu či vápence. Škola, vybudovaná již roku 1838, fungovala nepřetržitě až do roku 1960.⁷⁴

Významný mezník představoval v oblasti duchovní správy ve farnosti Travná rok 1935. Po desetiletém působení odešel z farnosti dosavadní farář Alfred Thanheiser a duchovní správu dočasně převzal kaplan Richard Weidlich. Koncem května 1935 byl rozhodnutím vratislavské diecéze jmenován novým farářem Antonius Mokrisch,⁷⁵ dosavadní kaplan v Petrovicích u Karviné. Přesun duchovního z těšínského komisariátu do niského byl v této době výjimečným krokem, jelikož diecéze respektovala rozdíly v jazykových a kulturních tradicích jednotlivých regionů. Antonius Mokrisch měl však pro svou novou funkci výborné předpoklady – byl velmi dobře jazykově vybaven, kromě němčiny a češtiny dobře ovládal i polštinu, která byla převládajícím jazykem v jeho předchozí farnosti. Slavnostní uvedení nového faráře do úřadu proběhlo 7. července 1935 za velké účasti věřících, představitelů obce

⁷³ Na Slavnost Nejsvětější Trojice roku 1848, přesně v jednu hodinu odpoledne, se po vzývání Madony z La Salette náhle uzdravila z těžké duševní nemoci manželka místního myslivce, paní Veronika Eichingerová. Tato historicky ověřená událost se stala impulsem k založení poutního místa. (SOkA Jeseník, Archiv obce Travná, NAD: 345, č. pom. 446, inv. č. 2, *Gemeindechronik Krautenwalde BD.*)

⁷⁴ GROWKA, K.: *Archiv obce Travná 1748–1945 (1946)*. Inventář, ev. č. pom. 446, Jeseník 2012, s. 1.

⁷⁵ Antonius Mokrisch pocházel z okolí Moravské Ostravy. Po vysvěcení na kněze působil jako kaplan ve Frýštáku, později v Petrovicích.

i duchovních z okolních farností v čele s arciknězem Mauritiem Hackenbergem⁷⁶ a dosavadním kaplanem Weidlichem, který krátce nato převzal farnost Valštejn.⁷⁷

Mokrisch se hned aktivně zapojil do života farnosti i obce. Byl to člověk mimořádného kulturního rozhledu, kromě běžné pastorační činnosti se věnoval umělecké tvorbě, skládal básně, maloval obrazy, komponoval písně a zabýval se historií regionu. Podílel se na obnově několika kaplí v okolí obce nebo na obnově hrobu zakladatelky poutní kaple. Takřka měsíc po svém nástupu do Travné převzal vedení obecní knihovny a stal se i novým kronikářem obce. Tímto však získal do svých rukou mimořádný vliv na zachycení dobových událostí. Pozdější spor mezi farářem a představiteli obce, o němž bude ještě podrobněji pojednáno, lze pozorovat kvůli jednostrannosti pramenů výhradně očima faráře.⁷⁸

Obrázek 2: Fotografie před farou v Travné v den uvedení faráře Mokrische do úřadu 7. července 1935. 1. řada zleva: arcikněž M. Hackenberg, Antonius Mokrisch, O. Birke z Uhelné; 2. řada zleva: farář Wagner ze Supíkovice, kaplan Kobliha z Písečné, Richard Weidlich, farář Lastel z Javorníku.⁷⁹

⁷⁶ Mauritius Hackenberg se narodil 2. 2. 1871, ve Vlčicích působil od roku 1907 až do své smrti 8.2.1956.

⁷⁷ SOKA Jeseník, Farní úřad Travná, NAD: 219, č. pom. 356, inv. č. 9, sign. Vi, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 192.

⁷⁸ SOKA Jeseník, Archiv obce Travná, NAD: 345, č. pom. 446, inv. č. 2, *Gemeindechronik Krautenwalde* BD.

⁷⁹ SOKA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 192.

Mokrisch nezastíral své národní cítění v německojazyčné farnosti, naopak ho aktivně prosazoval. Jeho loajalita vůči Československé republice se projevovala symbolickými akty a veřejnými oslavami státních svátků nebo událostí v životě osobností první republiky. U příležitosti narozenin a jmenin prezidenta T. G. Masaryka, konaných 7. března 1936, se za účasti obecního zastupitelstva, místních úřadů a školy uskutečnila slavnostní bohoslužba v kostele. Po jejím skončení následovalo setkání na obecním úřadě, které uvedl Mokrisch slavnostním projevem. V něm ocenil zásluhy Masaryka o vznik republiky. Báseň k počtě prezidenta, kterou farář sám sepsal a ilustroval, podepsaná představiteli obce byla ještě téhož dne odeslána na zámek v Lánech, kde tehdy prezident žil. Celá slavnost byla zakončena zpěvem státní hymny.⁸⁰ Podobným způsobem v menším provedení proběhla 28. května i oslava jmenin nově zvoleného prezidenta Edvarda Beneše. I tehdy se konala slavnostní bohoslužba následovaná menší oslavou na obecním úřadě se slavnostním projevem Mokrische, recitací básně místními školními dětmi, které při té příležitosti symbolicky položily věnec k portrétu prezidenta. Celá událost byla opět završena státní hymnou.⁸¹

V den státního pohřbu prezidenta Masaryka, 21. září 1937, se konalo smuteční shromáždění v místní škole. Setkání zahájil vrchní učitel Adolf Kawik, který přečetl kondolenční telegram zasláný vládě a pronesl smuteční projev. Po přednesení básně místní žákyní byla prostá pietní akce zakončena zpěvem hymny.⁸² Farář Mokrisch, který se dříve velmi aktivně účastnil podobných akcí, tentokrát chyběl, nedostal ani pozvánku. Kawik, který působil i v administrativě obce, převzal dle slov Mokrische roli organizátora veřejných slavností ve snaze zcela z nich faráře vyřadit. Ještě před konáním akce si farář stěžoval na policejní stanici v Javorníku, která mu doporučila, aby se pietního aktu zúčastnil, a zároveň vyžadoval vysvětlení. Obecní orgány ovšem jeho námitky ignorovaly a považovaly celou věc za bezvýznamnou.⁸³ Navzdory vzniklému napětí o den později, ve středu 22. září, proběhla s povolením vratislavského arcibiskupa Bertrama zvláštní votivní mše v kostele, sloužená ve fialové barvě za dobro a rozkvět československého státu. Té se účastnili i zástupci školy a obce. U příležitosti úmrtí Masaryka složil Mokrisch vlastní píseň, kterou se nepříliš úspěšně snažil rozšířit po celém okrese.⁸⁴

⁸⁰ SOkA Jeseník, Archiv obce Travná, *Gemeindechronik Krautenwalde BD*, s. 54.

⁸¹ Tamtéž, s. 55.

⁸² SOkA Jeseník, Archiv obce Travná, *Gemeindechronik Krautenwalde BD*, s. 73.

⁸³ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 215.

⁸⁴ SOkA Jeseník, Archiv obce Travná, *Gemeindechronik Krautenwalde BD*, s. 73.

Obrázek 3: Píseň složená farářem Mokrischem u příležitosti úmrtí T. G. Masaryka⁸⁵

Před detailnějším rozbořem sporu mezi farářem Mokrischem a představiteli obce je vhodné se podívat na to, jak úmrtí prezidenta Masaryka rezonovalo v dalších farnostech. Ve většině farních zápisů není o úmrtí československého prezidenta vůbec žádná zmínka. Výjimky tvoří jen stručné poznámky. Například v Kobylé nad Vidnávkou se kronikář omezil jen na lakonické konstatování, že 14. září zemřel první prezident Československé republiky T. G. Masaryk.⁸⁶ Ve Skorošicích pak prezidentovu památku uctil kostelní výbor na své schůzi 14. září 1937 minutou ticha a krátkým projevem.⁸⁷ Jinak převládá ticho a nezájem. To je ve výrazném kontrastu se situací v Travné, kde pietní akce měly výrazný veřejný charakter.

Napětí mezi farářem Mokrischem a některými představiteli obecní samosprávy mělo materiální základ, postupně však získalo osobní i mocenský rozměr. Na začátku byla snaha obce jednostranně vypovědět dohodu o ročním nájemném 480 Kč za užívání bývalé fary⁸⁸ jako kancelářských prostor. Obec argumentovala tím, že protihodnotou je bezplatné užívání domu správce poutní kaple.⁸⁹ Protože se celá záležitost dále vyostřovala, požádal farář, aby se mohl zúčastnit příští schůze obecního zastupitelstva. Během jednání v dubnu 1937 vyšlo najevo, že dopisy informující o plánované změně, zaslané na příslušný pozemkový úřad,

⁸⁵ SOKA Jeseník, Archiv obce Travná, *Gemeindechronik Krautenwalde BD*, s. 73.

⁸⁶ SOKA Jeseník: Farní úřad Kobylá nad Vidnávkou, NAD: 205, č. pom. 357, inv. č. 35, sign. VII, *Pfarrchronik I. / Inventarium über den Baustand, Errichtung, Beschaffenheit, Besitzungen, Realitäten, Gerechtsame, Einkünfte, Giebigkeiten, anlebende Lasten, Verbindlichkeiten der Kirche und Localie Jungferndorf*, s. 89.

⁸⁷ SOKA Jeseník: Farní úřad Skorošice, NAD: 214, č. pom. 360, inv. č. 160, sign. VII, *Český překlad farní kroniky Skorošice s doplňkem textu, sv. I*, s. 67.

⁸⁸ Travná, č. p. 68.

⁸⁹ SOKA Jeseník, Archiv obce Travná, *Gemeindechronik Krautenwalde BD*, s. 59.

vznikly bez oficiálního projednání a schválení. Většina členů o existenci těchto dokumentů ani nevěděla. Přesto byly listiny opatřeny obecní pečeti, podepsany starostou a nesly úřední jednací číslo. Starostova manželka Marta Korte později faráři přiznala, že autorem této svévolné akce byl její muž ve spolupráci s hostinským Heineltem.⁹⁰

Josef Heinelt patřil mezi nejvýraznější odpůrce Mokrische. Farář ho označil za katolíka, „který se se svou ženou nikdy neukázal v kostele.“⁹¹ V Travné provozoval hostinec a řeznictví. Na začátku roku 1937 Heinelt onemocněl natolik vážně, že se pochybovalo o jeho uzdravení. Ani v tento kritický moment se s žádostí o poslední pomazání neobrátil na zdejšího správce, nýbrž na jeho předchůdce Alfréda Thanheisera, který nyní působil v deset kilometrů vzdálených Bernarticích. Tento případ vytvořil precedens, kterého zanedlouho využila také Josefa Pelz. Ve snaze poukázat na „žalostné“ poměry v duchovní správě farnosti zvolila stejný postup v den vizitace farnosti arciknězem Mauritiem Hackenbergem. Dne 10. května zaslala na faru tento vzkaz: *Geehrter Herr Pfarrer von Krautenwalde, sind sie so freundlich und würden dem Günter eine Bestätigung mitgeben, dass der Herr Pfarrer von Waldek meinem Mann die Sterbesakramente reichen kann. Er wünscht denselben. Achtungsvoll, J. Pelz; Vielleicht morgen von der H. Pfarrer vom Waldek zeit es ist nicht zum Aufschieben.*⁹² Protože však povolaný administrátor farnosti Zálesí Josef Grimme nemohl přijet, iniciativu opět převzal aktivní hostinský Heinelt. Ten na motocyklu odjel do Javorníku, kde požádal o udělení svátostí zdejšího faráře Karla Latzela, jenž prosbě ihned vyhověl.

Vůdčí osobností opozice vůči Mokrischovi byl starosta Travné Josef Korte, penzionovaný vrchní dozorce finanční stráže.⁹³ V čele obce stál od roku 1928.⁹⁴ Původně byl členem Německé křesťansko-sociální strany lidové,⁹⁵ nakonec ji však opustil poté, co její místní představitelé začali od června 1937 bojkotovat zasedání obecního zastupitelstva na protest proti jeho způsobu vedení obce. Téhož měsíce starosta náhle onemocněl. Jeho manželka Marta Korte, sama velmi aktivně zapojená do sporů, faráři sdělila, že si její manžel nepřeje být zaopatřen jím. Neustálé útoky Mokrische a bojkotujících členů zastupitelstva

⁹⁰ SOKA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 206.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Vážený pane faráři z Travné, byl byste tak laskav a dal Günterovi potvrzení, že farář ze Zálesí může mému manželovi dát poslední pomazání. Přeje si to. S úctou J. Pelz. Možná zítra od faráře ze Zálesí, to se nedá odložit. (SOKA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 207.)

⁹³ *Finanzwach-Oberrespizient i. R.* (vrchní dozorce finanční stráže ve výslužbě), Finanční stráž byla ozbrojenou složkou ministerstva financí.

⁹⁴ GROWKA, K.: *Archiv obce Travná 1748–1945 (1946)*, s. 2.

⁹⁵ Deutsche Christlich-Soziale Volkspartei.

měly přivést manžela až na smrtelnou postel.⁹⁶ Ke Kortemu byl proto 18. června urychleně automobilem dopraven správce farnosti Bílá Voda Adolf Pospischil.

Již následujícího dne měla do obce přijet revizní komise okresního úřadu, která měla prověřit hospodaření obce během Korteého funkčního období. Náhlá starostova indispozice a předstíraná závažnost jeho stavu se Mokrischovi jevila jako zoufalá snaha vyvolat u komisařů soucit a odvrátit případné důsledky kontroly. Plán však nevyšel podle představ. Revize odhalila závažné nedostatky a Josef Korte byl donucen podepsat protokol o svém odvolání z funkce, které bylo formálně stvrzeno ještě koncem měsíce. Jeho politický pád však situaci ve farnosti nijak nezlepšil, právě naopak. Uvolněné místo starosty převzal dosavadní zástupce, agrárník⁹⁷ Johann Franke, který se rychle spojil s další klíčovou postavou, řídicím učitelem Adolfem Kawikem.⁹⁸ Nově vzniklé provizorní mocenské uskupení bylo vůči farářům ještě otevřeněji nepřátelské a rozhodně nemělo v úmyslu ustoupit ze svých pozic.

Ve stejnou dobu zastupitelstvo definitivně odmítlo nároky farnosti na dům správce kaple. Mokrisch reagoval předáním celé záležitosti Finanční prokuratuře v Brně. Když oznámil, že celou záležitost postoupí vyšší instanci, bouřlivý odpor dosáhl svého vrcholu. Atmosféra byla tak tíživá, že farář vážně zvažoval odchod z farnosti. Nabízela se výměna se správcem farnosti v Písečné, odkud měl dosavadní farář Josef Sentner brzy odejít. Ten to však rázně odmítl: „(...) *Bojím se Kr[autenwalde] und Nachbarschaft. Noli mittere me inimicis! Es grüßt Dich u. Deine bestens, Sentner.*“⁹⁹ Na pozadí těchto událostí proběhla v září ona pietní akce uspořádaná při příležitosti úmrtí prezidenta T. G. Masaryka, při které převzal roli hlavního organizátora Kawik.

Adolf Kawik byl výraznou, vlivnou, ale zároveň značně rozporuplnou osobností. Působil jako řídicí učitel obecné školy a aktivně zasahoval i do komunální správy. Nebyl však členem žádné politické strany.¹⁰⁰ Jeho vztah vůči církvi byl nejen chladný, ale často i otevřeně konfrontační. To se promítlo například v symbolických gestech vůči farářům, kdy v úřední korespondenci s farním úřadem úmyslně vynechával oslovení „*hochwürdig*,“ jež bylo tehdy standardním výrazem úcty vůči duchovnímu. Jeho osobní profil byl o to protikladnější, že jeho bratr Karel Kavík¹⁰¹ byl římskokatolickým knězem a působil jako významný představitel české katolické tělovýchovné organizace Orel na Ostravsku. Ačkoli tedy původní česká

⁹⁶ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 210.

⁹⁷ Das Bund der Landwirte, politische Partei des christlich-deutschen Landvolkes.

⁹⁸ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 211.

⁹⁹ Bojím se Kr.[autenwalde] a jeho okolí. Nechtěj mě posílat k nepřítelům! Zdraví Tebe i Tvé blízké, Sentner. (SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 211.)

¹⁰⁰ SOkA Jeseník, Archiv obce Travná, *Gemeindechronik Krautenwalde BD*, s. 37.

¹⁰¹ P. Karel Kavík (1881–1941) starosta Lašské oretske župy Kachčákovy v Mor. Ostravě.

podoba Adolfova příjmení zněla Kavík, on sám důsledně používal jeho germanizovanou formu, čímž demonstroval své národní postoje.¹⁰²

Napětí mezi oběma muži nadále pokračovalo. V říjnu roku 1937 se Mokrisch, jakožto učitel náboženství, obrátil se stížností na chování učitele Kawika k okresní školní inspekci v Jeseníku. Školní inspektor Otto Woldan vyslechl Kawikovu obhajobu, v níž zdůrazňoval své údajné harmonické vztahy se všemi ostatními duchovními, a rovněž stanovisko faráře. Podle kronikářského záznamu Woldan označil Kawika za „příliš mazaného lišáka, než aby se nechal nachytat“.¹⁰³ Výsledkem bylo pouze doporučení, aby farář další případné prohřešky pečlivě sledoval a v případě potřeby jej opětovně nahlásil. Mezitím dorazila z okresního úřadu také odpověď na farářovu stížnost týkající se jeho nepozvání na pietní shromáždění u příležitosti úmrtí Masaryka:

Okresní úřad Fryvaldov 7. 10. 1937; č. 641/I.

An den lobl. Gemeinderat Krautenwalde.

Aus Anlaß einer Beschwerde des do. Pfarramtes hat der Bürgermeister darauf zu achten, daß das Gemeindeamt bei off. Einladungen an geistl. u. weltl. Behörden auf deren Würde Rücksicht nehme und auch, was die Form der Einladung betrifft, darauf in entsprechender Weise Bedacht genommen werde.

*Der Bezirkshauptmann: Růžička.*¹⁰⁴

Několikaměsíční období provizorního řízení obce po rezignaci starosty Josefa Korteho v červnu 1937 skončilo v říjnu jmenováním nového starosty Johanna Müllera, bývalého úředníka finanční stráže. Müller se od samého počátku stavěl rezervovaně vůči Adolfu Kawikovi, který v předchozím období pomáhal Johannu Frankemu s administrativou. Tento postoj vedl k zásadnímu obratu. Vedení obecní písemné agendy se ujal sám farář Mokrisch. Ve farní kronice novou funkci označil za „nepříjemné břemeno“, nicméně mu umožnila výrazně ovlivňovat správu obce. První schůze zastupitelstva pod vedením nového starosty proběhla 8. listopadu 1937 v klidné atmosféře. Mokrisch výslovně zdůraznil, že jedním z důvodů této změny byla jeho nová role sekretáře, díky které mohl účinně tlumit aktivity opozice seskupené kolem hostinského Heinelta.¹⁰⁵ Získal tím možnost revidovat hospodaření

¹⁰² SOKA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 212.

¹⁰³ Tamtéž, s. 219.

¹⁰⁴ Okresní úřad Frývaldov, 7. října 1937; č. 641/I; Váženému obecnímu zastupitelstvu v Travné, na základě stížnosti místní farní správy má starosta dbát na to, aby při oficiálním zvaní církevních i světských úřadů bylo přihlíženo k jejich důstojnosti a aby také forma pozvání byla zvolena přiměřeně a s patřičným ohledem. Okresní hejtman: Růžička (SOKA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 220.)

¹⁰⁵ SOKA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 222.

minulé samosprávy, které popisoval jako neprůhledné a vůči farnímu úřadu záměrně obstrukční.¹⁰⁶

Na druhou neděli adventní roku 1937 se objevil na kmeni stromu naproti hostinci Josefa Heinelta plakát, který karikoval faráře Mokrische. Výjev byl rozdělen do tří scén, z nichž každá ironicky narážela na skutečné události ve farnosti. V prvním obraze stál farář před oltářem s rukama vztaženými k nebi, jako by se domáhal Boží přízně pro svoji farnost. Druhá scéna byla ještě ostřejší a znázorňovala faráře při návštěvě ženy ve vězení, jak jí podává klobásu. Poslední část pak cílila i na manželku nového starosty, paní Müller, která podávala faráři husu, čímž se měla pokusit zajistit svým blízkým protekci během plánované vánoční nadílky pro děti. Vedle na stole ležela kniha s velkým nápisem „Caritas“.¹⁰⁷

Vyobrazení odkazovalo na spor o správu finančních prostředků z tzv. Reimanovy nadace.¹⁰⁸ Ačkoli byla podle původního ustanovení za administraci nadace zodpovědná farnost, škola měla právo posuzovat, které děti mohou z těchto prostředků čerpat. V posledních letech však finance fakticky přerozděloval řídící učitel Kawik. V prosinci 1937 se farář spolu s místní organizací Caritas, v níž paní Müller zastávala funkci místopředsedkyně, rozhodli uspořádat vlastní vánoční nadílku pro chudé děti, přičemž chtěli využít právě úroky z nadace. Proti tomu se ostře postavili Josef Heinelt a Adolf Kawik, kteří jako členové školní rady trvali na tom, že jedině škola smí o využití těchto prostředků rozhodovat. Caritas se však tímto odporem nedala odradit a nadílku uspořádala podle plánu. Úspěch celé akce, k nelibosti farářových odpůrců, potvrzuje i dobový novinový článek, který byl vložen do farní kroniky.¹⁰⁹

Pokud se rok 1937 jevil jako mimořádně složitý, nástup roku 1938 nenaznačoval zlepšení. Farář začal čelit anonymním výhrůžkám i otevřeným útokům, a to i z vlastních řad. Ještě o Vánocích 1937 například odmítl při slavnostní bohoslužbě vystoupit kostelní sbor. Zpěváci i hudebníci se bez jakékoli omluvy nedostavili. Od varhaníka Ludwiga se Mokrisch dočkal jen lakonického vysvětlení, že někteří členové se cítí dotčeni jeho poznámkou, že „zpěv a hudba ne vždy ladí“.¹¹⁰ Ve stejné době obdržel kostelník Estner lístek s přímluvnou modlitbou, která měla být přečtena při bohoslužbě: „*Fürbitten: Zu Ehren des hl. Antonius*

¹⁰⁶ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 223.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 228.

¹⁰⁸ Reimann'schen Stiftung – Reimanova nadace byla zřízena farářem Johannem Reimannem, působícím v Travné v letech 1810–1837 a známým svou péčí o potřebné. Měla sloužit především na podporu chudých dětí – např. nákupem oblečení, školních pomůcek. O tom, kdo je hodný podpory rozhodovala školní rada, ale správu nadace měl na starosti farní úřad.

¹⁰⁹ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 227.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 228.

*gegen die kommende Verwilderung der Priester.*¹¹¹ Prosba byla zjevnou narážkou na Antonina Mokrische. Rovněž i výpady Adolfa Kawika a dalších odpůrců pokračovaly. Když v lednu 1938 zemřel bývalý starosta Korte, byl zdejší farář opět záměrně obejit a pohřební bohoslužbu vedl Adolf Pospischil z Bílé Vody. Sám Mokrisch incidenty hodnotil jako součást systematické kampaně s cílem jej veřejně diskreditovat. Měly to být další důkazy, že ho lidé nemají rádi.¹¹²

Ačkoli prameny velmi sugestivně líčí faráře jako oběť cílené kampaně, důkladnější pohled ukazuje, že konflikt měl pravděpodobně mnohem komplexnější povahu. Antonius Mokrisch totiž nebyl typem člověka, který by se za každou cenu snažil konfrontacím vyhnout. Nelze přehlédnout jeho neochvějné přesvědčení o vlastní pravdě, a tím i omezená schopnost přijímat kompromisy. Kronikářské záznamy, které sám psal, mohou být do jisté míry záměrně stylizovány způsobem, který ho staví do pozice pronásledovaného, ale morálně silnějšího aktéra. Některé konkrétní situace zároveň naznačují, že Mokrisch někdy nedokázal správně odhadnout dopad svých slov a jednal s nedostatečnou empatií vůči svému okolí. Jeho zásadovost také mohla být snadno interpretována jako povýšenost.

Není však třeba vyloučit ani skutečnost, že jádro konfliktu spočívalo v mocenském boji o vliv ve veřejném prostoru. Mokrisch nebyl duchovním, který by se držel stranou světského dění. Právě naopak, již od svého nástupu vystupoval velmi aktivně ve veřejném životě obce. V říjnu 1937 navíc přijal roli obecního sekretáře, čímž se stal ještě významnějším aktérem zdejší politiky. Angažovanost nutně vyvolávala odpor u těch členů obce, jejichž cílem bylo naopak oslabení vlivu církve.

Ještě jeden rozměr napětí byl zatím záměrně ponecháván stranou, a to jeho národnostní podtext. Mokrisch byl pro svůj příklon k Čechům částí obyvatel v Travné opravdu nepřijat. S postupem času odpůrců značně přibývalo. Dva dny před státním svátkem 28. října 1937 obdržel farář anonymní dopis, ve kterém byl důrazně varován, že pokud bude nadále v německé obci vést modlitbu Otčenáš v češtině, věřící začnou bohoslužby bojkotovat. Mokrisch vzal tento vzkaz vážně a od této občasné praktiky raději upustil.¹¹³

V atmosféře sílící národní polarizace mohla i zdánlivě banální rozhodnutí způsobit nedozírné následky. Prodej staré fary byl v roce 1938 původně ryze praktickou záležitostí. Dům, který farnost dříve pronajímala obci, byl už přes 30 let obýván kostelníkem Josefem Elsnerem. Bylo už rozhodnuto, že Elsner faru odkoupí. Smlouva byla připravena a cena

¹¹¹ Prosba: ke cti svatého Antonína za odvrácení nastávajícího mravního úpadku („zdivočení“) kněžstva. (SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 227.)

¹¹² SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 230.

¹¹³ Tamtéž, s. 221.

12 000 Kč schválena církevními orgány. Na poslední chvíli do hry vstoupil Leopold Fiala, dosud v kronice nevystupující zástupce české menšiny v obci. Fiala, který byl paradoxně farářovým holičem, učinil výrazně vyšší nabídku. Mokrisch se tím ocitl v obtížné situaci. Byla to podle něj další past připravená jeho odpůrci, kteří Fialu přetáhli na svoji stranu. Pokud by faru získal Fiala, mohl být farář obviněn z přílišné vstřícnosti vůči Čechům a protiněmeckého postoje. Naopak v případě, že by byl Fiala odmítnut, mohl být obviněn ze zaujatosti a diskriminace. V obci se také rozšířily pomluvy, že farář chce Elsnera vystěhovat na ulici kvůli výhodnější nabídce: „s takovým knězem by v Německu udělali krátký proces.“¹¹⁴ Prodej tak byl nakonec zrušen:

Zl. 540 Weidenau, am 17.3.1938;

An das höchw. Pfarramt in Krautenwalde.

Da bei den Verhandlungen über den Verkauf des alten Pfarrhauses unvorhergesehene Verwicklungen eingetreten sind, die eine Spannung zwischen dem Ortsseelsorger und einem Teil der Pfarrgemeinde führen könnten, wird dem hochw. Pfarramte aufgetragen, weitere Verhandlungen einzustellen und den alten Zustand zu belassen.

Beilagen: 1. Grundbesitzbogen, 2. Grundbuchauszüge.

*Der erzb. Kommissarius: Dr. Fr. Onderek.*¹¹⁵

V jednom ze svých posledních zápisů ve farní kronice se Mokrisch detailněji věnoval poměrům panujícím ve zdejší škole. Mezi staršími žáky zaslechl řadu znepokojujících výroků: „Jsou důležitější věci než náboženství,“ nebo „Kristus? O tom se dá říct ledacos.“ Mokrisch byl přesvědčen, že za zpochybňováním jeho autority stojí především řídící učitel Kawik. V této fázi byl však frustrovaný. Cítil se bezmocně. Uvědomoval si, že jeho důkazní materiály jsou kusé a svědectví dětí jen obtížně doložitelná.¹¹⁶

Přesto Mokrisch několik konkrétních svědectví dětí zapsal. Žák druhé třídy Ewald Rotter vlastnoručním podpisem stvrdil, že učitelka Adele Schwarz před třídou prohlásila, že „nemají věřit všemu, co farář říká.“¹¹⁷ Žákyně Anna Grimme uvedla, že Schwarz běžně používala

¹¹⁴ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 233.

¹¹⁵ č. 540; Vidnava 17. 3. 1938; Farnímu úřadu v Travné, vzhledem k tomu, že při jednáních o prodeji staré fary došlo k nepředvídaným komplikacím, které by mohly vést k napětí mezi místním duchovním správcem a částí farní obce, ukládá se farnímu úřadu, aby další jednání zastavila a ponechala věc ve stávajícím stavu. Přílohy: 1. doklad o vlastnictví; 2. výpis z katastru nemovitostí; Arcibiskupský komisař Dr. Fr. Onderek. (SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 233-234.)

¹¹⁶ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 235.

¹¹⁷ Tamtéž.

ve třídě i vulgární komentáře.¹¹⁸ Když děti neodpovídaly dostatečně rychle na otázky, reagovala slovy „*Red oder scheiß Buchstaben!*“ Při chybných odpovědích je měla napomínat: „*Ihr habt das Gehirn im Arsch statt im Kopfe!*“¹¹⁹ Rodiče však svým dětem brzy zakázali faráři svědčit nebo jim doporučovali, aby tvrdili, že si nic nepamatují. Pochopitelně žádný z rodičů nechtěl riskovat konflikt s vedením školy, nebo jednoduše nehodlali věnovat čas a energii sporům, které pro ně nebyly až tak podstatné.

Později farář trpce konstatoval, že ztratil jakýkoli vliv na školní mládež. Výuka náboženství se mu začala drolit pod rukama. „Děti doma poslouchají rozhlasové projevy, nadchly se již pro Henleinovo hnutí – a tak mají v hlavě úplně jiné věci! Možná souvisí klesající kázeň žáků také s politickými otřesy,“¹²⁰ uvažoval Mokrisch. Politická proměna obce byla v té době již zcela zřejmá. Všichni obecní zastupitelé, s jedinou výjimkou sociálního demokrata Richarda Stankeho, již přešli k Sudetoněmecké straně.

Poslední farářův zápis pak jen symbolicky konstatuje, že se po velmi studeném dubnu roku 1938 konečně oteplilo. O tom, jaké byly jeho další osudy, se již kronika farnosti Travná nezmiňuje. Je jasné, že po odstoupení pohraničí Německu by však jeho setrvání v Travné bylo ještě nebezpečnější. Z obce musel uprchnout.

3.1.1. Působení A. Mokrische v Bílé Vodě.

Ve chvíli, kdy v září 1938 začalo z javornického okresu odvádění českého obyvatelstva, opustil Travnou také farář Antonius Mokrisch. Nejprve se několik dní ukrýval na javornické faře, a když největší napětí pominulo, odešel do Bílé Vody. Zde vypomáhal místnímu faráři Adolfovi Pospischilovi, oficiálně však zůstával stále duchovním správcem farnosti Travná.¹²¹ V prosinci 1938 Pospischil zemřel a Mokrisch se stal prozatímním administrátorem farnosti. Ani zde však nechtěl dlouhodobě zůstat. Již dříve požádal vratislavskou diecézi o propuštění a získal příslib nové farnosti v Čechách od královéhradeckého biskupa. Z tohoto důvodu se v lednu 1939 neucházel o místo nového bílovodského faráře. Jediným uchazečem byl javornický kaplan Alois Starker, jehož nástup se však administrativně protáhl.

Mezitím se situace zkomplikovala. Od chvíle, kdy bylo zveřejněno Starkerovo jmenování, vypukla mezi místními farníky vlna nevole. Věřící si mezitím na Mokrische natolik zvykli, že si jen obtížně dokázali představit někoho jiného. Přestože se Mokrisch

¹¹⁸ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 235.

¹¹⁹ *Red oder scheiß Buchstaben!* (Mluv nebo vyser písmena!) *Ihr habt das Gehirn im Arsch statt im Kopfe!* (Máte mozek v prdeli místo v hlavě!) (SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 235.)

¹²⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 236.

¹²¹ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, NAD: 192, č. pom. 362, inv. č. 4, sign. VIi, *Farní kronika*, s. 1.

o místo oficiálně neucházel, svou pozici ve farnosti nijak nevyjasnil, a tím udržoval nejistotu ohledně svého odchodu. Nakonec požádal o odklad Starkerova nástupu. Argumentoval přitom mimo jiné finančními potížemi, které mu údajně vznikly i kvůli nákupu motocyklu, jenž potřeboval pro svou službu.¹²² K tomu však od diecéze nedostal svolení. Tím se Mokrisch poprvé dostal do otevřeného sporu s vratislavskou biskupskou kurií. Ta definitivně schválila příchod Starkera na 9. června a předání farnosti na 12. června.

Starker musel čelit anonymním výhružným dopisům, které ho od nástupu do Bílé Vody odrazovaly. Jedna žena ho dokonce navštívila osobně s tímto vzkazem: „*Ich möchte Sie vor einem Unheil bewahren. Es ist wirklich schrecklich in Weißwasser. Sie werden ein Martyrium durchmachen. Treten Sie zurück!*“¹²³ Přesto v pátek 9. června 1939, v den svátku Božího Těla, přijel se svými věcmi do Bílé Vody. Poprvé jako farář poklekl ve svém novém kostele. Kromě kostelníka, který mu pomohl s vybalením zavazadel, a několika zvědavých dětí ho nepřivítal vůbec nikdo. Mokrisch vystupoval zdvořile. Spolu s bývalou farskou hospodyní mu předali úřední i obytné prostory v dobrém stavu.¹²⁴

Starker souhlasil s Mokrischovým požadavkem, aby by mohl v Bílé Vodě prozatím zůstat. Ten se tak z fary přesunul do bývalého piaristického kláštera v Bílé Vodě, který spravovala kongregace Chudých školských sester naší Paní.¹²⁵ Pouto mezi Mokrischem a místními farníky se tím ale ještě více prohloubilo. Lidé demonstrativně navštěvovali bohoslužby v klášterní kapli, zatímco farní kostel zůstal poloprázdný. S bývalým travnickým farářem se lidé scházeli ve svých domácnostech. Brzy se také začaly šířit fámy o Starkerově odchodu.¹²⁶

Alois Starker se ocitl ve velmi nepříjemné pozici. Sbíрка anonymních dopisů s výhružkami a urážkami se stále rozrůstala, místní jej ignorovali a přestali mu odpovídat na pozdrav. Vůči nepřátelské atmosféře se však zachoval velmi zdrženlivě. Záměrně odmítal eskalovat napětí. Vyhýbal se jakýmkoliv krokům, které by mohly farní společenství ještě více rozdělit. Snažil se nešířit kompromitující informace a ani v soukromém rozhovoru s vratislavským biskupem, který 9. července přijel do farnosti udělovat svátost biřmování, nevznesl proti Mokrischovi žádné obvinění. V tomto postoji ho utvrzovalo přesvědčení, že nespravedlnost, kterou je nucen snášet, mu může v budoucnu spíše pomoci. Očekával,

¹²² SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 3.

¹²³ Chci vás zachránit před neštěstím. V Bílé Vodě je to oťresné. Projdete si mučednictvím. Ustupte! (SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 3.)

¹²⁴ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 4.

¹²⁵ Kongregace Chudých školských sester naší Paní byla ženskou řeholní společností působící zejména v oblasti výchovy a vzdělávání dívek. V Bílé Vodě u Javorníka působila od 18. století.

¹²⁶ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 5.

že těžké období v nejbližší době skončí. Pouze jednou vystoupil na kazatelně, aby zastavil další šíření domněnek o svém údajném odchodu. Farníky ujistil, že je právoplatným farářem a žádná možnost jeho odchodu nepřipadá v úvahu.¹²⁷

Kvůli neustálým stížnostem a agitacím věřících z Bílé Vody u vlčíckého arcikněze Hackenberga se situace ve farnosti jevila jako neudržitelná. Pro vratislavskou arcibiskupskou kurii představovala Bílá Voda problém, který vyžadoval rychlé řešení. Trpělivost nakonec přetekla v září 1939, kdy Antonius Mokrisch obdržel od vratislavského arcibiskupa Adolfa Bertrama písemné ultimátum: „*Ihre Anwesenheit in Weißwasser läßt, wie die uns zugehenden Schriftstücke und Nachrichten wiederholt bekunden, die Gemeinde nicht zur Ruhe kommen. Ich sehe mich daher aus Rücksichten der Ordnung und des bonum commune genötigt, Er Hochwürden den weiteren Aufenthalt daselbst zu untersagen und stelle Ihnen eine Frist von acht Tagen. Nach Ablauf derselben erlischt Ihre Mißlizenz für Weißwasser.*“¹²⁸ Nařízení Mokrisch uposlechl a ve středu 4. října farnost definitivně opustil.¹²⁹

Případ z Bílé Vody umožňuje nahlédnout i do hlubších vrstev osobnosti Antonina Mokrische. Ukazuje jej jako člověka silně emocionálně založeného, s citlivou povahou a výraznou potřebou společenského přijetí. Jako umělec měl krásné představy, které však v drsných podmínkách horského kraje nebyly snadno uskutečnitelné. V prostředí rostoucího německého nacionalismu samozřejmě nemohla uspět ani ta jeho tvorba, která oslavovala československou státnost. Každý náznak nepochopení či odporu ho zraňoval. Zároveň však měl schopnost okouzlit ženy, jejichž sympatie také jemu přinášely útěchu. Starker později poznamenal, že mnoho žen a dívek z Bílé Vody, mladých i starších, vdaných i vdov, se po jeho nuceném odchodu cítilo zrazeno.¹³⁰

Jestliže byl Mokrisch v prvních měsících svého působení v Bílé Vodě přijímán s nadšením, pozdější vývoj ukázal, že vztah nebyl založen na pevném vzájemném porozumění, nýbrž na emocích, osobním kouzlu a dočasných sympatiích. Od jeho odchodu

¹²⁷ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 6.

¹²⁸ Vaše přítomnost v Bílé Vodě, jak opakovaně potvrzují došlé písemnosti a zprávy, brání tomu, aby se situace ve farnosti stabilizovala. Proto se – s ohledem na řád a obecné dobro – cítím nucen Vám dále zakázat setrvání v této farnosti a stanovím Vám lhůtu osmi dnů. Po jejím uplynutí vyprší Vaše povolení pro působení v Bílé Vodě. (SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 7.)

¹²⁹ Kronika dále zmiňuje, že Mokrisch odešel za příbuznými do Ostravy a následně do Prahy. Pozdější zvěsti tvrdily, že plánuje opustit kněžství a hodlá se oženit: „Pokud je to pravda, pak jeho partnerkou bude jakási Elsnerová z Travné. Pak by tato komedie měla tragický konec. Už zbývá jen, aby někdo tvrdil, že jsem ho k tomu dohnal já,“ napsal Starker. S největší pravděpodobností však Antonius Mokrisch pokračoval v kněžské dráze. V letech 1941–1945 působil jako administrátor děkanství Dvůr Králové n. Labem. (*Dějiny Farnosti sv. Jana Křtitele-Děkanství Dvůr Králové n.L., Děkanství, Seznam Kněží*,” [cit. 31.3.2024] Dostupné z: <https://svjankrtitel.estranky.cz/clanky/dekanstvi--seznam-knezi.html>.

¹³⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 8.

neuběhlo ani pět měsíců a již byl místními pomlouván.¹³¹ To může vysvětlovat radikální proměnu postoje farníků v jeho předchozím působišti v Travné. Také tam se jeho příchod zprvu setkal s pozitivním ohlasem a první vážnější konflikty vypukly až během druhého roku jeho působení. Pokud by v Bílé Vodě zůstal, pravděpodobně by nastal podobný vývoj.

¹³¹ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 8.

3.2. Niský komisariát po Mnichovu: První měsíce pod Velkoněmeckou říší

Mnichovská dohoda, podepsaná představiteli Německa, Itálie, Velké Británie a Francie v noci z 29. na 30. září 1938, představovala zásadní mezník v dějinách Československa. Dohoda, přijatá bez účasti československých diplomatů, přinutila stát postoupit Německu rozsáhlé pohraniční oblasti osídlené německým obyvatelstvem. Tento akt, zdůvodňovaný politikou tzv. appeasementu, měl údajně zajistit mír v Evropě. Významnou roli při eskalaci napětí sehrála Sudetoněmecká strana vedená Konradem Henleinem, která stupňovala požadavky na autonomii a otevřeně s Třetí říší spolupracovala. Okleštěné Československo, zmítající se hlubokou politickou i ekonomickou krizí, se však stalo snadnou kořistí pro další expanzi. Dne 15. března 1939 německá vojska bez odporu obsadila zbytek českých zemí a Adolf Hitler z Pražského hradu slavnostně vyhlásil Protektorát Čechy a Morava.

V oblasti niského komisariátu ve 30. letech dominovaly dvě politické síly. Na jedné straně stála Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei) vedená Konradem Henleinem, Na druhé Německá křesťansko-sociální strana lidová (Deutsche Christlich-Soziale Volkspartei), tradičně blízká duchovenstvu a katolicky orientovanému obyvatelstvu. Z dochovaných kronik je patrná podpora křesťanských sociálů, zatímco volební úspěchy Henleinovy strany byly přijímány zdrženlivě nebo dokonce s rozčarováním. Negativně psal o Konradu Henleinovi jako o „odpadlém katolíkov“ například duchovní správce farnosti Kobyla nad Vidnavkou Maximilian Kaschel.¹³² Johann Glatzel z Nových Vilémovic ve stejnou dobu schvaloval čtyřtýdenní trest vězení za výkřik „Heil Hitler“ na veřejnosti: „*Mit Recht! Wir deutsche in dem hiesigen Winkel waren ehemals nicht Preussische, sondern Österreichisch-Schlesier!*“¹³³

Účast farníků z niského komisariátu na prvním celostátním sjezdu československých katolíků, který se konal roku 1935 v Praze,¹³⁴ potvrzuje, že část místních věřících dříve cítila jistou loajalitu vůči republice. Do hlavního města bylo vypraveno několik autobusů s poutníky, které doprovázeli jejich duchovní správci. Zmíněný Maximilián Kaschel, který se sjezdu rovněž účastnil, označil tuto událost za nejvýznamnější pastorační akci v roce.¹³⁵ V následujících letech se však situace výrazně proměnila.

¹³² SOkA Jeseník, Farní úřad Kobylá nad Vidnavkou, *Pfarrchronik I.* s. 79.

¹³³ Správně, My Němci v této oblasti jsme dříve nebyli Prusové, ale Rakousko-slezští Němci. (SOkA Jeseník, Farní úřad Nové Vilémovice, NAD: 210, nezpracováno, *Chronik der Pfarrkirche Neuwilmsdorf*, s. 153.)

¹³⁴ Celostátní sjezd katolíků Československé republiky pod patronací papežského legáta, s odhadovanou účastí 300–500 tisíc osob. V kontextu vzestupu nacismu v Německu sjezd zdůrazňoval národnostní pluralismus státu, apeloval na ekumenickou jednotu katolíků napříč národnostním spektrem, a to s cílem ochrany konfesních a mravních hodnot a respektu k státní suverenitě. (dále např. ŠEBEK, J.: *I. celostátní katolický sjezd v roce 1935. Neúspěšný pokus o překonání národnostních bariér mezi českými a německými katolíky v meziválečné ČSR.* In: *Fragmenty dějin: sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*, Praha 2006, s. 233–242.)

¹³⁵ SOkA Jeseník, Farní úřad Kobylá nad Vidnavkou, *Pfarrchronik I.* s. 80.

Javornický farář Karl Latzel,¹³⁶ jehož jméno již v textu zaznělo v souvislosti s bojkotem Antonina Mokrische, byl zároveň jedním z těch, kteří si včas uvědomovali hrozbu, již nacistická ideologie znamenala pro katolickou církev. V roce 1936 poznamenal, že nacionalisticky smýšlející část německého obyvatelstva, ovlivněna především vysíláním německého rozhlasu, začíná vnímat církev s vzrůstajícím podezřením. Přestože se duchovní snažili vyhýbat politickým tématům, jakákoli veřejná aktivita církve mohla být snadno interpretována jako projev tzv. „politického katolicismu“. Latzel konstatoval, že tato společenská atmosféra odsoudila mnoho pastoračních snah k nezdaru. Ne všechny otázky mohly být řešeny v kostele. Přesto u vchodu do kostela nechával volně k dispozici malé letáčky, které stručně informovaly o postoji církve k aktuálním společenským otázkám. Některé z nich například reagovaly i na šíření komunistických myšlenek ze Sovětského svazu či Španělska, kde v té době zuřila občanská válka.¹³⁷ Němečtí duchovní totiž vnímali komunismus jako podstatně větší hrozbu než nacionalismus v Německu.

Události nabraly rychlý spád. Zejména po anšlusu Rakouska se vojenský konflikt mezi Československem a Německem začal jevit jako reálná hrozba. Napjatou atmosféru ilustrovala intenzivní výstavba opevnění ve východní části Javornického výběžku. Opevňovací práce se prováděly horečně ve dne i v noci, bez ohledu na neděle a svátky.¹³⁸ Hitlerův projev z 12. září 1938, v němž se německý vůdce otevřeně postavil na stranu sudetských Němců, vyvolal mezi místním německým obyvatelstvem vlnu nadšení. Té noci vyšly v Javorníku do ulic davy lidí, které provolávaly hesla a zpívaly stranické písně. Zároveň možnost ozbrojeného střetu, který by celou oblast mohl velmi tvrdě zasáhnout, ještě vzrostla.

V noci z 23. na 24. září region zasáhl falešný poplach, který měl dalekosáhlé důsledky. V té době se v oblasti již nenacházely československé bezpečnostní složky, které se v předchozích dnech stáhly. Zpráva o údajném prùniku „československých komunistů“ u obce Vápenná vyvolala mezi obyvateli okolních obcí naprostou paniku.¹³⁹ Místní byli uprostřed

¹³⁶ Karl Latzel se narodil 8. června 1893 v dnešní polské obci Makolno nacházející se zhruba 15 km od Javorníku. Po smrti rodičů vyrůstal v Javornickém sirotčinci, odkud se díky podpoře místního duchovního Vincence Braunera dostal ke studiu teologie ve Vidnavském semináři. Zde byl roku 1917 vysvěcen na kněze. Po osmiletém působení jako kaplan v Jeseníku a tříletém v Žulové, byl roku 1928 ustanoven farářem v Javorníku.

¹³⁷ SOKA Jeseník, Farní úřad Javorník, NAD: 303, nezpracováno, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesburg angefangen 1826*, s. 167.

¹³⁸ SOKA Jeseník, Farní úřad Dolní Domašov, NAD: 197, č. pom. 368, inv. č. 81, sign. VIi, *Pfarrbuch bei der Pfarrei Thomasdorf*.

¹³⁹ Na přelomu 23. a 24. září 1938 došlo v prostoru mezi Žulovou a Vápennou k několika ozbrojeným střetům mezi československými jednotkami a příslušníky sudetoněmeckého Freikorpsu. Ráno 24. září padl poblíž staré piskovny u Vápenné člen Freikorpsu Rudolf Kirchner. Kvůli přestřelkám a obavám z postupu československé armády bylo civilní obyvatelstvo Žulové evakuováno do Javorníku. Dále v HRADILOVÁ, J.: „Domů do říše!“ Rok 1938 na Jeseníku ve světle literatury a pramenů SOKA Jeseník. In: VIII. Svatováclavské Česko–Polsko–Německé setkání v Jeseníku: sborník referátů Jeseník, č. 8, 2008.

noci probouzení k okamžité evakuaci a během krátké chvíle se javornické náměstí zaplnilo uprchlíky. Mezi prchajícími byly celé rodiny s malými dětmi. Fámou o údajném útoku navíc posilovaly zprávy o domnělých zvěrstvech, jichž se měl „rudý dav“ dopouštět.

Navzdory situaci duchovní své farnosti neopustili a zůstali na místech. V Bernarticích se dokonce v ranních hodinách 24. září uskutečnil plánovaný pohřeb. Kaplan Richter krácel v čele malého průvodu, za ním čtyři nosiči rakve a jediný manželský pár jako smuteční doprovod. Obřad se odehrál bez zpěvu, neboť i ředitel kůru uprchl z obce. Dopoledne se měla uskutečnit svatba, avšak ženich vzkázal, že nevěsta utekla.¹⁴⁰ Na faře v Javorníku našlo provizorní útočiště asi 20 uprchlíků. Teprve později se ukázalo, že celá záležitost byla důsledkem zcela nepodložené zprávy. Velká část uprchlíků přitom byla již transportována dále do vnitrozemí německé říše a vracela se postupně zpět domů až po několika týdnech.

Když Adolf Hitler 26. září 1938 ve svém dalším projevu zopakoval požadavky na odstoupení pohraničních území Československa, byla řeč přenášena amplionem z radnice. Zavládlo přesvědčení, že vše je již definitivně rozhodnuto. S jistotou se očekávalo, že se Javornicko nejpozději k 1. říjnu stane součástí Velkoněmecké říše. Latzel poznamenal, že dokonce i možnost války byla přijímána s optimismem, ne-li s nadšením. Panovala totiž obecná víra v sílu německé armády a její připravenost díky masivnímu zbrojení. Jen velmi málo lidí javornický farář označil za rozvážné, kteří si uvědomovali vážná rizika a důsledky případného ozbrojeného konfliktu. Jak rychle byla zapomenuta krutá zkušenost z první světové války, posteskl si na svátek svatého Václava 28. září: „*Möge dieser Schutzheilige Böhmens, der ein Verehre deutscher Kultur u. Förderer derselben in seinen Landen auf, die noch immer mögliche friedliche Lösung des furchtbaren Konfliktes bei Gott erbitten!*“¹⁴¹

Obavy z blížící se války byly naopak obzvlášť citelné v obcích ležících ve východní části nízkého komisariátu, kde Československo urychleně dokončovalo výstavbu pohraničního opevnění. Dohoda, která byla sjednána 29. září 1938 v Mnichově, zde proto byla přijata s neskrývanou úlevou. Farnost Dolní Domašov, kde působil Franz Schreiber, se ocitla přímo v centru těchto dramatických příprav. Vojáci kopali zákopy a stavěli barikády přímo v okolí fary. V okolí obce také docházelo k řízené demolici mostů. Obyvatelé byli nuceni odevzdat veškeré zbraně. Schreiber, který byl sám donucen vydat svůj osobní revolver, vyjádřil

¹⁴⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Bernartice, NAD: 190, č. pom. 391, inv. č. 91, poř. č. 03, sign. VIi, *Chronik der Pfarrei Barzdorf*, s. 72.

¹⁴¹ Kéž se tento český patron, který ctí německou kulturu a podporuje ji ve svých zemích, modlí k Bohu za stále ještě možné mírové řešení tohoto strašného konfliktu! (SOkA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 171.)

hlubokou bezmoc, když nedokázal zabránit ani rabování v kostele a na faře. Mnichovskou dohodu proto vnímal hlavně jako okamžité odvrácení hrozby ničivé války.¹⁴²

Napjatou situaci zachytil ve svých zápisech rovněž farář Josef Sentner z nedaleké Písečné. Jeho farnost ležela na železniční trati spojující Jeseník s polskými Głucholazy. Mohutné exploze, které ničily mosty tratě, byly natolik silné, že na faře raději nechávali okna nepřetržitě otevřená, aby je tlakové vlny nerozbily. „Byla to strašná doba, zejména v noci,“ vzpomínal Sentner a dodal, že neustálé detonace a střelba z hor přinutily obyvatele ukrývat se ve sklepech. I sám farář tehdy přesunul do sklepa nejnutnější vybavení fary. Zpráva o podpisu dohody, která válku na poslední chvíli odvrátila, pro něj znamenala skutečné vysvobození.¹⁴³

Příchod německé armády ve dnech 6. a 7. října 1938 provázely velkolepé oslavy. Ulice byly vyzdobeny smrkovými a dubovými větvemi, z oken vlály prapory s hákovým křížem a transparenty s nápisy jako „*Wir danken unsern Führer! Ein Volk, ein Reich, ein Führer!*“¹⁴⁴ Latzel sám nechal na farní budovu v Javorníku umístit nápis, na kterém stálo: „*700 Jahre altes deutsches Breslauer Bischofsland kehret freudig heim*“¹⁴⁵ Podle něho bylo největším štěstím to, že se vše odehrálo v míru a bez jediného výstřelu. V následujících dnech se v Javorníku i v okolních farnostech sloužily děkovné bohoslužby.

Je třeba dodat, že mnozí duchovní správci ve svých kronikách politické dění z roku 1938 buď vůbec nezachytili, nebo jej komentovali jen velmi stručně. Jejich osobní postoje k těmto událostem proto nelze z pramenů spolehlivě určit. Přesto z dostupných zápisů lze shrnout, že většina farářů niského komisariátu zaujímala vůči Sudetoněmecké straně Konrada Henleina i samotnému Adolfu Hitlerovi spíše rezervovaný až kritický postoj. Upřímnou úlevu jim ale přineslo mírové připojení pohraničí k Německé říši. Nicméně tento postoj nelze interpretovat jako podporu nacistického režimu. Spíše z něj vyplývá obava duchovních ze zničujícího válečného konfliktu, který se tehdy zdál nevyhnutelný a jehož následky by věřící farnosti velmi postihly. V zápisech se zároveň objevuje i nejistota z budoucího vývoje. Výstižně to vyjádřil Alois Brauner z Horního Domašova, když poznamenal: „*Wird Segen oder Unheil für die Seelen meiner lieben Pfarrkinder nunmehr folgen? Die Zukunft wird es zeigen.*“¹⁴⁶

¹⁴² SOKA Jeseník, Farní úřad Dolní Domašov, *Pfarrbuch bei der Pfarrei Thomasdorf*, s. 82.

¹⁴³ SOKA Jeseník, Farní úřad Písečná, NAD: 213, č. pom. 346, inv. č. 52, sign. VII, *Pfarrchronik. Inventarium der Pfarrkirche S. Joannis Baptistae zu Sandhübel*, s. 131.

¹⁴⁴ Děkuje našemu Vůdci! Jeden národ, jedna říše, jeden vůdce! (SOKA Jeseník, Farní úřad Písečná, *Pfarrchronik. Inventarium der Pfarrkirche S. Joannis Baptistae zu Sandhübel*, s. 131.)

¹⁴⁵ 700 let staré německé vratislavské biskupské území se radostně navrácí domů. (SOKA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 173.)

¹⁴⁶ Bude nyní následovat požehnání nebo katastrofa pro duše mých drahých farníků? Budoucnost ukáže. (SOKA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, NAD: 199, č. pom. 369, inv. č. 56, sign. VII, *Nachrichten die Gründung*

3.3. Niský komisariát za druhé světové války: Pod nacistickým tlakem

Ve farních kronikách se opakovaně objevuje motiv zápasu mezi křesťanskou vírou a nacistickou ideologií. Z pohledu tehdejších duchovních šlo především o konflikt, jehož podstatou byla otázka spásy lidské duše. Křesťanské chápání světa zdůrazňuje, že člověk je Bohem povolán k věčnému životu, a posláním církve i duchovních je člověka na této cestě vést a chránit ho před vším, co by jej od Boha mohlo odvádět. V tomto kontextu byl nacismus brzy vnímán jako hrozba. Duchovní sice zpočátku vnímali pozitivně některé jeho aspekty, například apel na národní jednotu nebo obnovu hodnot, zároveň se však začali ptát, zda se za lákavými hesly nemůže skrývat nebezpečné duchovní zlo. Farář Alois Starker v kronice farnosti Bílá Voda napsal, že i na toto hrdé zvíře [tj. národní socialismus] se mohl vyšvihnout ďábel, aby ho řídil. Poznamenal, že vedoucí osobnosti opakovaně zdůrazňovaly, že NSDAP nebojuje proti křesťanství, ale v oficiálních ideologických textech jako byly Hitlerův *Mein Kampf* nebo Rosenbergův *Mytos des 20. Jahrhunderts* je křesťanství odsuzováno.¹⁴⁷

Krátce po připojení Sudet¹⁴⁸ k Německé říši začaly být realizovány první systematické kroky směřující k omezení církevního vlivu. Jednou z prvních oblastí, na něž bylo útočeno, bylo školství. V symbolické rovině šlo například o odstranění křížů ze školních tříd. V březnu 1939 byly následně bez jakéhokoli oficiálního zdůvodnění uzavřeny privátní, tedy i církevní školy. Několik dívčích škol v Bílé Vodě a v Javorníku provozovaly kongregace Chudých školských sester Naší Paní a Řád sv. Voršily. Představená komunity byla donucena podepsat protokol, podle něhož přechází správa škol do rukou státních orgánů „dobrovolně“. V případě odmítnutí by byly použity donucovací prostředky.¹⁴⁹ Dočasně sice byly řeholnice ještě ponechány ve službě, neboť nebyl k dispozici dostatek jiných kvalifikovaných učitelů, postupně však byly nahrazeny všechny.

Zatímco ve vnitrozemí nacistického Německa byla výuka náboženství v této době již prakticky zrušena, v Sudetech ještě několik prvních let zůstávala součástí rozvrhu. I zde však byla postupně vytlačována na okraj. Zejména ve vyšších ročnících se rozsah vyučovaných hodin snižoval. Ve školním roce 1939/40 dostávali kněží za výuku i drobné finanční ohodnocení. Samotné vyučování se však změnilo v obtížnou záležitost. Žáci a žákyně stále

dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800, s. 113.)

¹⁴⁷ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 13.

¹⁴⁸ Sudety: Pojem se v dnešní době běžně používá pro označení českého pohraničí, ve kterém do konce 40. let 20. století převažovalo německy mluvící obyvatelstvo; Sudetenland: Německá provincie vyhlášená po první světové válce na českém území, zahrnovala území Západního Rakouského Slezska, část severní Moravy a část východních Čech; Říšská župa Sudety: vytvořena v dubnu 1939, severní část českého pohraničí zahrnující převážně území bývalých provincií Sudetenland a Deutschböhmen.

¹⁴⁹ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 14.

zřetelněji dávali najevo svůj nezájem. Náboženství pro ně ztrácelo význam. Zdálo se jim v příkrém rozporu s ideály nového hodnotového systému, který nacistický režim prosazoval.¹⁵⁰ Od školního roku 1941/42 muselo být každé dítě k výuce náboženství přihlášeno písemně rodiči, přičemž počet přihlášených určoval, kolik vyučovacích skupin smí být ve škole zřízeno. Na každých 50 přihlášených žáků mohla být vytvořena jedna vyučovací skupina, která měla výuku maximálně dvě hodiny týdně.¹⁵¹ Nový systém znamenal redukci náboženské výuky v menších obcích.

Snaha o omezení církevního vlivu dramaticky zasáhla i charitativní zařízení provozovaná církví. Všechny takové instituce přešly pod přímou kontrolu organizace *Nationalsozialistische Volkswohlfahrt* (NSV).¹⁵² Takový osud potkal také javornický sirotčí ústav sv. Jindřicha. Tento nadační dům byl zřízen v roce 1881 biskupem Jindřichem Försterem, aby poskytoval domov, výchovu a vzdělání desítkám osiřelých dětí. Mezi jeho bývalé svěřence patřil i nynější javornický farář Karl Latzel.¹⁵³ Po zrušení ústavu se děti ze dne na den ocitly bez domova. Pouze rychlá iniciativa několika duchovních, řeholnic i laických věřících dokázala zajistit provizorní řešení a část dětí umístit do náhradních prostor. Zbylí sirotci byli převedeni do podobných zařízení v okolí, především do sirotčince ve Zlatých Horách.¹⁵⁴ V institucích, které převzala NSV, mezi nimiž byly i mateřské školy, došlo ke zpretrhání veškeré návaznosti na duchovní tradice. Dětem bylo zakázáno ministrovat, modlitby před jídlem byly zrušeny, kněžím byl odepřen vstup do budov a kříže a obrazy světců byly odstraněny ze stěn.

Zásahy do náboženského života vyvolávaly nepochopení i mezi věřícími. Nevoli například způsobilo v roce 1940 přesunutí tradičního církevního svátku Božího Těla¹⁵⁵ na nejbližší neděli. Věřící upozorňovali na zjevný rozpor v tom, že 1. květen jakožto státní svátek zůstal zachován. Symbolické podřízení církevních oslav potřebám režimu jasně odhalilo druhotné postavení církve. Přesto si farníci odmítali připustit, že by tyto kroky byly prováděny se souhlasem Adolfa Hitlera. Uklidňovali se představou, že jde o přehmaty nižších

¹⁵⁰ Žáci byli výrazně ovlivněni učiteli z Třetí říše, kteří do oblasti přišli vyučovat po připojení pohraničí.

¹⁵¹ SOkA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, *Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800*, s. 120.

¹⁵² Nationalsozialistische Volkswohlfahrt byla sociální organizace NSDAP, která od roku 1933 zajišťovala charitativní a sociální služby v duchu nacistické ideologie.

¹⁵³ SOkA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 153.

¹⁵⁴ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 16.

¹⁵⁵ Svátek Božího Těla je pohyblivý svátek, slavil se 60 dní po Velikonocích, vždy ve čtvrtek. Patřil mezi dny pracovního klidu. Jako pracovní dny byly stanoveny další církevní svátky: Neposkvrněné početí Panny Marie (8.12.), Nanebevzetí Panny Marie (15.8.), svátek sv. Petra a Pavla (29. 6.).

úředníků. „Ale proč by podřízené orgány mohly jednat proti vůli vůdce?“ ptal se skepticky Starker v kronice z Bílé Vody.¹⁵⁶

Obrázek 4: Karl Latzel v prvním desetiletí 20. století, pozdější farář Javorníku, který byl po smrti rodičů vychováván v sirotčím ústavu sv. Jindřicha v Javorníku¹⁵⁷

Následně byly zrušeny všechny farní spolky. Zanikala Růžencová bratrstva, Mariánské spolky, mládežnické skupiny, ale i farní charity včetně chudinských nadací a fondů. Jejich majetek byl převeden pod stát či NSV. Protesty ze strany duchovních zůstaly bez odezvy. Zakázány byly také náboženské noviny, časopisy a další tiskoviny.

Současně od jara 1939 farní úřadům přibýly nové povinnosti. Protože kněží spravovali matriky, staly se fary klíčovými místy, kde lidé žádali o vydání osvědčení o arijském původu. Bez tohoto certifikátu nebylo možné získat zaměstnání, uzavřít sňatek či vstoupit do veřejných struktur. Nárůst administrativy byl enormní. V Javorníku musel farář během zimy a jara 1938/39 zaměstnat čtyři pomocné síly, aby nápor žadatelů vůbec zvládl. I po odeznění největší vlny bylo nutné ponechat jednoho pracovníka, protože jinak by farář

¹⁵⁶ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 16.

¹⁵⁷ SOkA Jeseník, Sirotčí ústav sv. Jindřicha Javorník, NAD: 675, neinventarizováno. *Fotoalbum sirotčího ústavu sv. Jindřicha Javorník*.

nestíhal vykonávat žádné jiné povinnosti.¹⁵⁸ Na druhé straně poptávka po potvrzeních znamenala pro kněze, kterým byl v září 1939 zastaven plat, zdroj příjmů. Alois Brauner z Horního Domašova tuto situaci komentoval slovy, že „jen díky hromadnému vyžadování potvrzení zůstávalo farářům aspoň nějaké živobytí.“¹⁵⁹ Ani on, ani ostatní kronikáři nevěnovali pozornost otázce, zda je tato praxe vůči neárijským občanům diskriminační. Od listopadu 1939 navíc farní úřady samy musely od snoubenců potvrzení o árijském původu povinně vyžadovat. Později však církevní sňatek státní platnost úplně ztratil.

Vypuknutí druhé světové války 1. září 1939 zasáhlo i ty nejodlehlejší farnosti nízkého komisariátu. Farní kroniky zachytily bezprostřední reakce duchovních velmi autenticky. Společným jmenovatelem bylo hluboké znepokojení. Válka nebyla líčena jako triumf, ale jako strašlivá zkouška, často popisovaná výrazy jako „děsivá“, „osudná“ nebo dokonce „Boží trest“. Kronikáři sledovali, jak se válečná katastrofa postupně dotýká i jejich vlastních farností.

V některých farnostech se nicméně vojenské úspěchy německé armády z konce roku 1939 bez veřejného uznání neobešly. Po dobytí Varšavy bylo například v Kobyle nad Vidnavkou nařízeno každodenní zvonění, které trvalo celý týden vždy od dvanácti do jedné hodiny odpoledne.¹⁶⁰ Lze se důvodně domnívat, že podobné projevy proběhly i v dalších obcích. V Javorníku Karel Latzel popsal německé vítězství nad Polskem jako bezprecedentní událost, zároveň však ve svých úvahách, jak u něho bylo zvykem, vyjádřil vážné obavy o budoucnost křesťanství po skončení války. „Nezvítězí nakonec v německém národě ti, kdo jsou náboženství nepřátelští?“¹⁶¹

Konkrétní dopady války pocítily obce okamžitě. Nedaleko Horního Domašova narazil 9. října kvůli husté mlze do horského svahu německý bojový letoun typu Junkers. Při nehodě zahynula celá sedmičlenná posádka.¹⁶² Brzy také začaly přicházet zprávy o prvních padlých vojácích. Dvacetičtyřletý Josef Pohlner z Písečné zemřel v Polsku dva týdny po vypuknutí bojů.¹⁶³ Farnost v Bílé Vodě evidovala prvního padlého dokonce 2. září, tedy pouhý den po

¹⁵⁸ SOkA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 174.

¹⁵⁹ SOkA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, *Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800*, s. 113.

¹⁶⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Kobylá nad Vidnavkou, *Pfarrchronik I*, s. 79.

¹⁶¹ SOkA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 175.

¹⁶² SOkA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, *Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800*, s. 115.

¹⁶³ SOkA Jeseník, Farní úřad Písečná, NAD: 213, č. pom. 346, inv. č. 52, sign VIi, *Pfarrchronik. Inventarium der Pfarrkirche S. Joannis Baptistae zu Sandhübel*, s. 132.

vypuknutí války.¹⁶⁴ Odchody mužů na frontu měly dopady na každodenní život farností. V Bernarticích například v říjnu a v listopadu 1939 odešli do války dva bratři varhaníci Adolf a Gustav Kneifelové. Hru na varhany nejprve převzala jejich sestra Hedwig, avšak krátce nato odešla i ona a farnost se ocitla bez varhaníka.¹⁶⁵ Na výzvu civilní protiletecké obrany musela být zrušena veškerá veřejná shromáždění. Ve Vápenné například museli 4. září zrušit prosebné procesí za Boží požehnání pro nadcházející nejisté časy.¹⁶⁶ Zaveden byl přidělový systém na potraviny, oděvy, pohonné hmoty a další základní potřeby. Všechny budovy, včetně kostelů, musely mít zatemněná okna, aby se vyhnuly odhalení nepřátelskými letouny. Farní život se postupně přizpůsoboval podmínkám nastupující totální války.

Vybrané kroniky obsahují množství detailů dokumentujících proměnu každodenního života ve farnostech během druhé světové války. V rámci této práce však není nezbytné zachycovat všechny tyto aspekty. Pozornost se proto nadále bude soustředit především na to, jaký dopad měl na farnosti zvyšující se ideologický tlak nacistického režimu, a jak na nově nastavené poměry reagovali samotní farní správci.

Jedním z dalších opatření nacistické politiky, byl zákaz vykonávat jakoukoli čestnou či správní funkci v církvi pro členy NSDAP, SA nebo SS. Režim se tímto krokem snažil předejít potenciálnímu střetu loajalit. V praxi tento zákaz vedl k nucenému odstoupení mnoha aktivních farníků – varhaníků, sbormistrů či členů farních rad.

Ideologické oddělení nacistických struktur od života církve bylo viditelné během církevních pohřbů padlých vojáků. Členům nacistických organizací bylo zakázáno se těchto obřadů účastnit. To vedlo k absurdním situacím. V prosinci 1939 byl ve farnosti Bílá Voda pohřben voják Herbert Schenk, který padl během francouzského tažení. Ačkoli byl vystrojen pohřeb s plnými poctami, místní členové veteránského spolku doprovázeli rakev pouze ke dveřím kostela. Když kolem nich procházel kněz, otáčeli se zády, aby ani náznakem neprokázali úctu církevní autoritě. Projev respektu vůči kříži nebo knězi byl vnímán jako symbolické ponížení nacistické moci. V přímém kontrastu stálo několik Schenkových spolubojovníků, kteří dorazili z fronty. Tito vojáci přišli i do kostela, kde k rakvi zemřelého položili věnec. Během bohoslužby stáli v pozoru a naslouchali slovům faráře.¹⁶⁷

Rok 1940 přinesl zásadní proměnu v oblasti církevní správy a financování duchovní služby. Až do obsazení Sudet dostávali duchovní, jejichž působiště neposkytovalo dostatečné

¹⁶⁴ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 21.

¹⁶⁵ SOkA Jeseník, Farní úřad Bernartice. *Chronik der Pfarrei Barzdorf*, s. 73.

¹⁶⁶ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, NAD: 221, č. pom. 350, inv. č. 1, *Pfarrbuch bei der Lokalkirche zu Setzdorf*, s. 78.

¹⁶⁷ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 22.

materiální zabezpečení, pravidelnou státní podporu z tzv. Náboženského fondu, založeného již za císaře Josefa II. z výnosů zrušených klášterních statků. Nový režim tuto praxi ukončil a zavedl systém založený na povinných církevních příspěvcích. Tyto příspěvky nyní museli odvádět všichni dospělí katolíci, kteří disponovali vlastním příjmem. Aby byla zajištěna efektivní správa, vznikla v každé farnosti církevní rada, jejímž předsedou byl farář a členy čtyři až deset věřících, kteří na farářův návrh jmenoval biskupský ordinariát. Rada převzala správu církevního majetku, který do té doby obhospodařoval pouze farář se dvěma radními. Rovněž měla na starost vybírání příspěvků od farníků, které byly pravidelně odváděny do centrální pokladny v Jeseníku. Výše příspěvků se v roce 1940 pohybovala od 0,75 do 30 říšských marek (RM) za pololetí a byla určována podle příjmů jednotlivců.¹⁶⁸ Vybrané finance byly určeny výhradně na platy duchovních, stanovené jednotně ve výši 2 400 RM ročně pro faráře a 1 800 RM pro kaplany.¹⁶⁹ Ostatní provozní náklady farností, jako byly platy zaměstnanců, údržba kostela či liturgické výdaje, měly být hrazeny pouze z obětí, sbírek, případně z dalších příjmů. Změna znamenala větší administrativní zátěž. Každý katolík musel vyplnit speciální dotazník, na jehož základě byl zařazen do konkrétní příjmové kategorie. Farář Alois Starker v Bílé Vodě většinu těchto formulářů během zimy 1939/1940 osobně roznášel do domácností. V kronice poznamenal, že díky této povinnosti mnohé své farníky skutečně poznal. Někteří z nich při této příležitosti dokonce poprvé v životě osobně mluvili se svým duchovním.¹⁷⁰ Podobnou zkušenost měl také Karel Latzel, který nový systém hodnotil pozitivně, protože mu umožnil lépe poznat životní situaci i duchovní potřeby věřících.¹⁷¹ Obavy, že nový systém povede k hromadnému bojkotu příspěvků či dokonce k vystupování z církve, se ukázaly jako liché. Naprostá většina platila stanovené částky bez protestů.

Režim kněží toleroval pouze do té míry, dokud se drželi vymezených hranic a neohrožovali jeho zájmy. Jakmile se některý duchovní stal příliš viditelným, aktivně

¹⁶⁸ Církevní úřady měly vydat vlastní směrnici, která měla být schválena státními úřady. Dne 19. prosince 1939 vydalo vratislavské arcibiskupství oficiální první oficiální směrnici pro církevní příspěvky. Ta stanovila výši příspěvku pro období od 1. října 1939 do 31. března 1940, a to jako jednorázový příspěvek za celé půlroční období, odstupňovaný podle měsíčního hrubého příjmu:

1. Do 85 RM – 0,75 RM
2. 85–150 RM – 1,50 RM
3. 150–220 RM – 3 RM
4. 220–300 RM – 6 RM
5. 300–400 RM – 9 RM
6. 400–550 RM – 15 RM
7. Nad 550 RM – 30 RM

¹⁶⁹ SOkA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, *Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800*, s. 117.

¹⁷⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, *Farní kronika*, s. 20.

¹⁷¹ SOkA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 176.

zasahoval do veřejného dění, ostře prosazoval církevní práva a veřejně kritizoval nové pořádky, stal se okamžitě středem pozornosti gestapa. To byl případ javornického faráře Karla Latzela, který byl 20. května 1941 poprvé předvolán k výslechu na stanici v Opavě. Obvinění proti němu byla založena na svědectví několika školáků. Přestože se Latzel proti všem výtkám úspěšně obhájil, dostal přísné napomenutí a byla mu odebrána možnost vyučovat náboženství na školách, a to od 1. června. Nejvýznamnějším bodem obvinění bylo, že pokáral žáky, kteří se opakovaně a bez vážného důvodu neúčastnili nedělní mše. Na nástěnce v kostele zveřejnil citaci z projevu říšského vůdce mládeže z roku 1936, podle níž měla být služba v Hitlerjugend plánována tak, aby mladí lidé mohli plnit své náboženské povinnosti. Další výtky se týkaly jeho kritiky některých filmů a školních akcí, které odporovaly církevním zásadám.¹⁷²

Situace se dramaticky vyhroutila v úterý 8. července 1941. Právě v den, kdy slavil 25. výročí svého kněžského svěcení, byl Latzel znovu předvolán do Opavy. Zde mu bez jakéhokoli bližšího vysvětlení oznámili, že byl vydán příkaz k jeho vyhoštění z území sudetské župy. Na opuštění měl pouhé tři dny, navíc s přísným zákazem návratu pod pohrůžkou deportace do koncentračního tábora. Zároveň mu bylo zakázáno pronést jakýkoliv projev na rozloučenou se svou farností. Týž den, kdy se nečekaně a ve spěchu musel rozloučit s místem, kde od roku 1928 působil, napsal do farní kroniky následující slova: „*So nimmt der Seelsorger wenigstens im Geiste u. wie er hoffe, vorläufigen Abschied von seiner Pfarrgemeinde u. betet zu Gott, daß des, was seine Schwache verfehlte oder sein gutgemeintes Wirken nicht erreichte, durch die ihm auferlegten leiden u. Prüfungen gutgemacht und erreiche werden möge.*“¹⁷³

Jako první z kněží niského komisariátu byl dne 6. května 1941 na faře ve Zlatých Horách zatčen tamní farář a arcikněz Vincenz Brauner.¹⁷⁴ Bezprostředně poté byl eskortován do opavské věznice, kde bez vznesení konkrétního obvinění strávil přibližně měsíc. Nakonec byl propuštěn, ovšem pod podmínkou, že do 48 hodin opustí území sudetské župy.¹⁷⁵

¹⁷² SOkA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 177.

¹⁷³ Farář se tedy alespoň v duchu a jak doufá, dočasně loučí se svou farností a modlí se k Bohu, aby to, co nepovedlo kvůli slabosti nebo čeho nedosáhl jeho dobře míněnou prací, bylo napraveno a dosaženo skrze utrpení a zkoušky, které na něj byly vloženy. (SOkA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 177.)

¹⁷⁴ Vincenz Brauner (1877–1943) byl na kněze vysvěcen v roce 1900 ve Vidnavě. Jako kaplan působil v Heřmanovicích a v Javorníku. Od roku 1909 byl farářem Zlatých Hor a od roku 1915 také arciknězem arcikněžství Zlaté Hory. Byl výraznou postavou katolického spolkového života ve Zlatých Horách, kde mimo jiné nechal postavit Katolický spolkový dům. Působil rovněž ve veřejné správě, od roku 1927 jako starosta města. Na tento post rezignoval 30. září 1938.

¹⁷⁵ LARISCH, J.: *P. Vincenz Brauner, farář a starosta ve Zlatých Horách, světlo v temnotách zmatené doby*. Ostrava 2019, s. 71.

Důvody, proč k zatčení došlo, zůstaly neobjasněny. Několik indicií však naznačuje, že hlavní příčinou byl jeho dlouhodobě kritický postoj vůči nacistickému režimu, aktivní pastorační působení i jeho značná obliba mezi místními věřícími. Jako bývalý starosta Zlatých Hor odmítl například v říjnu 1938 pozdravit Adolfa Hitlera během jeho průjezdu městem.¹⁷⁶ Podobná veřejná gesta odporu, byť symbolická, režim velmi citlivě vnímal. Ačkoli nacistické úřady neměly proti Braunerovi žádné reálné důkazy o spáchání trestného činu, jeho další přítomnost ve Zlatých Horách byla nežádoucí. Alois Brauner, farář v Horním Domašově, ve své kronice k události poznamenal, že zpráva o zatčení působila v celém komisariátu jako rána z čistého nebe.¹⁷⁷ Aloise Braunera, jenž byl synovcem zatčeného kněze, se tato událost dotkla nejen profesně, ale i osobně.

Obrázek 5: Vincenz Brauner, zlatohorský arcikněz a farář (1877–1943).¹⁷⁸

¹⁷⁶ P. Vincenz Brauner, farář a starosta ve Zlatých Horách, *světlo v temnotách zmatené doby*, s. 65.

¹⁷⁷ SOkA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, *Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800*, s. 121.

¹⁷⁸ SOkA Jeseník, Sběrka obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Jeseník, NAD. 256, neinventarizováno, sign. 50. Vincenz Brauner, zlatohorský děkan a farář (1877–1943.)

Po nuceném odchodu ze Zlatých Hor našel Vinzenz Brauner útočiště ve slezském Świebodzinu, kde žil v soukromí nedaleko kostela. Jako kněz vypomáhal v duchovní správě, ovšem pod stálým dohledem gestapa. Teprve od září 1942 mu bylo povoleno vrátit se plnohodnotně do kněžské služby a převzít administraci farnosti v Lubsku. Prožité vězení, stres a existenční nejistota však výrazně podlomily jeho zdraví. Na konci ledna 1943 ve věku nedožitých 66 let zemřel. Jeho ostatky byly převezeny zpět do Zlatých Hor, kde se 6. února 1943 konalo za hojné účasti věřících poslední rozloučení. Zádušní mši celebroidal Alois Brauner. Po ní bylo tělo uloženo do hrobu na zdejším hřbitově.¹⁷⁹

Po odchodu Karla Latzela z Javorníku v červenci 1941 bylo obtížné sehnat vhodného nástupce. Nedostatek duchovních v niském komisariátu nebyl v této době nijak výjimečný, k jeho dalšímu prohloubení přispívalo zejména postupné odvádění mladších kaplanů do armády. Ti sice bývali ve farnostech nahrazováni snáze, nicméně každý odchod znamenal další oslabení. Ochotu zapojit se do válečných operací ovšem projevovali i někteří zkušenější faráři. Příkladem je Richard Weidlich působící ve Vápenné, který se po jednom z výsledků u gestapa dobrovolně přihlásil k Wehrmachtu. Svou žádost o souhlas církevních úřadů zdůvodnil tím, že chce osobně bojovat proti bolševismu, který označil za největší hrozbu pro křesťanskou civilizaci. Přiznal rovněž obavy, že pokud by se ke službě dobrovolně nepřihlásil, hrozilo by mu bezúčelné úmrtí v koncentračním táboře. Zároveň vyjádřil naději, že účastí ve válce získá lepší postavení pro pozdější obranu víry a církve před sekularizačními proudy, jejichž sílení pociťoval uvnitř německé společnosti. Svou nepřítomnost plánoval pragmaticky vyřešit dočasným povoláním kaplana již sloužícího v armádě. Právě kvůli nedostatku duchovních byla ale Weidlichova žádost církevními úřady zamítnuta.¹⁸⁰

Správu javornické farnosti nakonec převzal Franz Josef Nowak, zprvu dočasně, avšak nakonec zde zůstal až do roku 1945. Nebyl místním duchovním, pocházel z Lehnice. Jako kněz z Říše měl specifické postavení, nebylo mu například umožněno vyučovat náboženství. Nowak proto zavedl mimoškolní katechezi, která probíhala jednou týdně po jednotlivých třídách ve farních prostorách. Tento krok však od počátku neunikl pozornosti gestapa, které v něm vidělo pokus o obcházení zákazu a několikrát si proto Nowaka předvolalo.¹⁸¹ Později byla náboženská výuka ve škole obnovena pod vedením Johanna Glatzela z Nových Vilémovic a Aloise Starkera z Bílé Vody. Druhý jmenovaný však na začátku roku 1943 byl po výsledku na opavském gestapu zatčen a následně deportován do koncentračního tábora

¹⁷⁹ P. Vinzenz Brauner, *farář a starosta ve Zlatých Horách, světlo v temnotách zmatené doby*, s. 74.

¹⁸⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, NAD: 221, neinventarizováno, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 7.

¹⁸¹ SOkA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 179.

Dachau. Přesné důvody jeho zatčení nebyly oficiálně zveřejněny, nicméně podle Nowaka se jednalo právě o jeho aktivní působení mezi dětmi a mládeží.¹⁸² Tím byly pokusy o vyučování náboženství v Javorníku zastaveny.

Alois Starker byl jediným duchovním z niského komisariátu, který prošel během nacistické okupace internací v koncentračním táboře. Do Dachau byl deportován 24. dubna 1943 a umístěn v tzv. Pfarrerbloku, který soustřeďoval duchovní různých národností, mezi nimiž bylo i několik desítek sudetoněmeckých kněží.¹⁸³ Podrobnější informace o jeho pobytu v koncentračním táboře nejsou dosud dostatečně zmapovány. Ve Státním okresním archivu v Jeseníku se nachází jeho osobní korespondence z období věznění, která představuje pramen, jenž v budoucnu může přinést zajímavá fakta o jeho osudu.¹⁸⁴

V roce 1943 absolvovala výslech u gestapa již většina zdejších duchovních. Jejich kázání a veřejné projevy byly dále monitorovány. Duchovní tak žili v neustálém napětí. Častým důsledkem výslechu byl zákaz výuky náboženství. Kromě výše zmíněných případů byli takto postiženi například kaplan ve Vidnavě Gerhard Ulbrich, kaplan v Černé Vodě Josef Rabel nebo kaplan v Dolní Lipové Nikolaus Richter, který později musel Sudety rovněž opustit.¹⁸⁵ Na gestapo do Opavy bývali duchovní předvoláni, aniž by znali důvod. Farář v Žulové Otto Hampel byl „příjemně“ překvapen, když si v Opavě v dubnu 1943 pouze vyzvedl nařízení, které mu zakazovalo pořádát poutě na vrchol Boží Hora nacházející se nedaleko obce. Jak sám uvedl, na návštěvu se připravoval s vědomím, že se již nemusí vrátit.¹⁸⁶ I zdánlivě malé prohřešky byly gestapem tvrdě postihovány: ve Vápenně byl farář Weidlich roku 1942 ústně napomenut přímo komisařem gestapa jen proto, že z kazatelny ohlásil plánované procesí ještě předtím, než mu bylo doručeno úřední povolení.¹⁸⁷ Jeho předchůdce Adolf Schreber pak obdržel napomenutí za bohoslužbu pro francouzské válečné zajatce, kterou sloužil bez písemného povolení, ačkoli ústním souhlas mu prý byl dán. Týž farář byl gestapem předvolán také proto, že na faře probíhala nelegální náboženská výuka.¹⁸⁸

Kromě duchovních, kteří vůči režimu vystupovali kriticky, existovala ještě skupina těch, kteří se snažili vůbec nevyčnívat. Tito kněží režimu projevovali jistou míru loajality, často motivovanou i pragmatickými důvody. Ani oni však nezůstávali mimo dohled gestapa, které

¹⁸² SOKA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 180.

¹⁸³ *Naši pastýři v době Hitlerovy nacionálně socialistické okupace naší vlasti 1938 – 1945* [cit. 8.4.2024] Dostupné z: <https://www.poutnik-jan.cz/ruzne--c/byli-jsme-prvni/cely-seznam/>.

¹⁸⁴ SOKA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, č. pom. 362, inv. č. 51, sign. VIa, *Osobní korespondence faráře Aloise Starkera o věznění v Dachau*.

¹⁸⁵ SOKA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Pfarrbuch bei der Lokalkirche zu Setzdorf*, s. 80.

¹⁸⁶ SOKA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 29.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 18.

¹⁸⁸ SOKA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Pfarrbuch bei der Lokalkirche zu Setzdorf*, s. 80.

katolickému kléru obecně nedůvěřovalo. Konkrétním příkladem takového postoje mohl být jesenický probošt Engelbert Neugebauer,¹⁸⁹ který v dubnu 1940 kritizoval faráře Josefa Sentnera z Písečné. Sentner totiž odmítl slavnostní církevní pohřeb osobě, která vystoupila z církve a byla navíc příbuznou místních nacistických funkcionářů. „*Hierläuteten nicht einmal die Glocken. Anders wo ist es auch möglich nur hier nicht. Des ist weder Volksgemeinschaft noch christl. Nächstenliebe,*“¹⁹⁰ kritizoval Neugebauer. Spor přerostl ve veřejný konflikt, jehož důsledkem bylo vyšetřování Sentnera. Jiný duchovní, který se otevřeněji přizpůsobil novým poměrům, byl Konrad Hugo Klein ze Skorošic, jenž dokonce i soukromé dopisy zakončoval nacistickým pozdravem „Heil Hitler“.¹⁹¹ Engelbert nečekaně v 53 letech zemřel na začátku roku 1941, zatímco Klein v roce 1942 odešel do penze.

Obrázek 6: Odevzdávání zvonu pro válečné účely v únoru 1942 v Dolním Domašově. Nad zvonem stojí farář Franz Schreiber.¹⁹²

S prohlubující se válečnou krizí a všeobecným nedostatkem se život ve farnostech stále citelněji proměňoval. Z vesnic postupně mizeli téměř všichni bojeschopní muži povolání na frontu, přičemž počet padlých stále narůstal. Na začátku roku 1942 bylo rozhodnuto

¹⁸⁹ Engelbert Neugebauer (1888–1941) pocházel z Horního Údolí u Zlatých Hor. Po kněžském svěcení roku 1914 působil jako kaplan a od roku 1926 jako farář v Jeseníku, kde se po roce 1937 stal prvním proboštem. Aktivně se zasazoval o podporu německého obyvatelstva. Roku 1938 byl jmenován arcibiskupským komisařem. Zemřel 13. ledna 1941 a byl pohřben ve Frývaldově.

¹⁹⁰ Ani zvony tu nezazvonily. To je možné jinde, ale ne tady. Tohle není ani národní společenství, ani křesťanská láska. (SOKA Jeseník, Farní úřad Písečná, *Pfarrchronik. Inventarium der Pfarrkirche S. Joannis Baptistae zu Sandhübel*, s. 134.)

¹⁹¹ SOKA Jeseník: Farní úřad Skorošice, *Český překlad farní kroniky Skorošice s doplňkem textu*, sv. I, s. 68.

¹⁹² SOKA Jeseník, Farní úřad Dolní Domašov, *Pfarrbuch bei der Pfarrei Thomasdorf*, s. 84.

o zabavení kostelních zvonů. Ty měly být roztaveny a využity ve zbrojním průmyslu. Farní úřady obdržely oznámení, v němž se uvádělo, že zvony jsou majetkem lidu, neboť byly stvořeny lidem a pro lid, a nyní musí sloužit potřebám národa.¹⁹³ Kronikář z Horního Domašova s hořkostí konstatoval, že zvony dosud oznamující Boží přítomnost, se promění v nástroje nenávisti, bolesti a smrti.¹⁹⁴ Kromě zvonů musely farnosti odevzdat předměty z cínu, mědi, mosazi a bronzu – svícny, liturgické nádoby i další bohoslužebné vybavení.

Zatímco v prvních letech války se boje odehrávaly v bezpečné vzdálenosti, v letech 1943 a 1944 se fronta začala neúprosně přibližovat také k obcím niskeého komisariátu. Na jaře 1943 probíhala první školení letecké ochrany, jichž se účastnili i duchovní. Od května 1943 se vedle válečných zajatců začali objevovat také první váleční uprchlíci, pro jejichž ubytování měly být poskytnuty také farní prostory. V létě následujícího roku byly nad oblastí poprvé pozorovány americké bombardéry a na podzim téhož roku již došlo k bombardování okolních vesnic. Bylo zřejmé, že vývoj směřuje k porážce Německa. Tváří v tvář tíživé válečné situaci a hrozící porážce začala ve farnostech narůstat religiozita. Mnozí se znovu obraceli k Bohu a kostely se plnily i během všedních dní. Farníci hledali útěchu v modlitbách, kajících pobožnostech a růženci. Mnohá rozhodnutí duchovních byla improvizací. Výmluvným příkladem je snaha faráře Richarda Weidliche z konce roku 1944, který se vlastními silami pokusil na farním pozemku vybudovat obranný podzemní kryt. Hned druhý den stavby se však zřítil strop a Weidlich jen stěží vyvázl bez zranění.¹⁹⁵

Vzhledem k tematickému zaměření kapitoly, jejímž cílem je analyzovat postoje duchovních niskeého komisariátu k nacistickému režimu, není nutné dopady války podrobněji zkoumat. Naopak je důležité na závěr zmínit, jakým způsobem reflektovali blížící se konec války samotní kněží. Nebyla to doba úlevy, nýbrž časem hluboké nejistoty a existenčních obav. Javornický farář Josef Nowak napětí zachytil slovy: „*Schwer lastet auf den Menschen die Sorge um die Angehörigen und das Dunkel der drohenden Zukunft*“,“¹⁹⁶ Obdobně Alois Brauner v Horním Domašově napsal, že radost z konce válečných bojů se mísí s úzkostí z budoucnosti.¹⁹⁷ U některých kronikářů se v posledních zápisech objevují až apokalyptické

¹⁹³ SOkA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, *Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800*, s. 122.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 48.

¹⁹⁶ Lidi tíží obavy o své blízké a temnota blížící se budoucnosti. (SOkA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 181.)

¹⁹⁷ SOkA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, *Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800*, s. 126.

vize. V Dolním Domašově Franz Schreiber uvedl: „*Die Endkatastrophe für das ganze deutsche Volk ist wohl bald da!*“¹⁹⁸ V Travné kronikář reagoval na Hitlerovu smrt poznámkou: „*die Katastrophe war vollendet.*“¹⁹⁹ Když se v červenci 1945 po několikadenním pěším putování do Javorníku vrátil Karel Latzel, do kroniky jen poznamenal: „*Der Rest ist Schweigen.*“²⁰⁰

Obrázek 7: Kněží arcikněžství Jeseník při oslavě 75. narozenin P. Karla Seichtera, arcikněže a faráře v Dolní Lipové v únoru 1944. Horní řada (stojící, zleva doprava): Alois Pietsch (Česká Ves), kaplan Albert Sauer (Jeseník –Bukovice), probošt Friedrich Polzer (Jeseník), Alois Brauner (Mikulovice), Alois Brauner (Horní Domašov), Josef Sentner (Písečná), farní vikář Johann Böhm (Dolní Lipová); Dolní řada (sedící, zleva doprava): arcikněž Karl Wojciechowski (Jeseník), P. Franz Schreiber (Dolní Domašov), arciděkan arcikněž Karl Seichter (Dolní Lipová), Robert Siwek (Adolfovice), prof. Josef Ehrlich (Jeseník).²⁰¹

¹⁹⁸ Konečná katastrofa pro celý německý národ bude brzy tady! (SOkA Jeseník, Farní úřad Dolní Domašov, *Pfarrbuch bei der Pfarrei Thomasdorf*, s. 82.)

¹⁹⁹ Katastrofa byla dokonána! (SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 257.)

²⁰⁰ Zbytek je mlčení. (SOkA Jeseník, Farní úřad Javorník, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826*, s. 187.)

²⁰¹ SOkA Jeseník, Sběrka obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Jeseník, NAD. 256, neinventarizováno, sign. 51. *Kněží děkanátu Jeseník při oslavě 75. narozenin P. Karla Seichtera, děkana a faráře v Dolní Lipové, 23.2.1944.*

4. Odsun německého obyvatelstva z niského komisariátu na příkladu farností Travná a Vápenná.

Vápenná (česky do roku 1949 Zighartice, německy Setzdorf,) leží v údolí řeky Vidnavky v Rychlebských horách na železniční i silniční trase spojující Jeseník s Javorníkem. V současnosti zde žije přibližně 1100 obyvatel, v minulosti však Vápenná patřila k největším obcím v regionu. Žili zde především drobní vlastníci půdy, kteří se vedle zemědělství věnovali přadláctví, práci v biskupských lesích, okolních kamenolomech a vápenkách. Rozmach vápenického průmyslu od 19. století výrazně přispěl k prosperitě obce. Vápenka rodiny Latzelů byla největším podnikem svého druhu na Jesenicku. Počet obyvatel od 19. století neustále rostl. V roce 1850 zde dohromady s osadami Polka a Nýznerov žilo téměř 2423 osob, v roce 1900 počet vzrostl na 2808. Vápenná byla čistě německou obcí, teprve po roce 1918 se zde začala formovat malá česká menšina. Zcela výjimečná byla politická orientace obyvatelstva, neboť Vápenná se stala v meziválečném období centrem komunistického hnutí na Jesenicku. Zdejší kostel zasvěcený svatému Filipovi byl postaven na konci 18. století, na samostatnou farnost byla ale lokálie povýšena až roku 1845. Současně s kostelem vznikla v obci také škola.²⁰²

Farnost Vápenná byla součástí vidnavského arcikněžství. Od roku 1931 zde jako farář působil Adolf Schreber, který v září 1941 odešel do Vidnavy. Na jeho místo nastoupil tehdy čtyřicetiletý Richard Weidlich. Byl to nesmírně houževnatý a mimořádně nadaný kněz s výbornou jazykovou vybaveností. Narodil se ve Staré Červené Vodě v roce 1901. Po studiích v semináři ve Vidnavě a dvouleté vojenské službě v Opavě v letech 1922–1924 byl 11. června 1926 vysvěcen na kněze.²⁰³ Jako kaplan působil v několika farnostech na Jesenicku i Těšínsku, od roku 1935 pak jako farář ve Valštejně u Albrechtic.

Weidlich byl velkým odpůrcem komunismu, což se mu krátce po jeho příchodu do Vápenné paradoxně stalo téměř osudným. Ve svém prvním nedělním kázání varoval před nebezpečím ateismu a bolševismu.²⁰⁴ Jeho slova byla však překroucena a interpretována jako nepřímá kritika nacistického režimu. Byl udán. Výslech na gestapu v Opavě proběhl v listopadu a jeho výsledkem bylo varování, podle kterého se v kázání musí vyjadřovat jasně, aby nebyl špatně pochopen. Zároveň mu bylo sděleno, že v případě opakování jej již bude čekat koncentrační tábor.²⁰⁵ Právě tato zkušenost přivedla Weidliche k rozhodnutí dobrovolně

²⁰² HRADÍLOVÁ, J.: *Archiv obce Vápenná*. Inventář, ev. č. pom. 485, Jeseník 2016, s. 2-3.

²⁰³ *Verstorbene Priester von Wallstein*. [cit. 29.3.2024]. Dostupné z: <http://wallstein-sudetenland.de/pfarrer.htm>

²⁰⁴ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 1.

²⁰⁵ Tatměž, s. 5.

vstoupit do německé armády. Jak později uvedl, nechtěl riskovat zbytečnou smrt v koncentračním táboře. Se svou žádostí však u svých církevních nadřízených neuspěl.

V tragické době druhé světové války pomáhal Richardovi Weidlichovi humor. Ve všední dny jej lidé pravidelně vídali, jak na kole neustále pendluje mezi Travnou, Žulovou a Černou Vodou, aby zvládl výuku náboženství na školách, kde bylo místním farářům vyučovat zakázáno. Zatímco většina jeho kolegů tloustla, protože přiděly tabáku směňovali za mléko, Weidlich by byl ochotný obětovat i mléko do kávy, aby se dostal k vytoužené cigaretě. Jeho bicykl se porouchával vždy v tu nejméně vhodnou chvíli, a farář tak občas musel podstoupit všechny trasy pěšky. Když se po celodenním martyriu konečně dostal zpět na faru ve Vápenné, čekala ho místo odpočinku hromada úředních lejster, nad kterými se s prázdným žaludkem hrbil dlouho do noci. Jeho jedinou opravdovou útěchou byly dvě cigarety denně, se kterými si musel vystačit i při „nočních směnách.“ Nervy míval napnuté až k prasknutí a rád by si pořádně zakřičel, jenže dobře věděl, že v panujících poměrech by to mohl být jeho poslední výkřik na svobodě. Jediné neopatrné slovo stačilo, aby se z fary přestěhoval do koncentračního tábora.²⁰⁶ Ani složitý poválečný vývoj ale Weidliche nepoložil. Výborná znalost češtiny z něj udělala nepostradatelného prostředníka mezi českými úřady a německým obyvatelstvem. Překládal korespondenci německých zajatců v českých internačních táborech se zdejšími rodinnými příslušníky, která musela být vedena výhradně v češtině. A jelikož ovládal i angličtinu, dostala se mu do rukou i milostná korespondence britských válečných zajatců, kteří během pobytu v zajateckém táboře v době války navázali známosti s místními dívkami. Weidlichova fara se stala neoficiálním cenzurním úřadem.²⁰⁷ Ani o své milované cigarety farář nepřišel. Začal tabák pěstovat na hřbitově.²⁰⁸

Druhou farností, jež bude v této kapitole věnována pozornost, je Travná. Právě odtud, ještě před Mnichovskou dohodou, uprchl farář Antonius Mokrisch. Ačkoli byl Mokrisch s největší pravděpodobností kněz německé národnosti,²⁰⁹ v Travné se otevřeně hlásil ke své loajalitě k Československu. Delší setrvání proto pro něj mohlo mít vážné důsledky. Od září 1938 neměla farnost vlastního duchovního, správu zajišťovali kněží z okolí. Nejprve Josef Weicht ze Zálesí, následně Karel Latzel z Javorníku. Farnost se v té době nacházela v rozkladu. Latzel napsal, že „nikdo by si takový stav pro svou farnost nepřál.“²¹⁰ Do března 1941 se zde vystřídali ještě další dva správci, od července 1939 Karl Wojciechowski a od

²⁰⁶ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 5.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 85.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 133.

²⁰⁹ Farář Alois Starker o něm sice napsal, že je Polák, to však s největší pravděpodobností bylo kvůli tomu, že polštinu ovládal. Ostatní prameny o něm mluví jako o Němci.

²¹⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 237.

prosince téhož roku Georg Gertler. Ani jeden z nich však farnost výrazněji nepozvedl. Gertler si stěžoval na nízkou účast farníků na bohoslužbách nebo na nedělní práci na poli. Děti následovaly příklad dospělých. Občas měl Gertler k dispozici jen jednoho ministranta. Rovněž pokračovaly nevyřešené spory z doby působení Mokrische mezi farním úřadem a obecní samosprávou ohledně využívání staré fary a domku správce místního poutního místa.²¹¹

Zcela jistě se tak pastore v Travné řadila k nejproblematictější v celém nízkém komisariátu. Dlouhodobě zde chyběl schopný duchovní, který by dokázal vytvořit pevný vztah s místní komunitou. Také Gertlerovo působení směřovalo k neúspěchu. Od roku 1941 byl již fyzicky i psychicky vyčerpan, což se projevovalo podrážděným vystupováním k zástupci, který mu měl vypomoci. Ten ho popsal jako fyzicky zanedbaného, vyhublého, vyčerpaného a od žloutenky zežloutlého muže.²¹²

Na konci roku 1941 byl Gertler kvůli zhoršujícímu se zdravotnímu stavu hospitalizován v nemocnici, kde později zemřel. Novým farářem v Travné se stal onen zmiňovaný zástupce Alexander von Wittich. Wittich se narodil v roce 1877 v pruském Slezsku. V roce 1903 je v *Schlesisches Pastoralblatt* uváděno jeho jmenování kaplanem v Zobten am Berge (Sobótka).²¹³ Od roku 1905 byl farářem v obci Steinseifersdorf (Rościszów).²¹⁴ Nicméně z provincie Pruské Slezsko byl gestapem vypovězen ještě před vypuknutím války. Podle jeho svědectví ho gestapo odvezlo do Vratislavy, kde byl posazen do rychlíku do Berlína. Následně se dostal do Osnabrücku, kde zůstal až do prosince 1940. Kvůli nebezpečí spojeneckých náletů a díky kontaktům s profesory kněžského semináře ve Vidnavě se nakonec dostal až do nízkého komisariátu. Před odchodem do Travné pobýval nějakou dobu ve Vidnavě.²¹⁵

Farář Alexander von Wittich měl v mnoha ohledech opačnou povahu než Richard Weidlich. Byl to starší, klidný muž, již důchodového věku, který se nenechal snadno strhnout emocemi. Výhodou pro něj bylo, že vůči zdejšími farníky neměl předsudky, jež by pravděpodobně měli kněží pocházející z blízkého okolí Travné. Děti i jejich rodiče si ho postupně oblíbili a začali se vracet do kostela. Situace ve farnosti se zklidnila. Wittich se

²¹¹ Nakonec v červenci 1940 přistoupil farář Gertler na dohodu, podle které stará fara (č. p. 68.) byla vyměněna za pozemky, na kterých stál dům správce kaple i prodejní stánky s poutními devocionáliemi. Kostelník Josef Elsner zároveň získal doživotní nárok na bydlení ve staré farnosti.

²¹² SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 247.

²¹³ *Personal-Nachrichten, Aufstellungen und Beförderungen*. In: *Schlesisches Pastoralblatt*, r. 24, č. 23, 1903, s. 228.

²¹⁴ KURT, E: *Archiv für Schlesische Kirchengeschichte*, sv. 23, Hildesheim 1965, s. 225.

²¹⁵ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 246.

velmi zajímal o dění ve světě, díky čemuž jeho farní kronika nejdetailněji ze všech zachytila průběh války až po její konec. Po ní však Wittichův svět zkřehnul. V nových poměrech se ztrácel stejně jako mnoho dalších německých duchovních. Úřední příkazy přicházely v češtině, jazyce, kterému nerozuměl, a pomoci se mu příliš nedostávalo. Neměl sílu klást odpor novým nařízením, ale zároveň nepatřil k lidem, kteří by svůj nesouhlas hlasitě vyjadřovali. Když v květnu 1947 spolu se sestrou Marií, která s ním žila na faře, poprvé po dvou letech obdrželi české potravinové lístky, znovu si mohli dopřát maso. Wittich tuto situaci okomentoval slovy: „Tak jsme se postili více než dva roky!“²¹⁶

²¹⁶ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 289.

4.1. Travná a Vápenná v roce 1945: Znovu pod československou správou

Zatímco se válka chýlila ke konci, političtí představitelé Československa otevřeně deklarovali zájem vypořádat se s německým obyvatelstvem a volali po odplatě za válečné utrpení. Prezident Beneš ve svém projevu v Brně v květnu 1945 označil německý národ za „lidskou nestvůru“ a vyzval k „zlikvidování německého problému v republice.“²¹⁷ S tvrdým postojem se ztotožňovala i nově ustanovená vláda Zdeňka Fierlingera. Nově ustanovené obecní samosprávy začaly evidovat všechny Němce, kteří museli na veřejnosti nosit na rukávu bílou pásku s písmenem N. Následně byli umisťováni do pracovních táborů, využíváni při odklizení válečných škod a při fyzicky náročných pracích. Plán předpokládal co nejrychlejší vysídlení německého obyvatelstva z Československa. Z tohoto opatření měli být vyjmuti pouze Němci, kteří aktivně bojovali proti nacismu, tj. antifašisté a vězni koncentračních táborů. Výjimku dostali i nepostradatelní specialisté a kvalifikovaní odborníci potřební pro obnovu země. O připravovaném odsunu se pravidelně psalo v tisku. V první fázi měli republiku opustit ti, kdo na československé území přišli po roce 1938. Poté měli následovat sudetoněmečtí podnikatelé, finančníci, průmyslníci a velkoobchodníci. Nakonec měl být realizován odsun všech ostatních. Celý proces měl být koordinován armádou. Celkový počet Němců, kterých bylo ještě před postupimskou konferencí v létě 1945 z Československa do sovětské okupační zóny vyhnáno, se odhaduje na 450 000 osob, což představovalo asi 15 % celkové německé populace žijící na území Československa.²¹⁸

První zprávy o chystaném odsunu dorazily na Jesenicko opožděně a v útržcích. Nové samosprávy vzniklé po zhroucení nacistické administrativy informace často zkreslovaly nebo si je jednoduše přizpůsobovaly podle vlastních potřeb. Mnohé obce se také po vstupu Rudé armády ocitly v úplné izolaci. Kontakty s úřady nebo příbuznými byly prakticky nemožné, pošta nefungovala, a ani noviny nevycházely. Už od konce dubna 1945 byl v některých oblastech na několik týdnů přerušen elektrický proud, navíc radiopřijímače, které byly hlavním zdrojem informací, patřily k věcem, které byly zabaveny pár dnů po osvobození. Do většiny obcí na Jesenicku vstoupili vojáci 59. armády ukrajinského frontu²¹⁹ 9. a 10. května. Záhy vypukla vlna spontánního násilí a rabování, kterého se dopouštěli hlavně vojáci, ale i zahraniční dělníci, kteří ještě nedávno pracovali na výstavbě opevnění, nebo příslušníci německých partyzánských jednotek Werwolf.

²¹⁷ BRANDES, D.: *Cesta k vyhnání. 1938–1945*. Praha 2002, s. 332.

²¹⁸ Tamtéž, s. 333.

²¹⁹ NEUGEBAUEROVÁ, M.: *Římskokatolická církev na Jesenicku v letech 1945–1956*. In: *Jesenicko: Vlastivědný sborník*, r. 9, 2008, s. 42.

Ve Vápenné byla situace přece jen o něco mírnější než jinde. Fara dokonce zůstala od rabování ušetřena, pouze jednou tři ruští váleční zajatci požádali faráře Weidliche o jídlo, pití a cigarety, poděkovali a odešli. Brzy poté se však budova proměnila v provizorní útočiště pro ženy a dívky. Weidlich, připravený na nejhorší, opřel u jednoho okna v přízemí žebřík a z prvního patra nechal viset provaz, aby bylo možné v případě násilného vniknutí rychle uniknout.²²⁰ V kronice poznamenal, že pokud byli vojáci střízliví, bylo jejich chování ještě snesitelné, v opilosti však jednali naprosto bez zábran. Od 3. do 5. června podnikl Weidlich průzkumnou cestu po okolí. Prakticky každé místo svědčilo o rabování, loupežích, opakovaných znásilněních, někde i opakovaně, dům za domem. Když Weidlich projížděl lesem nedaleko Zlatých Hor, jeden ruský voják po něm vystřelil zhruba ze sta kroků. Naštěstí minul.²²¹ V okolí takové štěstí neměli všichni. Lidé, kteří se odvážili vyjít mimo své domovy, byli odstřelováni bez varování. Dne 21. května tak byly například na cestě do Zálesí zastřeleny dvě ženy vracející se z Travné.²²²

V Travné 11. května pronikla skupina sovětských vojáků přímo na faru k Alexandru Wittichovi. Jeho sestra Marie musela v kuchyni rozdělat oheň, načež začalo popíjení a hodování. Vojáci měli s sebou dvě Polky, které je obsluhovaly. Pod falešnou záminkou vystavení propustek lákali dívky ze skupin uprchlíků, které se ten den nacházely v obci. V noci z 10. na 11. května se Wittich a jeho sestra stali bezmocnými svědky, když byly dvě mladé ženy znásilněny přímo ve farním sále. Následující den ráno vojáci Travnou opustili a přesunuli se za hranice do Polska.²²³

Faktické vysídlování v Travné začalo bezprostředně. Už 23. května vyšla první vyhláška, podle které všichni, kdo neměli československé občanství, museli obec neprodleně opustit. Do konce měsíce skutečně několik rodin Travnou opustilo. Výzva se teoreticky týkala i samotného faráře pocházejícího z Pruského Slezska. Wittich se proto obrátil na generálního vikáře na Jánském vrchu.²²⁴ Bylo mu doporučeno, aby s případným odchodem raději vyčkal, dokud se situace neuklidní. V jeho případě mu pomohlo, že nově jmenovaný místní správní komisař Alexandr Melnikov a Leopold Fiala,²²⁵ kteří po válce převzali obecní správu, mu byli kvůli jeho vyhoštění gestapem z původního působistě, příznivě nakloněni.

²²⁰ SOKa Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 61.

²²¹ Tamtéž.

²²² SOKa Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 257.

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Dne 21. ledna 1945 se kvůli bombardování Vratislavi přesunul na zámek Jánský Vrch v Javorníku vratislavský arcibiskup Adolf Bertram, kde 6. července 1945 ve věku 86 let zemřel. V noci na 8. dubna 1945 byla arcibiskupská rezidence a katedrála ve Vratislavi po těžkém bombardování téměř zničeny.

²²⁵ Alexander Melnikov a Leopold Fiala byli jediní dva Češi, kteří v Travné zůstali po dobu druhé světové války. Vděčili za to tehdejšímu starostovi Aloisi Schubertovi, který se za ně přimluvil. Oba měli německé manželky.

Na začátku června dorazilo do Travné šest českých četníků a vzápětí 30 vojáků.²²⁶ Jejich příchod znamenal okamžité zpřísnění represí vůči německému obyvatelstvu. Následovaly domovní prohlídky spojené se zabavováním majetku. Mnohdy však nebylo jasné, zda jde o oficiální konfiskaci nebo o obyčejnou krádež. Česká správa oficiálně odebírala například jízdní kola, rádia, psací stroje, zbraně nebo hospodářská zvířata. Situaci ale komplikovali občasně vyskytující se ruští vojáci či čeští civilisté, kteří využívali chaosu a vydávali se za úředníky. Na faře byl Wittichovi zabaven psací stroj, který si následně přisvojil Melnikov a sepisoval na něm obecní vyhlášky.²²⁷ Bylo zakázáno opouštět obec bez úřední propustky, vstupovat do lesa, shromažďovat se na návsi, vycházet po 21. hodině či zdržovat se v blízkosti internačních táborů. Rolníci také museli na sběrných místech odevzdávat obilí, mouku, tuk a další potraviny.

V polovině června byla do internačního tábora u Javorníku odvezena skupina místních prominentních obyvatel, mezi nimiž učitelka Schwarz a hostinský a majitel řeznictví Josef Heinelt.²²⁸ Jeho žena Anna Heinelt postupně o rodinný podnik přišla. Dne 12. července dostala rozkaz odvézt české vojáky do Bernartic. Když tam s nimi dorazila, vojáci ji koně i vůz zabavili. Zpátky se musela vrátit na starém jízdním kole. V srpnu nato musela odevzdat klíče od hostince a podnik definitivně opustit. Nakonec byla převezena do tábora v Olomouci. Podnik převzal český řezník.²²⁹

V červenci 1945 již byly na Jesenicku v provozu tři internační tábory: v Javorníku, Adolfovicích (pro muže) a Jeseníku (pro ženy). Vedle nich byl v Javorníku zřízen i pracovní tábor.²³⁰ Ani jeden z nich nepodléhal ani ministerstvu vnitra ani okresní správní komisi (OSK) v Jeseníku. Veškeré pravomoci měl jejich velitel Ctibor Novák, který v nich hospodařil zcela libovolně a bez kontroly. Pro Nováka šlo o velmi lukrativní podnikání. Jen do konce roku

Alexander Melnikov byl původem Rus, narodil se v září 1896 v Petrohradu. 28. července 1918 vstoupil do československých legií, s nimiž se v červnu 1920 dostal do Československa. Po válce působil jako člen zdravotnické jednotky československé armády v Košicích. V únoru se oženil s Elizabeth Korte, dcerou bývalého starosty Josefa Korteho, a po odchodu do penze se přestěhoval ke svým tchánům do Travné. (*Melnikov Alexander, Československá obec legionářská* [12.4.2024]. Dostupné z: <https://www.csol.cz/legionar/69892/>.) Leopold Fiala pocházel z Travné, ale stal se správním komisařem v soudním Zálesí. S Melnikovem ho pojilo přátelství.

²²⁶ SOKA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 261.

²²⁷ Tamtéž, s. 262.

²²⁸ Tamtéž, s. 260.

²²⁹ Tamtéž, s. 264.

²³⁰ I v internačních táborech na Jesenicku v roce 1945 byli vězni posíláni na nucené práce. Až později se začalo rozlišovat mezi jednotlivými druhy. Podle směrnic ministerstva vnitra z října 1945 byly rozlišovány tři druhy táborů. 1. Internační tábory pro Němce i pro Čechy (ti měli být od Němců odděleny), do kterých byly soustředěny osoby, které patří před lidový soud, tj. u nichž je vykonávána ochranná vazba. 2. Pracovní tábory pro Němce, v nichž byly osoby určené jen pro pracovní nasazení. 3. Sběrné tábory odsuvné, které měli být teprve zřízeny.

1945 vykázaly jím vedené tábory zisk okolo 900 000 Kčs.²³¹ Podmínky v táborech byly mimořádně tvrdé. Docházelo zde i k přímým popravám. V srpnu 1945 nechal Novák zastřelit šest vězňů jako odvetu za útěk jednoho z nich.²³² O měsíc dříve byli v Javorníku popraveni dva nezletilí bratři ze Skorošic, sedmnáctiletý Rudolf a patnáctiletý Richard Haukeovi, rovněž za pokus o útěk.²³³ K dalším úmrtím došlo v důsledku nelidských podmínek.²³⁴

Také z Vápenné byli první podezřelí němečtí obyvatelé internováni v polovině června. Místní nacističtí funkcionáři byli nejprve vyslechnuti na obecním úřadě a poté převezeni do tábora v Adolfovicích. Odtud byli posíláni na nucené práce do okolí. Jen o pár dní později prošel Vápennou dlouhý zástup vysídlených z Krnova. Přes 750 žen a dětí mířilo pěšky k Jeseníku. Místní byli zaskočení. O čem se dosud šuškal, se stalo realitou. Lidem v zástupu bylo nabídnuto jídlo a pro nemocné a malé děti darovali zdejší rolníci šest vozů s potahem. Weidlich mezi odsunutými pokřtil pět novorozenců.²³⁵

Od začátku července začaly jako provizorní sběrné místo pro německé vysídlence sloužit zdejší dělnické ubytovny a další budovy vápenky A. Rösner & Comp.²³⁶ Jako první sem byli převezeni starší a práce neschopní lidé z Javornicka. Záhy k nim přibýlo 300 žen a dětí. Budovy ale nebyly na takový příliv připraveny. Táborové vedení zajistilo jen minimum potravin. Weidlich spolu s místními obyvateli obstarali alespoň základní vybavení jako slámu na spaní, kuchyňské nádobí, uhlí na topení, brambory, mléko a sůl. Příbuzní vysídlených přinášeli chléb a teplá jídla. Trvalo týden, než tábor získal alespoň základní zázemí. V polovině července dorazila nová, ještě větší vlna vysídlenců. Všechny volné prostory byly okamžitě zaplněny. Nouzově musely být zpřístupněny i dvě vápenné pece a některé půdní prostory. Přesto více než pět set lidí muselo přespávat pod širým nebem. Weidlich znovu nasedl na kolo a objížděl vesnici, aby vyprosil u sedláků další slámu. Ze školy byly dovezeny zbytky loňských brambor, další potraviny zajistili obyvatelé z okolí. Vařilo se v kuchyni ubytovny, na otevřených ohništích i na zařízeních z bývalého zajateckého tábora.²³⁷

Díky zápisům faráře v Travné je možné detailněji zrekonstruovat průběh vysídlení přímo v obcích, ze kterých obyvatelé pocházeli. V Travné večer 25. července dostali obyvatelé pokyn, aby následujícího dne neopouštěli své domovy. Dalo se vytušit, že se chystá něco

²³¹ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 210/Dův/1946, *Zpráva o internačních táborech v okrese Frývaldov*.

²³² HLAVIENKA, L. – KOLÁŘ, O. – ŠOPÁK, P.: *Transformace Slezska 1945–1948*. Opava 2024, s. 185.

²³³ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 265.

²³⁴ *Transformace Slezska 1945–1948*, s. 185.

²³⁵ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 62.

²³⁶ SOkA Jeseník, Archiv obce Vápenná, č. pom. 485, inv. č. 82, *Plán výstavby skladu trhavin, A. Rösner & Comp.*

²³⁷ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 64.

neobyčejného. Ráno o půl šesté začali četníci pod vedením Melnikova obcházet vybrané domy. Jejich obyvatelé měli pouhých 30 minut na sbalení. Mnozí byli doslova vytaženi z postelí. Museli se shromáždit na návsi před hostincem, kde čekali na další pokyny. Tam jim bylo nařízeno odevzdat veškeré peníze kromě 20 RM. Třem ženám byly kleštěmi strženy zlaté náušnice. Pláč a nárek lidí doléhal na faru až k Wittichovi. Na letním slunci poté museli čekat až do jedné hodiny odpoledne, načež se vydali směrem k Vápenné.²³⁸

Z 58 vysídlených z Travné nebyl nikdo politickým funkcionářem ani nebezpečným Němcem. Šlo o ty nejzranitelnější, ženy s malými dětmi, staré a nemocné. Většina matek užv předchozích letech přišla o manžela, nyní ztratila domov. Mezi vyhnanými bylo 29 dětí, z toho 13 batolat. Dospělí muži byli čtyři, všichni invalidé či důchodci; zbytek tvořily ženy.²³⁹

Podle Weidlichových údajů se počet lidí v táboře ve Vápenné během července vyšplhal až na 2800 osob.²⁴⁰ Zpočátku nebyla ostraha příliš přísná a lidé mohli prostory vápenky opouštět, aby si ve vesnici opatřili nutné věci. Někteří v obci přespávali, což bylo později zakázáno. Přestože byl v táboře vyvěšen oficiální řád, jeho dodržování nebylo přesně vynucováno. Od 22. července začal bývalý profesor náboženství Josef Ehrlich z Jeseníku, sám mezi odsunutými, sloužit v táboře denně mši. Několik vysídlených varhaníků ho doprovázelo zpěvem a hrou na harmonium.²⁴¹

V důsledku velkého množství lidí, letních veder, špatné hygieny a nedostatku čisté vody brzy v táboře vypukla epidemie průjmu a úplavice. Nejzávažnější případy musely být hospitalizovány. Mnozí byli léčeni v provizorním špitále přímo v táboře. Léčbu však ztěžoval kritický nedostatek léku, zejména opia a živočišného uhlí.

Z Vápenné vysídlenci odjeli 1. srpna dvěma speciálně vypravenými vlaky s otevřenými nákladními vagóny. V transportu bylo i 56 lidí z Vápenné, kteří měli tu výhodu, že se mohli připravit několik dní předem. Každý si mohl vzít zavazadlo o hmotnosti nepřesahující 60 kg, 100 RM a potraviny na pět dní. Nemocní byli odvezeni v následujících dnech povozy. Pro místní v čele s Weidlichem to byla velmi intenzivní zkušenost: „*Gott bewahre uns Übriggebliebenen vor einem ähnlichen Schicksal, das für alle wohl die schwerste Nervenprobe u. Tugendprüfung war oder noch werden kann.*“²⁴² Krátce poté bylo

²³⁸ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 267.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ V roce 1947 Weidlich uvedl až 3800 osob (SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 147.)

²⁴¹ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 64.

²⁴² Bůh ochraňuj ty z nás, kteří zůstali před podobným osudem, který byl nebo stále může být pro nás všechny tou nejtěžší zkouškou nervů a cti. (SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 65.)

rozhodnuto, že dosavadní „divoký“ odsun bude pozastaven, dokud nebude připraven celostátně organizovaná fáze odsunu všech sudetských Němců.

Vlak z Vápenné pokračoval na západ přes Hanušovice, Hradec Králové a Prahu do Děčína. Během cesty začalo pršet. Lidé v úhlových vagónech značně promokli. Navíc až na německou hranici transport nedorazil. Odsun byl již pozastaven a hranice se uzavřely. Proto se ve Vápenné rychle rozšířila zpráva, že lidé byli z vlaku vysazeni a ponecháni v dešti napospas osudu na louce v 30 km vzdálených Hanušovicích. Weidlich okamžitě nasedl na kolo a vydal se na místo, aby zprávu ověřil. Pozdější dopisy od některých účastníků transportu přinesly další tragické podrobnosti cesty. Ve vlaku několik jednotlivců v důsledku vyčerpání zemřelo. Jiní přemožení beznadějí, ukončili ve vagonech svůj život dobrovolně. V Děčíně se také někteří neúspěšně pokoušeli uprchnout. Celá skupina nakonec byla do saské Pirny přepravena lodí po Labi, odkud se lidé rozešli do různých částí Německa.

„Mein Kind hätte all das, was wir in den 4 Wochen erlebt haben, bestimmt nicht überlebt. Wir sind teils zu Fuß gegangen, teils mit der Bahn gefahren oder auf dem Schiff. die vielen Strapazen, Entbehrungen, der Hunger, Durst und das Elend, was wir durchgemacht haben (...) Von Setzdorf fuhren wir mit der Bahn (...) zur Grenze. Von hier gingen wir einige Km zu Fuß. Von der deutschen Grenze fuhren wir mit einem Schiff bis Pirna und blieben dort eine Zeit in einem Lager. Von dort marschierten wir bis Risa, von da fuhren wir mit der Bahn über Leipzig – Halle – Magdeburg – Wolmirstedt. Hier waren wir wieder 4 Wochen in einem Lager. In diesem Lager wurden wir am 18.9. in die einzelnen Dörfer verteilt. Wir kamen zu einem Bauern und haben die Küche und ein Schlafzimmer bekommen, beide nicht groß, aber ich kann Euch sagen: wir sind zufrieden, nach allem, was wir erlebt haben. Mutter, Schwester, ich und 2 Kinder, wir sind alle fünf beisammen. Bis jetzt sind wir noch alle gesund – Gott sei gedankt!“²⁴³

Ve Vápenné pokračovaly represe proti německému obyvatelstvu podobně jako v Travné. Místní správní komisař Vít Šebesta²⁴⁴ se stal obávanou postavou. Weidlich ho charakterizoval jako chamtivého a násilnického muže, který se sám obohacoval na úkor německých obyvatel.

²⁴³Moje dítě [, které zůstalo ve Vápenné u příbuzných] by všechno to, co jsme za těch 4 týdny prožili, určitě nepřežilo. Část cesty jsme šli pěšky, část jeli vlakem nebo lodí – to množství útrap, strádání, hladu, žízně a bídy, které jsme museli snést. (...) Z Vápenné jsme jeli vlakem až k hranici. Odtud jsme šli několik kilometrů pěšky. Z německé hranice jsme pak pluli lodí do Pirny a zůstali tam nějakou dobu v jednom táboře. Odtamtud jsme šli pěšky do Riesy a z ní vlakem přes Lipsko, Halle, Magdeburg a Wolmirstedt. Tam jsme byli opět 4 týdny v táboře. 18. září jsme byli rozděleni do jednotlivých vesnic. Dostali jsme se k jednomu sedlákově a máme kuchyni a ložnici – obojí není velké, ale můžu vám říct, po všem, co jsme zažili, jsme spokojeni. Matka, sestra, já a 2 děti – jsme všichni pěkně pohromadě. A zatím jsme ještě všichni zdraví – díky Bohu! (SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, Fb. *Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 83.)

²⁴⁴ Podrobné údaje o narození, původu a vzdělání Víta Šebesty nebyly v běžně dostupných zdrojích dohledané. Podle farní kroniky byl v noci z 12. na 13. listopadu 1946 byl zatčen „protože nakradl příliš mnoho“; Strávil měsíc ve vazbě v Jeseníku a poté byl převezen do Opavy. Hrozilo mu několik let odnětí svobody.

Šebesta, často opilý a s revolverem v ruce, vyhrožoval a obtěžoval ženy.²⁴⁵ V obci byly prováděny systematické domovní prohlídky, byl zabavován majetek a probíhalo rabování v opuštěných domech. Podezřelí Němci byli posíláni do internačních a pracovních táborů také do vnitrozemí. Ženy byly odváženy na sezónní zemědělské práce nebo například do moravských cukrovarů. Muži byli odváženi do ostravských dolů nebo na práci v lesích. Na Jesenicku zůstávala úroda na polích nesklizená.

Někteří obyvatelé dobrovolně odešli do Bavorska. Ostatní zatím přemýšleli, jak se z plánovaného odsunu vymanit. Němečtí komunisté žádali o uznání za „řádné Čechy“. Obyvatelé, kteří nebyli členy nacistických organizací, doufali alespoň v záchranu svého majetku. Weidlich byl velmi vytížený, sepisoval žádosti německých obyvatel a vyjednával za ně na úradech. Čeština se postupně prosazovala. V neděli 14. října vedl Weidlich v kostele vůbec první českou bohoslužbu doprovázenou hrou na varhany, zpěvem a českým kázáním.

Na pozadí se odehrávaly tragické události. Bývalá manželka majitele Rösnerovy vápenky Gabrielle Meißner se pokusila ukončit svůj život předávkováním léky poté, co ztratila veškerý majetek. Meißner byla krátce i ve sběrném táboře ve Vápenné.²⁴⁶ V nedalekých Petrovicích spáchala sebevraždu skokem pod vlak Rosa Wittich, matka osmi dětí ve věku od jednoho do šestnácti let. Její manžel byl od odchodu na frontu nezvěstný.²⁴⁷ Několik lidí zahynulo v pracovních táborech. Rodiny se ocitly bez práce a pravidelného příjmu, důchody se nevyplácely, většina zaměstnanců vápenek byla propuštěna a nová pracovní povolení se nevydávala. Ceny základních potravin přitom rostly. Pomoc byla velmi selektivní, na malý příspěvek dosáhli jen senioři nad 60 let či matky se dvěma dětmi do 6 let. Obavy z budoucnosti se mezi obyvateli prohlubovaly.

„*Ad te clamamus, exsules, filii Hevae. Ad te suspiramus, gementes et flentes in hac lacrimarum valle.*“²⁴⁸ Tato slova zaznívala v poutní kapli v Travné krátce po červencovém odsunu. Farníci klečeli a plakali. V těžkých chvílích měla víra na některé scelující účinek. Jiní si naopak Wittichovi zoufali: „Veškeré modlitby jsou marné!“ Utrpení totiž přicházelo bez ohledu na víru obyvatel. Ani ti nejzbožnější nezůstali ušetřeni. Anna Görlich, jedna z nejzbožnějších farnic, která denně přistupovala ke svatému přijímání, byla mezi těmi, kteří

²⁴⁵ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 68

²⁴⁶ Tamtéž, s. 69.

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ K Tobě voláme, vyhnání synové Evy, k Tobě vzdycháme, lkající a plačící v tomto slzavém údolí.

museli Travnou v předchozích dnech opustit. Jiná farnice Melnikova prosila o slitování a dovolávala se Božího milosrdenství. „Žádný Bůh není!“ dostalo se jí odpovědi.²⁴⁹

Reakce Witticha a Weidlichů byly na utrpení německého obyvatelstva rozdílná. Richard Weidlich pomáhal lidem prakticky. Byl častým návštěvníkem v internačních táborech, kam dovážel potraviny, tabák, léky nebo oblečení. Z vlastních prostředků rozdával podle kroniky do konce roku 1945 mezi chudé přes 6000 Kčs. Tragické události chápal jako Boží zkoušku seslanou k pokání za hříchy německého národa. Podle něj i nevinní musí trpět spolu s viníky za nespravedlnosti a krutosti německého národa. To však lidé nechtěli ani nedokázali pochopit. Když o tom Weidlich kázal, někteří odcházeli z kostela. Většina toužila po pomstě. Doufali, že příští válka jim poskytne kýženu příležitost. Nadějí v lepší zítřky Weidlich příliš neoplýval. Chystaný organizovaný odsun všech německých obyvatel považoval za hrozbu, která zastíní i to nejhorší, co lidé dosud zažili.²⁵⁰ Naproti tomu farář z Travné volil spíše útěšný a pastorační tón. Snažil se udržet mezi lidmi zbytek důvěry v Boha. „*Consolamini, consolamini, popule meus!*“²⁵¹ Toto heslo Wittich považoval za svůj největší úkol.

Útlum náboženského života byl zjevný. Protináboženská nacistická nařízení již byla zrušena, přesto kostely zůstávaly prázdnější. Největší roli v tom hrál odsun. Noví osídlenci o víru většinou nestáli. Jeden český správce na statku ve Vápenné po vstupu do budovy strhl kříž ze zdi a svaté obrázky se slovy: „Pryč s tím, to nepotřebuju.“²⁵² V Travné panoval mezi německými farníky strach. V neděli se mnozí báli jít do kostela, protože Melnikov prováděl domovní prohlídky. V zimě pro změnu lidé neměli v čem přijít, chybělo teplé oblečení.

²⁴⁹ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 266.

²⁵⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 77.

²⁵¹ Potěšujte, potěšujte můj lid (Iz. 40,1), (SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 274.)

²⁵² SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 71.

4.2. Travná a Vápenná v roce 1946: Organizovaný odsun

Měsíční zpráva OSK ve Frývaldově²⁵³ o situaci na Jesenicku z ledna 1946 uvádí, že německé obyvatelstvo bylo sice většinou již smířené s tím, že bude muset Československo opustit, avšak průtahy v organizaci odsunu v lidech vyvolávaly mylné přesvědčení, že k němu dojde až za delší dobu. Odsun byl prozatím odložen do konce března 1946. Bylo nutné nejprve zdejší internační tábory dosud vedené Ctiborem Novákem převést pod správu OSK. To se však ukázalo jako problematické. Zaměstnancům táborů byly sníženy platy, což způsobilo jejich masový odchod. Až po revizi zemského velitelství internačních táborů v Brně v březnu OSK ve Frývaldově mohla informovat, že se veškeré závady podařilo odstranit.²⁵⁴ Bylo také potřeba vybudovat další sběrná místa. Jedním z nich se stala bývalá muniční továrna MUNA v Mikulovicích.²⁵⁵ Oproti tomu prostory Rösnerovy vápenky ve Vápenné pro tuto fázi odsunu již využívány nebyly.

Na přelomu let 1945 a 1946 stále v okrese žilo přes 55 000 Němců.²⁵⁶ Zpráva OSK dále potvrdila, že jejich hospodářská situace byla velmi špatná, většině chyběly finanční prostředky. S odsunem proto nebylo možno dál vyčkávat, než „*němci z hladu a jiného nedostatku sáhnou k činům, které budou sice úřady potírány, ale které bude nutno na druhé straně přiznat, protože půjde o projevy z bídy.*“²⁵⁷ Místní úřady ale varovaly, že pokud budou odvedeni úplně všichni Němci, bude paralyzován průmysl, zejména těžba v kamenolomech a práce v lese.

Naprosto nečekaně byl nařízen první transport Němců již koncem ledna 1946, což bylo pozitivně přijato hlavně u českého obyvatelstva. Naopak mezi německým obyvatelstvem zavládlo zděšení. Během transportu došlo k několika sebevraždám. Zejména starší rolníci prohlašovali, že rádi budou pracovat a leccos snášet, jen kdyby nemuseli pryč.²⁵⁸ Transport se týkal přibližně 1200 obyvatel Jeseníku, Zlatých Hor a Mikulovic. Bylo jim dovoleno vzít si s sebou 30–50 kg prádla, 1000 RM a zásoby potravin na jeden týden. Autobusy je převezly do Mikulovic, odkud počátkem února odjeli třemi vlaky přes Plzeň do Bavorska.²⁵⁹ Vlivem

²⁵³ Okresní správní komise – Úřad národní bezpečnosti státně bezpečnostní oddělení ve Frývaldově.

²⁵⁴ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, *Zpráva o internačních táborech v okrese Frývaldov*.

²⁵⁵ Kapacita sběrného místa v Mikulovicích byla 1600 lidí, běžně se zde nacházelo i přes 2000 lidí najednou.

²⁵⁶ Podle sčítání z roku 1930 měl okres Frývaldov 71 717 obyvatel, z toho 2703 Čechů a 66987 Němců (NEUGEBAUEROVÁ, M.: *Římskokatolická církev na Jesenicku v letech 1945–1956*, s. 42.)

²⁵⁷ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 53/Dův/1946. *Situační zpráva za měsíc prosinec 1945 a leden 1946*.

²⁵⁸ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 53/Dův/1946. *Měsíční zpráva o politické situaci – zpráva k 15. 2. 1946 z politického okresu Frývaldov*.

²⁵⁹ SOKA Jeseník, Farní úřad Vápenná, Fb. *Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 79.

nečekaného transportu se začali připravovat také obyvatelé Vápenné, ve spěchu svůj majetek prodávali hluboko pod jeho skutečnou hodnotou, aby získali alespoň trochu peněz na nové oblečení a boty. Cennější věci zahrabávali v naději, že se pro ně jednou budou moci vrátit.

V únoru místní správní komise (MSK) zamítla Weidlichovi žádost o povolení vyučovat náboženství na české škole. Rovněž mu bylo zakázáno kázat v kostele německy. Proti oběma rozhodnutím se odvolal s odkazem na usnesení Zemského národního výboru v Moravské Ostravě, podle nějž neměla MSK právo zasahovat do vnitrocírkevních záležitostí. Weidlichův vzdor vůči těmto opatřením umožnila jeho vynikající znalost češtiny. Naopak téměř sedmdesátiletý Wittich byl v mnoha situacích zcela bezradný.²⁶⁰ Proto si například oddychl, když mu bylo zakázáno asistovat při sňatcích, vést matriky a vystavovat z nich zápisy. Sám to komentoval slovy: „Pro mě, který nerozumím ani slovu česky, je to velká úleva.“²⁶¹

Mezitím na jaře 1946 pozoroval Weidlich nárůst šikany vůči německému obyvatelstvu. Šestnáctiletá dívka z Vápenné uprchla ze služby u českých správců v Zálesí poté, co ji hospodyně surově zbilá.²⁶² V Domašově dva Češi přímo před očima národního správce zmlátili paní Essler, když požadovala vyplacení mzdy, kterou již několik měsíců nedostávala.²⁶³ V osadě Polka, spadající pod Vápennou, čeští dělníci vnikli do domu paní Kunert s tvrzením, že hledají vojáky Wehrmachtu. Když je přistihla, jak si začali strkat přibory do kapes, ironicky se zeptala, zda i takto se hledají vojáci. I ona schytala výprask.²⁶⁴ Ve stejné osadě byla při konfiskaci majetku zbita násadou od hrábí paní Peschel.²⁶⁵ U Otty Neugebauera ve Vápenné bylo během prohlídky nalezeno několik zavařených sklenic s masem a špekem. Neugebauer byl zmlácen tak surově, že začal kulhat a musel vyhledat lékařské ošetření.²⁶⁶ Mladá dívka z Nýznerova, která přišla na poštu do Vápenné, dostala silnou facku, až jí tekla krev z nosu a úst. Vše kvůli tomu, že se neprokázala cestovním povolením, které však pro cestu mezi osadami (Polka a Nýznerov) a Vápennou nebylo povinné. Když pak útočníka nazvala „*einen bösen Hund u. ein Schwein*,“ byla zbita holí.²⁶⁷

²⁶⁰ Poté se však Wittich na nějakou dobu v kronice odmlčel, což pravděpodobně souviselo s traumatickou zkušeností, kterou prožil. Na konci ledna byl totiž během procházky u polských hranic zadržen polskými vojáky a odveden na strážnici. Tam byl oloupen o osobní věci, umístěn do temného sklepa a psychicky vydírán. (SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 275.)

²⁶¹ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 276.

²⁶² SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 82. Poději se na onom statku smrtelně zranila poté, co se jí splášili koně zapřažení válcem. byla válcem přejeta a v nemocnici zraněním podlehl.

²⁶³ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 83.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 84.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 88.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 86.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 89.

Tyto příklady násilí jsou pouze výběrem z mnoha, které farář zaznamenal ve farní kronice. Zmíněné incidenty se staly v březnu 1946. Bití, rabování a týrání lidí se v následující době zhoršovalo. Ještě před několika měsíci hovořil farář o odsunu jako o katastrofě, která zastíní to nejhorší. Nyní však, kdy měla první větší skupina Němců opustit obec, poznamenal: „Jsme připraveni, už se to tu nedá vydržet.“²⁶⁸ Šikana způsobila, že odsun začal být vnímán jako vysvobození. Potvrzuje to také situační zpráva OSK ve Frývaldově: „*Nálada Němců je nyní jakási radostnější, jednak v očekávání odsunu a možnosti nové existence, jednak také proto, že jsou dávány do odsunu již slabší případy trestných činů z internačních táborů.*“²⁶⁹

Násilí vůči německým obyvatelům aktivně podporovali členové MSK ve Vápenné. V důsledku toho byli správní komisař i předseda MSK vyšetřováni státní bezpečností. Po Vítu Šebestovi, který byl zatčen již v listopadu 1945, se musel vzdát funkce také Antonín Valenta.²⁷⁰ Vyšetřování ukázalo, že Valenta byl v minulosti již osmnáctkrát soudně trestán a byl veden jako zločinec z povolání. Státní bezpečnost ve Strachotících ho vyšetřovala pro podezření z krádeže a podvodu, kterých se údajně dopustil během působení v roli národního správce v Defrlících u Znojma, odkud byl posléze vykázán. Ve Vápenné byl Valenta zvolen předsedou MSK zvolen užším kruhem svých přátel a příbuzných. V obci jinak bydlel u svého zetě, který byl českým správcem na jedné zdejší hospodářské usedlosti.²⁷¹

S blížícím se odsunem Češi stále častěji obsazovali domy, ve kterých němečtí obyvatelé stále přebývali. Ti v některých případech dům opustili a sestěhovali se například k příbuzným. Občas ovšem docházelo k tomu, že Němci svůj dům sdíleli společně s příchozími Čechy. K německému komunistovi a antifašistovi Ferdinandovi Straußovi jednoho dne přišel Čech s rudou hvězdou v klopě, přátelsky mu podal ruku a řekl: „Já komunista, ty taky komunista, co je tvoje, je moje.“ A zabral celý dům. Strauß mohl být ještě rád, že mu bylo dovoleno zůstat v podkroví, než obec opustí definitivně.²⁷² V jiném případě se vdova Weigert rozhodla den před svým plánovaným odsunem odstěhovat k bratrovi Albinu Stenzelovi poté, co se do jejího domu nastěhovala česká rodina. Weigert si k bratrovi chtěla odnést postel. Kvůli tomu vznikla hádka, při níž se Weigert smetákem ohnala po manželce českého správce. Ten byl kvůli incidentu přivolán z hospody a přivedl si další kumpány. Jeden z nich, Folta, pak

²⁶⁸ SOKA Jeseník, Farní úřad Vápenná, Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf, s. 97.

²⁶⁹ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 53/Dův/1946. *Měsíční zpráva o politické situaci – zpráva k 15.4.1946 z politického okresu Frývaldov.*

²⁷⁰ Antonín Valenta se narodil 18. 10. 1900 ve Vřesovicích (okres Kyjov). Do Vápenné přišel na začátku roku 1946. Za okupace byl internován německými úřady v Kunčičkách nad Ostr., odkud je podezřelý, že udával internované české lidi německému velitelství tábora.

²⁷¹ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 210/Dův/1946. *Antonín Valenta, předseda MSK v Zighartících – šetření.*

²⁷² SOKA Jeseník, Farní úřad Vápenná, Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf, s. 87.

vdovu surově zbil, „až jí záda zmodrala.“ Rovněž Stenzel byl gumovým obuškem zmlácen. Řádění opilého Foltý skončilo až ve chvíli, když mu jeden z přítomných Čechů pohrozil namířeným revolverem. Stenzel i Weigert byli následujícího dne převezeni do internačního tábora v Mikulovicích.²⁷³

V situační zprávě z Jesenicka z května 1946 byly podobné konflikty interpretovány jako projev „drzosti některých německých individuí,“ zejména žen a mladíků ve věku od 16 do 20 let. Podle této zprávy byli za „rostoucí odvahu Němců v první řadě vinni Češi sami, kteří jednak Němce v četných případech podporují potravinovými lístky, body, nákupem pro ně apod. a jednak netrvají na důsledném dodržování vydaných předpisů pro Němce.“²⁷⁴ Ve farních kronikách niského komisariátu však lze těžko nalézt zmínky o jakékoli vstřícnosti Čechů. Spíše z nich vyplývá, že „německá drzost“ byla důsledkem ztráty poslední naděje na zlepšení podmínek, v jakých Němci žili. Z jejich pohledu už jednoduše nebylo co ztratit.

Pravidelné transporty z Jesenicka začaly v dubnu 1946. Během dubna byly vypraveny první tři, na květen bylo naplánováno šest až osm.²⁷⁵ Běžných obyvatel Vápenné se prozatím netýkaly. Obec tehdy opustili jen tzv. antifašisté. Přibližně 70 komunistů a sociálních demokratů si kromě zlatých předmětů mohli odnést téměř vše, neomezené množství prádla, nábytek i veškeré peníze.²⁷⁶ Pro období od června a během letních měsíců bylo naplánováno minimálně dalších osm transportů, které by dokázaly většinu Němců z okresu odvést. Němci se nyní již hlásili dobrovolně. Snažili se odejít co nejdříve. Kromě již zmiňované bezvýchodnosti situace si byli vědomi toho, že čím dříve odejdou, tím větší šanci mají na lepší místo k životu v Německu.²⁷⁷

Richard Weidlich ještě začátkem roku 1946, především kvůli svým příbuzným,²⁷⁸ požádal o udělení československého státního občanství. Dva jeho bratři a švagr se tehdy stále nacházeli v internačních táborech. Zvláště nejstaršímu bratru Josefovi, zadržovanému ve Zlíně, hrozilo několikaleté vězení kvůli členství v NSDAP.²⁷⁹ O pět měsíců později byl však Weidlich zdejším vývojem natolik rozhořčen, že Místnímu národnímu výboru (MNV)

²⁷³ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 116.

²⁷⁴ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 53/Dův/1946. *Měsíční zpráva o politické situaci-zpráva k 15. květnu 1946 z politického okresu Frývaldov*.

²⁷⁵ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 53/Dův/1946. *Situační zpráva za měsíc duben 1946; Měsíční zpráva k 15. květnu 1946 z okr. Frývaldov*.

²⁷⁶ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 91.

²⁷⁷ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, *Situační zpráva za měsíc duben 1946*.

²⁷⁸ Rodina faráře Richarda Weidliche: matka Karolína († 4. 2. 1946 ve Vápenné); bratři Rudolf (internace Krnov, Přívoz, Kunčice) s rodinou, Josef (internace Zlín) s rodinou, Emil s rodinou (nasazen na českém statku ve Slavičíně u Uherského Brodu); sestra Anna Lux a švagr Rudolf Lux (internace Adolfovice); neteř a synovec Brigitte a Helmut Lux (nasazení u českých sedláků), sestra Emma.

²⁷⁹ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 78.

zaslal žádost o zařazení do nejbližšího transportu, navzdory zákazu, který německým duchovním vydaly vyšší církevní kruhy. Žádost o československé státní občanství stáhl.

Richard Weidlich, farář v Zigharticích č. 104; 23.6.1946

Žádost o zařazení do odsunu

Místnímu Národnímu Výboru v Zigharticích

„Vzhledem k podezření ze spolupráce s domnělým hnutím odporu a vzhledem k poslednímu pohoršení, které se stalo ve svátek Božího Těla a hlavně proto, že se chci, co nejspíše vystěhovati do Jižní Ameriky spolu se svými bratry a sestrami, kteří budou brzy odsunuti –

Nemám úmyslu, déle zde zůstat. Zákazem generálního vikáře a Apoštolské Nunciatury v Praze není však něm. farářům dovoleno, dobrovolně se hlásiti k odsunu, musíme čekati a vytrvati až k poslednímu transportu. Dovolují si však upozorniti, že mohu býti dle Vašeho dobrozdání jakoby „trestně“ zařazen do jednoho z nejbližších výprav, jak se to stalo nedávno ve Frývaldově, a pak nebudu se brániti a církevní úřady nemohou mne zadržeti. Rád bych co nejdříve přijal Vaše vyrozumění, že musím odejiti, poněvadž nemám důvěry českých farníků.

V úctě Richard Weidlich, farář²⁸⁰

Weidlich byl velmi znechucen výnosem Okresního národního výboru (ONV) v Jeseníku, který zakázal pořádání samostatných německých procesí o slavnosti Božího Těla. Stejně těžce nesl napětí mezi Čechy a Němci, které se přeneslo do náboženského života a poprvé se výrazněji projevilo o velikonočních svátcích. Němečtí katolíci se na cestě do kostela stávali terčem posměchu kvůli svému tradičnímu svátečnímu oblečení, bílým punčochám, krojovým blúzám, kabátkům a kloboukům ozdobeným peřím a stuhami. Jednomu dítěti byl tento klobouk sebrán a hozen do potoka. Několik Čechů ale projevilo zájem zapojit se do církevních oslav. Požádali Weidliche, zda by během velikonočního procesí mohli nést hlavní liturgické symboly, baldachýn, kříž, svíce a sochu Zmrtvýchvstalého Krista. Farář je nemohl odmítnout. Ovšem němečtí katolíci se poté procesí rozhodli bojkotovat a zůstali uvnitř kostela. Jen německé děti šly v čele průvodu hned za těmi českými.²⁸¹

Dne 21. června 1946 začal organizovaný odsun pro německé obyvatelstvo z Vápenné. První nákladní automobily začaly odvážet lidi a zavazadla do sběrného místa v Mikulovicích. Událostem předcházející večer provázený násilím, při kterém došlo k zbití Stenzela a vdovy

²⁸⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf, s. 114.

²⁸¹ Tamtéž, s. 92.

Weigert, vedl k tomu, že obecní úřad byl doslova zájemci zaplaven. Namísto plánovaných dvou set osob tak nakonec Vápennou opustilo přibližně 270 lidí. Albín Stenzel, Otto Neugebauer, paní Essler, paní Weigert a další oběti dřívějších násilností byli mezi nimi. Hlásili se zemědělci, kteří přišli o svá hospodářství, dělníci, jejichž domy byly již zabrány, či nezaměstnaní. Mnozí byli pravidelnými návštěvníky kostela. Tíha odchodu nejvíce dopadla na seniory. „Kdybych tak mohla být vystěhována rovnou na hřbitov!“²⁸² svěřila se jedna starší žena faráři. Ostatní odcházeli v dobré náladě. Paní Giersig si přihnula z lahve a s úsměvem zavolala na faráře. „Na shledanou v Jižní Americe!“ Lidé okolo se rozesmáli.²⁸³ Navzdory oficiálním zákazům si odsunutí mohli vzít téměř vše, včetně objemných dřevěných beden. V Mikulovicích zavazadla prošla, nebylo nic zabaveno. Bylo také povoleno, aby ženy a děti vzaly s sebou oděvy a obuv pro své muže, kteří dosud zůstávali v internačních táborech na Moravě. Někteří kvůli tomu odchod prozatím odložili. V kronice vložené dopisy svědčí o tom, že i s vyjednáváním o návratu rodinných příslušníků z táborů Weidlich vypomáhal.

Handwritten letter in German, addressed to "Herr Jirka!". The text is a request for the release of Aloisie Bartsch, who was working as a domestic servant in Poděbradech. The letter is written in a cursive script on lined paper.

Obrázek 8: Žádost o propuštění dcery Aloisie Bartsch, která pracovala jako služebná v Poděbradech.²⁸⁴

²⁸² SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf, s. 118.

²⁸³ Tamtéž. s. 117.

²⁸⁴ Pane Jirko! Omlouvám se, že Vás obtěžuji svým dopisem. Tento dopis Vám posílá otec Vaší služebné. Jak víte, vláda v Praze rozhodla o přesídlení všech Němců v těchto zemích, včetně mé dcery Aloisie Bartsch. Nyní nadešel čas, kdy se tato skutečnost stala realitou a první transporty odjely. Za tímto účelem jsem již poslal

Odbavování Němců prováděli členové finanční stráže. I když v některých obcích (například v Bernarticích) vystěhování Němci o svá zavazadla přišli, benevolentnější přístup ze strany finančníků nebyl výjimečný. Ještě do konce června proto na národní výbory na Jesenicku dorazila stížnost na jejich přístup: „*V poslední době množí se stížnosti, že při prohlídkách věcí Němců určených k odsunu nejsou zavazadla, která Němci při odsunu berou s sebou, řádně kontrolována a jejich obsah není prohlédnut a často ani nejsou zavazadla otevřena. Osobní prohlídky Němců nejsou téměř vůbec prováděny. Nato jsou zavazadla zaplombována, a to většinou tak nedbale, že je možno zavazadlo pootevřít a dodatečně vložit do něj malé, ač velmi cenné, předměty. Též na váhu zavazadel není brán zřetel.*“²⁸⁵ Dokument dále naznačil, že za laxním přístupem mohou právě příslušníci finanční stráže. Richard Weidlich popsal situaci při kontrole ve Vápenné, kdy někteří čeští obyvatelé přijeli s vozíky v očekávání, že během prohlídky zavazadel získají část majetku, avšak finančníci je odehnali.²⁸⁶ Další výtky se týkaly organizace samotného odsunu. Úřady kritizovaly, že v regionu zůstávají lidé, jejichž pracovní síla byla postradatelná, zatímco potřební dělníci a osoby schopné práce odcházely jako první. Podle stížností bylo dále nežádoucí, že se obyvatelé sami dobrovolně hlásili k odsunu.²⁸⁷ Též se ujal zvyk, že Němci odcházeli do tábora v Mikulovicích, kde byli přijati, aniž by byly zjištěny podrobnosti o jejich původu.

V Travné začal vysídlovací proces až na konci července 1946. Obec nacházející se v odlehlejší oblasti patřila mezi etnicky nejhomogennější. Kromě několika členů MSK, finanční stráže a bezpečnostních složek do obce jiní Češi nepřišli.²⁸⁸ Odsun tak způsoboval značné problémy, chyběly pracovní síly. Pár nových osídlenců ze Slovenska, kteří obsadili nejlepší hospodářství, dorazilo až v průběhu léta. Podle Witticha však někteří z nich neuměli ani zapráhnout koně. Ostatní vysídlené usedlosti zůstávaly prázdné. Když se na konci července obcí prohnala silná bouře a zanesla silnice bahnem a kamením, nebyl nikdo, kdo

3 žádosti a 2 telegramy do Poděbrad s naléhavou žádostí o propuštění mého dítěte, ale zatím bohužel marně. Pan Jirka: Věřím, že jste křesťan. Žádám a prosím Vás ve jménu lidskosti, abyste mou dceru ihned pustil domů k přesídlení. Vy máte také rodinu, co by tomu řekli, kdybyste emigroval a nechal tu jedno ze svých dětí. Když už jsi přišel o všechno a stal ses jedním z nich, nechceš přece ztratit i své děti. My bychom tu žili a pracovali dál, ale bohužel bylo rozhodnuto jinak. Pokud chcete být čestným mužem, neodepřete rodičům jejich dítě. Šla tam dobrovolně v naději, že se bude moci kdykoli vrátit. Já už jsem invalidní a téměř neschopný pracovat, v cizině se neuživím. Chcete nás s dcerou přivést k zoufalství? (SOKA Jeseník, Farní úřad Vápenná, Fb. *Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*.)

²⁸⁵ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 314. *Hlášení o závadách při odsunu Němců z okresu Frývaldov*.

²⁸⁶ SOKA Jeseník, Farní úřad Vápenná, Fb. *Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 118.

²⁸⁷ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, *Hlášení o závadách při odsunu Němců z okresu Frývaldov*.

²⁸⁸ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 314. *Odsun Němců – vzrůstající potíže*.

by je vyčistil. I duchovní život v obci se začal hroutit, stejně jako střecha věže kostela, která byla vlivem bouře poškozena, a začalo do ní zatékat.²⁸⁹

Správní komisař Melnikov a po volbách v květnu 1946 ustavená MSK²⁹⁰ postupovala vůči německému obyvatelstvu podobně přísně jako v jiných obcích. Němci včetně faráře dostávali speciální potravinové lístky s polovičními dávkami, na nichž zcela chyběly některé položky, včetně masa. Přestože se Němci starali o hospodářská zvířata, nesměli žádné zabít pod hrozbou vysokých pokut či deportace do internačního tábora.²⁹¹ Bezplatně pracovali na polích, které nyní již patřily několika zdejším národním správcům. Nejistotu prohluboval fakt, že Němci dostávali jen málo informací v jazyce, kterému by rozuměli. Ačkoli krádeže a násilnosti byly kvůli nízkému počtu Čechů méně časté, i zde kriminalita a celková beznaděj postupně vedla k tomu, že většina Němců po odchodu z obce nakonec zatoužila.²⁹²

Odsun probíhal v Travné pozvolna. Během léta opouštěly obec skupinky s nižšími desítkami lidí. Nejpočetnější byl až poslední transport. Na přelomu září a října bylo odvezeno asi 100 osob. Z původních téměř 400 německých obyvatel Travné zůstalo po ukončení odsunu pouhých 35 Němců včetně faráře a jeho sestry.²⁹³ Kolonizace okresu byla v této době již ukončena, přicházeli pouze jednotlivci. Kromě Travné patřily k obcím s nejmenším počtem nových osídlenců ještě Zálesí či Horní a Dolní Údolí. Bylo plánováno tyto obce přeměnit v horská pastevní družstva.²⁹⁴

Do konce srpna 1946 bylo z Jesenicka vypraveno celkem 30 transportů, které odvezly 36 000 německých obyvatel. Předpokládalo se, že zbývajících přibližně 18 000 bude odsunuto do konce října. Mezi lidmi, kteří dobrovolně žádali o zařazení do transportů, byli osoby, které původně usilovaly o získání československého občanství. K nim patřil farář Richard Weidlich. Jeho jméno však na zveřejněných seznamech k odsunu zatím chybělo. Jinak tomu bylo v případě Rosy Kluger.

Kluger, matka čtyř malých dětí, žila ve Vápenné v naprosté chudobě. Její manžel se již nacházel v Německu, takže rodinu musela živit sama. Dvě z jejích dětí prodělaly tyfus. Kvůli péči o ně nemohla chodit do práce. Přežívala díky drobným nádenickým pracím, z jejich výdělku si mohla koupit trochu chleba, mléka nebo brambor. O pomoc se styděla žádat. V jedné chvíli naprostého zoufalství řekla dětem: „Pojďte, půjdeme do starého lomu, tam

²⁸⁹ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 277.

²⁹⁰ NEUGEBAUEROVÁ, M: *Místní národní výbor Travná 1945–1960*, Inventář. Jeseník 2016, s. 4.

²⁹¹ Tamtéž, s. 278.

²⁹² Tamtéž, s. 281.

²⁹³ Tamtéž, s. 282.

²⁹⁴ ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 54/Dův/1946, *Situační zpráva za měsíce květen až srpen 1946*.

skočíme do vody a skončíme všechno to trápení!“ Děti se k ní zoufale vrhly, objímaly ji a plakaly: „Ne, maminko, to ne! Neopouštěj nás, nepůjdeme s tebou! Chceme jít za tatínkem!“²⁹⁵ K transportu byla Kluger s dětmi zařazena koncem července 1946. Opustila Vápennou společně s 200 Němci.

Ve stejném transportu odcestoval také vdovec Max Wilsch s dcerou Emmou, bývalý vrchní učitel a varhaník. Byl místní významnou osobností, dlouhodobě se zajímal o historii a společně s předchůdcem Weidlichem zpracoval několikadílnou práci o dějinách obce a okolních osad.²⁹⁶ Během nacistické okupace byl kvůli své loajalitě k Československu vězněn. Ani osvědčení o prozatímním čs. občanství ho nezadrželo. V jeho případě sehrál roli jeho krásný dům, který se zalíbil jednomu komunistovi. Wilsch byl nejprve donucen se vystěhovat do malého podkrovního pokojíku, načež Travnou opustil.²⁹⁷

Velkým paradoxem bylo, že ještě před půl rokem byla deportace považována za tu největší možnou potupu. Nyní Češi nemohli Němce potrestat hůř, než že jim nedovolili odejít. Podle oficiálních plánů měl být odsun ukončen v říjnu a ti, kteří zůstanou, měli být asimilováni a využiti k obnově hospodářství republiky. Celý proces odsunu nadále probíhal klidně a bez sabotážních akcí. Nedodržení pravidel totiž znamenalo riziko, že dotyčný nebude k odsunu připuštěn. Jen během srpna Vápennou opustilo téměř 1000 lidí. Takto razantní úbytek obyvatelstva vedl ke kritickému nedostatku pracovních sil. Na druhou stranu tím došlo ke zlepšení pracovních podmínek pro zbývající německé dělníky. Rovněž někteří čeští hospodáři najednou začali Němcům v odchodu všemožně bránit. Nechtěli přijít o levnou pracovní sílu. „Sociální spravedlnost ale přišla příliš pozdě, všichni už chtěli pryč.“²⁹⁸

Pro rodinu Richarda Weidliche se fara stala místem, odkud příbuzní po návratu z internačních táborů a pracovního nasazení ve vnitrozemí čekali na své zařazení do transportů. Bratr Rudolf s rodinou do Německa odešel již během léta. Na začátku září se ze Slavičína vrátil mladší bratr Emil s rodinou, a také Brigitte a Helmut, děti sestry Anny. Emil vyzvedl 5000 RM, které ukryl ještě před odchodem do vnitrozemí. Luxovy děti odjely do Černé Vody, aby se naposledy rozloučily s rodnou obcí. Dne 6. září společně s dalšími 300 lidmi z Vápenné šťastně prošli kontrolními stanovišti v Mikulovicích.²⁹⁹ Josef Weidlich, bývalý člen NSDAP, byl v říjnu zproštěn viny a krátce na to i on se svou rodinou odjel.³⁰⁰

²⁹⁵ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 123.

²⁹⁶ SOkA Jeseník, Archiv obce Vápenná, č. pom. 485, inv. č. 66, k. 1 *Historie obce - strojopisné podklady k pracím o dějinách obce faráře Adolfa Schreibera a učitele Maxe Wilsche*.

²⁹⁷ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 127.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 133.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 134.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 137.

Poslední velké transporty z Vápenné byly vypraveny 28. září a 6. října. Tečku pak za vysídlováním na nějakou dobu udělal odsun devíti starých a nemocných osob. Téměř devadesátiletý Ferdinand Virts a psychicky nemocný Herman Latzel, bratr bývalého ředitele Latzelovy vápenky Arnolda Latzela, byli s dalšími sedmi ženami naloženi na otevřené auto. Pro čtyři byla připravena nosítka, zbývajících pět muselo cestovat vsedě. Tragickým symbolem odsunu bylo, když hned v první zatáčce dva nemocní ze sedadel spadli na korbu vozu, který musel zastavit, aby byli nemocní lépe zajištěni.³⁰¹ Tím byl odsun z Vápenné oficiálně ukončen. V obci zůstalo zhruba 300 Němců, o jejichž osudu bylo rozhodnuto v následujících letech.

Nečekaně tak ve svých farnostech zůstali oba faráři. Alexander von Wittich ve víře, že odjede posledním transportem, rozdal své úspory chudým vystěhovalcům. Od srpna byl bez jakéhokoli příjmu: „Ocitl jsem se nyní v těžké situaci,“³⁰² poznamenal do kroniky. Podobný osud potkal Richarda Weidliche. Jemu naději v brzký odsun vzala na konci září slova generálního vikáře Františka Onderky: „Potřebuji vás, proto vás nemohu propustit. Zůstaňte zde a pracujte jako misionář.“ „Takže z odsunu nebude nic!“³⁰³ posteskl si Weidlich.

³⁰¹ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 137.

³⁰² SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 283.

³⁰³ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 135.

4.3. Působení Richarda Weidlicha a Alexandra von Witticha do jejich odchodu z Československa

4.3.1. *Alexander von Wittich*

Na území nízkého komisariátu zůstalo po odsunu německého obyvatelstva nejméně osm německých duchovních, kterým úřady z různých důvodů odepřely zařazení do transportů. Mezi nimi byli oba duchovní, kteří sem přišli z Říše v období okupace – Alexander von Wittich z Travné a Josef Nowak, který v době nepřítomnosti Karla Latzela vedl javornickou farnost. Oba se posléze spojili a společně hledali možnost, jak Československo opustit. Wittichova situace byla výrazně komplikovanější, protože v odlehlé Travné zůstával izolován, což se ještě prohloubilo po komunistickém převratu v únoru 1948.

Od srpna 1946 Wittich nedostával žádný plat a společně se sestrou Marií přežívali pouze díky občasným drobným darům. Marie sháněla potraviny, kde se dalo. Wittichovi již vypadaly všechny zuby, a tak nejčastěji mu Marie připravovala mléčnou kaši s ovocem z farní zahrady. Na zahradě také chovali několik slepic, které jim však postupně likvidovala liška. Pečlivě vedená farní kronika přináší i například to, jak se 18. července 1947 Wittichovi téměř podařilo lišku dopadnout. Zahnal ji až k zahradní brance, kde by ji prý umlátil, kdyby se mu ve spěchu podařilo popadnout silnější klacek.³⁰⁴ Také si pořídili kotě, které pomáhalo chytat přemnožené myši ve stodole.

Přicházely další a další komplikace. Palivové dřevo, o které farář žádal v říjnu 1946, dostal až v únoru následujícího roku. Do té doby musel na faře mrznout. Podobně jako ve studeném kostele, jehož střecha zůstávala neopravená a do kostela zatékalo. Na organizaci oprav neměl Wittich dostatek sil. Rovněž kvůli jazykové bariéře a absenci jakékoli pomoci nebyl schopen zvládat administrativní chod farnosti. Snažil se soustředit výhradně na duchovní službu pro několik málo německých věřících, kteří v místě zůstali. V kostele se tak většinou konaly pouze německé mše. Českou bohoslužbu občas přijel sloužit Antonín Bernáček z Uhelné. I tak ale kostel býval poloprázdný, přítomen byl jeden ministrant, chyběl varhaník a v lavicích sedělo jen několik farníků.

Wittichovi komplikovala život přísná cenzura jeho korespondence. Dopisy byly důkladně kontrolovány a mnohé se k němu vůbec nedostaly. Na konci června 1947 mu Josef Nowak z Javorníku předal dopis od příbuzných z Osnabrücku, kteří se v něm dotazovali, zda stále pobývá v Travné. Od jara totiž neobdrželi žádné Wittichem odeslané dopisy.³⁰⁵

³⁰⁴ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 293.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 289.

Osnabrück, nacházející se v britské okupační zóně, byl místem, kam se Wittich plánoval vrátit. Obrátil se proto na svého dávného přítele a tehdejšího warmijského biskupa Maxmilian Kallera, který o jeho osudu obeznámil biskupství v Osnabrücku. Odtud tak v červnu 1947 dorazila žádost o uvolnění Witticha z Travné: „*Herr Pfarrer Alexander Wittich in Krutvald, p. Javorník, Slezsko, ČSR, wird zur gottesdienstlichen und seelsorglichen Aushilfe in der Stadt Osnabrück dringend benötigt. Ich beabsichtige, ihm eine Seelsorgestelle zu übertragen, sobald er seinen jetzigen Wirkungsort verlässt, und bitte deshalb, ihm die Reise nach Osnabrück zu ermöglichen.*“³⁰⁶ Listina však postrádala souhlasné stanovisko britského vojenského guvernéra a rovněž nezahrnovala farářovu sestru Marii. Wittich proto požádal osnabrücké biskupství o zaslání nové, opravené verze dokumentu, avšak ty již na faru do Travné nepřišly. S prosbou o pomoc se následně obrátil na Apoštolskou administraturu v Praze, která mu na podzim roku 1947 skutečně vystavila dokumenty potřebné k vycestování. V tu chvíli již Wittichovi chyběly peníze na samotnou cestu. Další žádost o finanční podporu, kterou adresoval Apoštolské administratuře v Českém Těšíně, zůstala bez odezvy. Vzhledem k těmto překážkám se Wittich rozhodl přechkat v Travné ještě jednu další zimu.

Wittich tak v Travné zažil i únorový komunistický převrat. Dne 18. března 1948 se na faře objevilo dvanáct mužů, z nichž se jeden představil jako kriminální inspektor z Jeseníku a ukázal mu povolení k domovní prohlídce. Při ní bylo zabaveno také 2000 RM, které se mezitím podařilo Wittichovi znovu našetřit na cestu do Osnabrücku.³⁰⁷ Odchod z farnosti se tím opět oddálil. Na získání nových platných dokumentů tentokrát spolupracoval s Josefem Nowakem z Javorníku, který měl v úmyslu odcestovat do Rosenheimu společně s osmi svými příbuznými. Povolení ke vstupu do britské okupační zóny konečně dorazila v polovině října 1948. Následně čekali už jen na schválení od ONV v Jeseníku.³⁰⁸ Poslední záznam do kroniky zapsal v polovině prosince 1948. Krátce poté spolu se sestrou Marií Travnou definitivně opustil jako její poslední farář. Samostatná farnost zde již obnovena nebyla.

³⁰⁶ Pan farář Alexander Wettich v Krutvaldu, pošta Javorník, Slezsko, ČSR, je naléhavě potřebný k výpomoci při bohoslužbách a duchovní správě ve městě Osnabrück. Zamýšlím mu světit místo v duchovní správě, jakmile opustí své dosavadní působíště, a proto prosím, aby mu byla umožněna cesta do Osnabrücku. (SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 291.)

³⁰⁷ SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 298.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 303.

Obrázek 9: Novogotický kostel Neposkvrněného početí Panny Marie v Travné v 70. letech 20. století.³⁰⁹

³⁰⁹ SOKA Jeseník, Farní úřad Travná, *Pfarrbuch für Krautenwalde*, s. 306.

4.3.2. Richard Weidlich

Weidlich dlouhodobě plánoval odcestovat do Jižní Ameriky, kde chtěl působit jako misionář. Zvažoval, že by s sebou vzal příbuzné a bývalé farníky z Vápenné, kteří by o to projevili zájem. Poválečnou Evropu přitom přirovnával k sopce těsně před výbuchem: „Běda těm, kdo zůstanou, až vypukne další válka!“³¹⁰ Zároveň si uvědomoval, že Německo nedokáže dostatečně zajistit všechny vysídlence z Československa a Polska. Když byl v září 1946 Weidlich generálním vikářem pro československou část vratislavské diecéze Františkem Onderkem požádán, aby v regionu zůstal, rozhodl se svůj plán prozatím odložit. Jistěže Weidlich svého nadřízeného nemusel poslechnout, nicméně, jak sám uváděl, byl zvyklý v příkazech církevních představených hledat Boží vůli.

V témže měsíci převzal po odsunutém Josefu Rabelovi správu farnosti v Černé Vodě. A tak se vrátil ke každodenním cestám na kole mezi oběma obcemi. V neděli nejprve odsloužil od 7:30 českou mši ve Vápenné, poté pokračoval v Černé Vodě, kde měl v 9:30 mši v češtině a o hodinu později v němčině. Neděli pak zakončil večerní německou bohoslužbou opět ve Vápenné. Tyto cesty podnikal bez ohledu na počasí, dokonce i v krutých zimních mrazech, kdy teplota klesala až $-30\text{ }^{\circ}\text{C}$. Vystrojen botami vyplněnými ovčí vlnou, dvojitými spodky, kalhotami a vestou vyztuženými králíčí kožešinou a s ruskou beranicí na hlavě vypadal jako strašák, jak ho nazvalo jedno dítě, kolem kterého v lednu 1947 projížděl. S úsměvem mu musel dát za pravdu.³¹¹ Cesty byly náročné, ale i nebezpečné. Několikrát na zamrzlé silnici havaroval. Při jednom takovém pádu si v lednu 1948 vážně narazil záda a musel na několik týdnů administraci farnosti v Černé Vodě přerušit.³¹² V březnu téhož roku byla správa této farnosti předána českému duchovnímu. Výuka náboženství Weidlichovi kvůli jeho německé národnosti svěřena nebyla. Do Vápenné dojížděl ze Skorošic duchovní Josef Motyka.

Podobně jako Wittich, ani Weidlich nedostával pravidelný plat a byl tak odkázán pouze na milodary, intence a štolové poplatky.³¹³ To však Weidlichovi bylo nepříjemné. Nechtěl být závislý na almužnách lidí, kteří sami žili v chudobě a nejistotě. Proto se v dubnu 1947 rozhodl k netradičnímu kroku a nastoupil do práce v arcibiskupských lesích. Kácel stromy napadené kůrovcem a vysazoval nové stromky. Doufal, že si takto vydělá peníze potřebné pro

³¹⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 135.

³¹¹ Tamtéž, s. 146.

³¹² Tamtéž, s. 166.

³¹³ Intence označuje úmysl, na který je obětována mše svatá (např. za zemřelého, za nemocné, za rodinu apod.); věřící při tom obvykle přispívají drobným darem. Štolovné je dobrovolný poplatek za výkon církevního obřadu, např. křtu, pohřbu nebo svatby.

případnou cestu do Jižní Ameriky. Nelibě však farářovo rozhodnutí nesl nadřizený arcibiskupský inženýr Matocha. Bylo mu ostudou, že farář pracuje v biskupských lesích jako dělník. K tomuto Weidlich výjimečně v češtině do kroniky poznamenal: „*vyloučí-li mne p. ingenir ze zaměstnání v lese – pak půjdu do vápenek – mám to blíže. Do lesa musím jeti na kole ½ hodiny proti větru nebo choditi pěšky 4 km a potom někdy ještě ½ hodiny, nebo i déle až na pracoviště – a prší-li – musím potom úplně promočený jeti domů – co je nebezpečno pro zdraví – tady by to bylo blízko do vápenek a zpět – Zítřka chci vyjednávat s p. ředitelem závodu, zdali mi bude dávat dovolenou, kdykoliv jí budu třeba na hodiny potřebovat pro kněžské úkony – pohřby, zaopatřování – svatby a na svátky zrušené. Doufám, že on – p. Křídlo – jako komunista z Ostravy – bude pohlížeti na práci kněze jinak než p. arcibiskupský ingenir. Jemu to nebude ostuda, zaměstnávat faráře. Jsem zvědav!*“³¹⁴ Od května 1947 skutečně nastoupil jako dělník do bývalé Latzelovy vápenky. Zde však podobně jako ostatním německým zaměstnancům byla ze mzdy strhávána částka ve výši 20 %, která dříve pokrývala náklady spojené s odsunem. „*In den letzten 1 ½ Stunden wird der 20 % –Abzug abgearbeitet – ohne Tempo!*“³¹⁵ Za svou práci ve vápence dostával měsíčně 1600 Kčs, přičemž dalších 400 Kčs činila stržená částka. Prakticky tak každý měsíc odpracoval téměř pět dní zdarma.³¹⁶

V očích vyšších církevních představitelů bylo Weidlichovo zaměstnání ve vápence „ostudou.“ V říjnu 1947, po patnácti měsících bez pravidelného příjmu, obdržel od generálního vikariátu příspěvek ve výši 3000 Kčs. Účelem bylo mimo jiné přimět faráře, aby se vzdal svého civilního zaměstnání. Naproti tomu ve světských kruzích byl Weidlich uváděn jako vzor úspěšného „asimilovaného“ německého duchovního, jenž byl „svou pílí a poctivou prací vzorem dělníkům československé národnosti.“³¹⁷ Byl to však obraz vytvořený jen na základě zaměstnání. Ve skutečnosti Weidlich odmítal jakoukoli spolupráci s úřady v náboženských otázkách. Když ONV ve Frývaldově požadoval po duchovních vyjádření ohledně konání německých bohoslužeb, nařízení neuposlechl a žádnou odpověď úmyslně nepodal: „To se ho vůbec netýká! Je to nestoudný pokus vměšovat se do čistě církevních záležitostí.“³¹⁸ Své kolegy, kteří výzvy uposlechl, zkritizoval: „Je to vážně taktická chyba, jde o princip, svobodu církve v jejím pastoračním působení.“³¹⁹

³¹⁴ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf, s. 155.

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ Tamtéž, s. 157.

³¹⁷ HLAVIENKA, L. – KOLÁŘ, O.: *Bezpečnostní dohled nad duchovními v obvodu ostravské expozitury ZNV 1945–1948*. In: Časopis Slezského zemského muzea, r. 73, 2024. s. 181.

³¹⁸ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf, s. 151.

³¹⁹ Tamtéž, s. 152.

Ani komunistický převrat v únoru 1948 na jeho postoji nic nezměnil. Opakované pokusy MNV zakázat německé mše selhaly. Weidlich nejprve upozornil, že zákaz bohoslužeb v němčině je nezákonný, jelikož místní úřady nemají pravomoc zasahovat do vnitřních církevních záležitostí. Dále se odvolal na princip náboženské svobody zaručený československou ústavou a zdůraznil, že podobná rozhodnutí náleží pouze vyšším církevním orgánům.³²⁰ Na další zákaz bohoslužeb v němčině, obsahující i hrozbu postihu v případě neuposlechnutí, již přímo nereagoval. Místo toho odjel do Javorníku informovat arcibiskupského komisaře. Ten mu navrhl kompromis ve formě tzv. „utrakvistické“ bohoslužby bez jazykových prvků. Návrh farář odmítl jako duchovně nepřijatelný a zopakoval, že nesmí ustoupit nezákonnému nařízení světské moci a že je připraven nést jakékoli důsledky, včetně možného přeložení na jiné místo.³²¹ Na začátku dubna 1948 obdržel úřední rozkaz, aby se společně s dalšími 20 osobami hlásil na nucenou práci při opravě silnice spojující Vápennou a Žulovou. Rozkazu uposlechl a na práci nastoupil. První den cestou do práce na obecním úřadě odevzdal lístek s tímto zněním:

„Dle platných předpisů nevztahuje se povinnost k nucené práci na osoby volných povolání ani na příslušníky veřejných úřadů. Farář není tedy povinen, vyhověti Vašemu rozkazu ani nastoupiti k práci na silnici. Ale budu dobrovolně pracovati, a). poněvadž tělesná práce mě těší a sílí, b) poněvadž oprava cesty do Frýdberku je práce velmi nutná a užitečná i pro mne, protože jezdím často na kole touto silnicí. c) Užitečná práce nikoho neponižuje, nýbrž je to dobrý skutek. Práci čest! – R. Weidlich“³²²

Další výzvu ohledně zákazu německých mší již neobdržel. Bohoslužby v němčině sloužil dál. Byly navštěvovány třikrát tolik než obě české dohromady. Weidlich se domníval, že někteří Češi do kostela nechodili jen proto, že on sám byl Němec. Postupem času však počet českých návštěvníků kostela narůstal.

Po zabavení arcibiskupského majetku státem přestal Weidlich opět dostávat jakoukoli finanční podporu od církevních úřadů. V té době již ze svých peněz poskytl farní pokladně zálohu ve výši 3000 Kčs a měl soukromé dluhy přesahující dalších 1000 Kčs.³²³ Od začátku června proto nastoupil na plný úvazek jako dělník do vápencového lomu. Ve stejném kamenolomu tehdy pracovalo také třicet vězňů z mírovské věznice. V pondělí 14. září však Weidlich během směny několikrát silně promokl. Následující ráno se u něj objevily silné

³²⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf, s. 155.

³²¹ Tamtéž, s. 171.

³²² Tamtéž, s. 172.

³²³ Tamtéž.

bolesti na levé straně hrudníku a začal vykašlávat krev.³²⁴ Ve středu odjel k lékaři do Žulové, který ale zrovna neordinoval, takže pokračoval do Jeseníku, kde byl ihned hospitalizován. Podle diagnózy trpěl těžkou bronchitidou a zánětem pohrudnice. V nemocnici musel zůstat téměř měsíc. Kvůli zdravotním komplikacím musel ukončit práci v lomu a odložil i svůj dlouhodobý plán na emigraci do Jižní Ameriky.

Již počátkem roku 1948 obdržel Weidlich výzvu z diecéze Rottenburg, nacházející se v americké okupační zóně, aby se přihlásil do duchovní služby o vysídlené a uprchlé Němce. Diecéze mu přislíbila vystavení dekretu o jeho jmenování a pomoc při vyřizování povolení k přestěhování.³²⁵ Weidlich bez váhání s nabídkou souhlasil, ale zároveň musel požádat o propuštění apoštolskou administraturu v Českém Těšíně. V dubnu 1948 skutečně obdržel jmenovací dekret, podle něhož měl působit jako duchovní správce vysídlenců ve farnosti Pfedelbach.³²⁶ Kvůli nedostatku finančních prostředků nemohl odcestovat sám, a tak čekal na transporty, které měly odvést poslední německé obyvatele z Vápenné. Dvě takové příležitosti zmeškal kvůli své hospitalizaci. Do posledního odsunu, vypraveného 31. 8. 1948, se již nepřihlásil kvůli obavám z opětovného propuknutí nemoci.³²⁷ Z Vápenné nakonec odešel až na začátku následujícího roku.³²⁸

³²⁴ Tamtéž, s. 176.

³²⁵ SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*, s. 167.

³²⁶ Tamtéž, s. 174.

³²⁷ Tamtéž, s. 176.

³²⁸ V diecézi Rottenburg ve spolkové zemi Württembersko-Hohenzollernsko Weidlich spravoval farnosti v obcích Derdingen, Binzwangen, Weinsberg a na Michaelsbergu. Roku 1955 doprovodil transport vysídlenců do Austrálie a roku 1957 sám emigroval do Brazílie, kde působil mezi německými katolíky ve státě Paraná. Zemřel 25. května 1984 v Terra Nova ve věku 84 let. (*Vestor bene Priester von Wallstein* [cit. 25.4.2025], Dostupné z: n.d., <http://www.wallstein-sudetenland.de/pfarrer.htm>.)

Obrázek 10: Richard Weidlich (vpravo) v Terra Nova (Bahia) v Brazílii okolo roku 1959, kam emigroval v roce 1957.³²⁹

³²⁹ *Deutsche Emigranten in Aller Welt*, Greven Archiv Digital, [cit. 21. 4. 2025], Dostupné z: <https://www.greven-archiv-digital.de/themenwelt/deutsche-emigranten-in-aller-welt>.

Závěr

Farní kroniky reflektovaly poválečné vysídlení německého obyvatelstva v letech 1945–1946 nejednotně. Detailnější informace nalezneme pouze v menší části z nich, zatímco v jiných kronikách se toto téma objevuje jen okrajově nebo zcela chybí. Řada kronikářů totiž události spojené s odsunem vnímala natolik bolestně, že od jakéhokoli podrobnějšího zaznamenávání raději upustila. Naopak příklady farních kronik z Travné a Vápenné ukazují, jak bohaté informace mohou některé kroniky nabídnout. K tématu, které se dnes může jevit jako dostatečně probádané, tak přinášejí dosud neznámé podrobnosti. Detailněji zachycují zejména praktické aspekty odsunu, jako byly například domovní prohlídky, všudypřítomné násilí a dlouhodobé ponižování německých obyvatel, což způsobilo, že odsun byl mnoha německými obyvateli nakonec vnímán jako vysvobození. Zejména v kronice Vápenné nalezneme také několik osobních svědectví od odsunutých.

Správci a administrátoři farností niského komisariátu prožívali období odsunu jako dobu plnou úzkosti, bezmoci a osobního ponížení. Ze zápisů lze zřetelně vyčíst osamělost těch, kteří neovládali český jazyk, i hluboké zklamání z poválečného vývoje. Alois Brauner z Horního Domašova poznamenal, že „pero se zdráhá psát o veškerém utrpení, slzách a nářku, které byly v roce 1946 každodenními hosty každé rodiny.“³³⁰ Duchovní, jako Richard Weidlich či Alexander von Wittich, se i v krajně tíživých podmínkách snažili být německým věřícím oporou minimálně po duchovní stránce až do doby, než jim bylo církevními nadřízenými umožněno odejít.

Postoje katolických duchovních vůči nacistickému režimu byly různorodé. Většinu z nich však spojovala snaha zachovat kontinuitu náboženského života i přes nepřátelský charakter nacistické vlády vůči církvi. Již před vypuknutím války někteří kněží veřejně projevovali sympatie Československu. Příkladem může být farář Antonius Mokrisch z Travné nebo Vincenz Brauner ze Zlatých Hor. Během okupace se většina duchovních ocitla pod přísným dohledem nacistických úřadů. U některých z nich jejich postoj vyústil v přímé represe ze strany režimu. Nejvýraznějším příkladem byl farář Alois Starker, kterého gestapo v roce 1943 zatklo a deportovalo do koncentračního tábora Dachau. Menší část kněží zaujala vůči nacistické moci pragmatičtější přístup a snažila se o určitou míru přizpůsobení. Drtivá většina

³³⁰ SOkA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, *Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800*, s. 130.

duchovních zmíněných v této práci byla prověřena prostřednictvím evidence Archivu bezpečnostních složek s negativním výsledkem.³³¹

Tato práce téma zdaleka nevyčerpala. Pro další výzkum by bylo přínosné věnovat se například korespondenci Aloise Starkera, dokumentující jeho věznění v koncentračním táboře Dachau,³³² osobním písemnostem dalších německých duchovních či jejich zprávám o organizaci náboženského života na Jesenicku po osvobození.³³³ Ze studia byly tyto materiály, stejně jako ostatní nedigitalizované archiválie uložené ve Státním okresním archivu v Jeseníku, kvůli nenadálé situaci vynechány. Podrobný výzkum by si bezpochyby zasloužila rovněž pamětní kniha fary ve Valštejně, kde Richard Weidlich působil jako farář v letech 1935–1941. Rozsáhlé zápisy v této kronice mohou doplnit například Weidlichovy postoje k Mnichovské dohodě. Na základě kroniky farnosti Vápenná by také bylo možné samostatně zpracovat téma věnující se podmínkám v internačních táborech. Zdejší farář totiž tábory často osobně navštěvoval a své poznatky v kronice podrobně zaznamenával. Také jeho rukama prošlo množství dopisů internovaných osob. Logickým pokračováním této práce by pak bylo studium zápisů českých duchovních, kteří farnosti nízkého komisariátu po odsunu převzali, nebo pátrání po dalších osudech vysídlených kněží v německých archivech.³³⁴

³³¹ *Jmenné Evidence – Archiv Bezpečnostních Složek*, n.d., [cit. 8.5.2024] Dostupné z: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/>.

³³² SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, č. pom. 362, inv. č. 51, sign. VIa, *Osobní korespondence faráře Aloise Starkera o věznění v Dachau*.

³³³ SOkA Jeseník, Farní úřad Jeseník, č. pom. 418, inv. č. 234, sign. Via, Vib, *Zpráva katolických duchovních o jednání s čsl. armádou o organizaci náboženského života na Jesenicku*.

³³⁴ <https://invenio.bundesarchiv.de/invenio/main.xhtml#masterLayoutForm:tabPanel:navSearchTab>.

Seznam použité literatury, pramenů a internetových stránek

Prameny

ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 210/Dův/1946, *Zpráva o internačních táborech v okrese Frývaldov*.

ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 53/Dův/1946, *Situační zprávy z okresu Frývaldov z roku 1946*.

ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 54/Dův/1946, *Situační zprávy z okresu Frývaldov*.

ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 210/Dův/1946, *Antonín Valenta, předseda MSK v Zigharticích – šetření*.

ZAO, Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, č. pom. 2012, inv. č. 285, sign. 314, *Hlášení o závadách při odsunu Němců z okresu Frývaldov*.

SOkA Jeseník, Archiv obce Travná, NAD: 345, č. pom. 446, inv. č. 2, *Gemeindechronik Krautenwalde Bd.*

SOkA Jeseník, Archiv obce Vápenná, č. pom. 485, inv. č. 82, *Plán výstavby skladu trhavin, A. Rösner & Comp.*

SOkA Jeseník, Archiv obce Vápenná, č. pom. 485, inv. č. 66, k. 1, *Historie obce – strojopisné podklady k pracím o dějinách obce faráře Adolfa Schreibera a učitele Maxe Wilsche*.

SOkA Jeseník, Farní úřad Bernartice, NAD: 190, č. pom. 391, inv. č. 91, poř. č. 03, sign. VII, *Chronik der Pfarrei Barzdorf*.

SOkA Jeseník, Farní úřad Bílá Voda, NAD: 192, č. pom. 362, inv. č. 4, sign. VII, *Farní kronika*, s. 1.

SOkA Jeseník, Farní úřad Bílý Potok, NAD: 193, č. pom. 363, inv. č. 4, sign. VII, *Lokalie – Buch in Weissbach anfangend*.

SOkA Jeseník, Farní úřad Černá Voda, NAD: 194, č. pom. 347, inv. č. 15, poř. č. 02, sign. VII., *Pfarrbuch der Vermerk aller Denkwürdigkeiten von Entstehung der Kirche und Pfarrei bis auf den heutigen Tag zur Einsicht aller Nachfolger.*

SOkA Jeseník, Farní úřad Dolní Domašov, NAD: 197, č. pom. 368, inv. č. 81, poř. č. 01, sign. VII, *Pfarrbuch bei der Pfarrei Thomasdorf.*

SOkA Jeseník, Farní úřad Dolní Lipová, NAD: 206, č. pom. 359, inv. č. 16, poř. č. 01, sign. VII, *Nachricht über die Errichtung der Pfarrei; Inventarium der Pfarrkirche St. Wenceslai zu Lindewiese über ihren Baustand, ihre Gerechtsamkeiten, Besitzungen, Realitäten, Gerätschaften wie auch derselben anklebende Lasten und Verbindlichkeiten.*

SOkA Jeseník, Farní úřad Horní Domašov, NAD: 199, č. pom. 369, inv. č. 56, sign. VII, *Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800.*

SOkA Jeseník, Farní úřad Javorník, NAD: 202, neinventarizováno, *Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826.*

SOkA Jeseník, Farní úřad Jeseník, NAD: 204, č. pom. 418, inv. č. 97, poř. č. 02, sign. VII, *Kronika farnosti Frývaldov.*

SOkA Jeseník, Farní úřad Kobylá nad Vidnávkou, NAD: 205, č. pom. 357, inv. č. 35, sign. VII, *Pfarrchronik I. / Inventarium über den Baustand, Errichtung, Beschaffenheit, Besitzungen, Realitäten, Gerechtsamme, Einkünfte, Giebigkeiten, anklebende Lasten, Verbindlichkeiten der Kirche und Localie Jungferndorf.*

SOkA Jeseník, Farní úřad Nové Vilémovice, NAD: 210, neinventarizováno, *Chronik der Pfarrkirche Neuwilmsdorf.*

SOkA Jeseník, Farní úřad Písečná, NAD: 213, č. pom. 346, inv. č. 52, sign. VII, *Pfarrchronik. Inventarium der Pfarrkirche S. Joannis Baptistae zu Sandhübel, s. 131.*

SOkA Jeseník, Farní úřad Skorošice, NAD: 214, č. pom. 360, inv. č. 160, sign. VII, *Český překlad farní kroniky Skorošice s doplňkem textu, sv. I.*

SOkA Jeseník, Farní úřad Široký Brod, NAD: 218, č. pom. 341, inv. č. 2, sign. VII, *Pfarrgedenkbuch angelegt 1905.*

SOkA Jeseník, Farní úřad Travná, NAD: 219, č. pom. 356, inv. č. 9, sign. VIi, *Pfarrbuch für Krautenwalde*.

SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, NAD: 221, neinventarizováno, *Fb. Currendenbuch der Pfarrkirche in Setzdorf*.

SOkA Jeseník, Farní úřad Vápenná, NAD: 221, č. pom. 350, inv. č. 1, *Pfarrbuch bei der Lokalkirche zu Setzdorf*.

SOkA Jeseník, Farní úřad Velké Kunědice, NAD: 222, č. pom. 340, inv. č. 11, sign. VII, *Pfarrchronik*.

Inventáře

DEMEL, Jiří: *Děkanství Karviná 1778–1950* (1954), Inventář, ev. č. pom. 135, 1998.

GROWKA, Květoslav: *Archiv obce Travná 1748–1945* (1946), Inventář, ev. č. pom. 446, Jeseník 2012.

HRADILOVÁ, Jana: *Farní úřad Bernartice 1732–1994*, inventář, ev. č. pom. 391, Jeseník 2006.

HRADILOVÁ, Jana: *Archiv obce Vápenná*, Inventář, ev. č. pom. 485, Jeseník 2016.

HRADILOVÁ, Jana – ŠVUB, Jiří: *Farní úřad Jeseník 1711–1986*, Inventář, ev. č. pom. 418, Jeseník 2009.

KOUŘIL, Miloš.: *Arcibiskupství Olomouc (1144)–1961*, Inventář, ev. č. pom. 750, Olomouc 1971.

LEPÍKOVÁ, Kateřina: *Farní úřad Bruzovice 1704–1964*, Inventář, ev. č. pom. 898, Frýdek-Místek 2004.

MUSIL, Roman – ŠVUB, Jiří – GROWKA, Květoslav: *Farní úřad Černá Voda 1785–1982*, Inventář, ev. č. pom. 347, Jeseník 2002.

MUSIL, Roman: *Farní úřad Široký Brod 1845–1946*, Inventář, ev. č. pom. 341, Jeseník 2001.

NEUGEBAUEROVÁ, Michaela: *Místní národní výbor Travná 1945–1960*, Inventář, Jeseník 2016.

SKUPIEN, Marek: *Farní úřad Hradec nad Moravicí (1600)–1973*, Inventář, Opava 2008.

ŠVUB, Jiří – GROWKA, Květoslav: *Farní úřad Bílá Voda 1744–1956*, Inventář, ev. č. pom. 362, Jeseník 2004.

ŠVUB, Jiří – GROWKA, Květoslav: *Farní úřad Bílý Potok 1793–1994*, Inventář, ev. č. pom. 363, Jeseník 2004.

ŠVUB, Jiří – GROWKA, Květoslav: *Farní úřad Dolní Lipová 1780–1950*, Inventář, ev. č. pom. 355, Jeseník 2003.

ŠVUB, Jiří – GROWKA, Květoslav: *Farní úřad Uhelná 1764–1972 (1997)*, Inventář, ev. č. pom. 350, Jeseník 2003.

ŠVUB, Jiří – GROWKA, Květoslav: *Farní úřad Vápenná 1781–1948*, Inventář, ev. č. pom. 350, Jeseník 2003.

ŠVUB, Jiří – HRADILOVÁ, Jana: *Farní úřad Dolní Domašov 1730–1897*, Inventář, ev. č. pom. 368, Jeseník 2005.

ŠVUB, Jiří – HRADILOVÁ, Jana: *Farní úřad Horní Domašov (1789) 1796–1974*, Inventář, ev. č. pom. 369, Jeseník 2005.

ŠVUB, Jiří – HRADILOVÁ, Jana: *Farní úřad Skorošice 1673–1956*, Inventář, ev. č. pom. 360, Jeseník 2004.

ŠVUB, Jiří – TINZOVÁ, Bohumila: *Farní úřad Ostružná 1743–1951 (1963)*, Inventář, ev. č. pom. 354, Jeseník 2003.

ŠVUB, Jiří – MUSIL, Roman: *Farní úřad Velké Kunětice 1733–1958*, Inventář, ev. č. pom. 340, Jeseník 2001.

Literatura

Personal-Nachrichten, Aufteilungen und Beförderungen. In: *Schlesisches Pastoralblatt*, r. 24, č. 23, 1903.

- ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš (eds.): *Vysídlení Němců a proměn českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů*. 1.–2. díl, Středokluky 2009–2011.
- ARBURG, Adrian von – KOVAŘÍK, David – DVOŘÁK, Tomáš (eds.): *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Brno 2010.
- BENEŠ, Edvard – OLIVOVÁ, Věra: *Odsun Němců z Československa a dokumenty*. 2. vyd., Praha 2001.
- BRANDES, Detlef: *Cesta k vyhnání 1938–1945*. Praha 2002.
- EGELBERT, Kurt: *Archiv für Schlesische Kirchengeschichte*, sv. 23, Hildesheim 1965.
- EGELBERT, Kurt: *Atlas des Erzbistums Breslau*. Breslau 1937.
- HLAVIENKA, Lubomír – KOLÁŘ, Ondřej – ŠOPÁK, Pavel: *Transformace Slezska 1945–1948*. Opava 2024.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. 2. vyd., Praha 2007.
- HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. 2. vyd., Praha 2004.
- HOUŽVIČKA, Václav (ed.): *Odsun Němců z Československa – 65 let poté*. Brno 2012.
- HRADILOVÁ, Jana: „Domů do říše!“ Rok 1938 na Jesenicku ve světle literatury a pramenů SOKA Jeseník. In: *VIII. Svatováclavské Česko-Polsko-Německé setkání v Jeseníku: sborník referátů*, č. 8, 2008.
- HRADILOVÁ, Jana: *Odsun Němců z Frývaldova po roce 1945 ve světle českých pramenů a literatury*. Šumperk 1996.
- JIRÁSEK, Zdeněk (ed.): *Církevní dějiny Slezska (18.–20. století)*. Opava 2011.
- JIRÁSEK, Zdeněk (ed.): *Polská papežská nunciatura v Opavě: Slezsko v církevních dějinách 18. století*. Opava 2009.
- KOSSERT, Andreas: *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. Brno 2011.

KROTILOVÁ, Jana: *Farní kroniky jako historický pramen (Slánsko)*. In: *Slánský obzor: ročenka společnosti Patria, Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně*, r. 14, 2007.

KSIAEK, Stanisław: *Granice i podział diecezji wrocławskiej na komisariaty i dekanaty w latach 1914–1945*. In: *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny*, r. 19, č. 3–4, 1903.

KUČERA, Milan: *Populace České republiky 1918–1991*. Praha 1994.

KUKÁNOVÁ, Zlataše: „*Rád bych sloužil déle*“ – *K odsunu německého katolického kléru z českých zemí*. In: *Securitas Imperii*, r. 32, č. 1, 2018.

LARISCH, Jan: *P. Vinzenz Brauner, farář a starosta ve Zlatých Horách, světlo v temnotách zmatené doby*. Ostrava 2019.

NEUBAUEROVÁ, Michaela: *Římskokatolická církev na Jesenicku v letech 1945–1956*. In: *Jesenicko: Vlastivědný sborník*, r. 9, 2008, s. 41–57.

NOVOTNÝ, Karel (ed.): *Edvard Beneš, Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940–1947*. Praha 1996.

PATER, Józef: *Z dziejów Wikariatu Generalnego w Cieszynie (1770–1945)*. In: JIRÁSEK, Zdeněk (ed.): *Církevní dějiny Slezska (18.–20. století)*. Opava 2011, s. 20–27.

PETRAŠ, Jiří: *Odsun německých kněží a předání církevního majetku do českých rukou v českobudějovické diecézi po skončení druhé světové války*. In: *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, r. 41, č. 3, 2004, s. 208–215.

PINDUR, David: *Přehled nejstarší církevně-správní organizace Těšínska od středověku do vzniku generálního vikariátu v roce 1770*. In: JIRÁSEK, Zdeněk (ed.): *Polská papežská nunciatura v Opavě: Slezsko v církevních dějinách 18. století*. Opava 2009.

RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRÁBAL, Josef: *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. Praha 2006.

RYBA, Jan: *Odsun Němců ve světle farních kronik západočeského pohraničí*. In: *Minulostí Západočeského kraje*, r. 29, 1993 (vyd. 1994), s. 245–249.

STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991.

TOMAN, Josef: *Využití farních a vikariátních archivů pro historickou vlastivědu*. In: *Acta regionalia – Sborník vlastivědných prací*, 1965.

VYHLÍDAL, Jan: *Naše Slezsko*. Praha 1900.

Internetové stránky

Církevní správa v českých zemích. Církevní mapy – historické mapy českých zemí [cit. 20. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.cirkevnimapy.cz/cirkev-v-ceskych-zemich/cirkevni-sprava-v-ceskych-zemich>

Frydecká farnost v kontextu církevně-správního vývoje Slezska [cit. 20. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.svatojanskavez.cz/stala-expozice/pohledy-do-dejin-farnosti-frydek/frydecka-farnost-v-kontextu-cirkevne-spravniho-vyvoje-slezska>

Dějiny farnosti sv. Jana Křtitele – Děkanství Dvůr Králové n. L.; Seznam kněží [cit. 31. 3. 2024]. Dostupné z: <https://svjankrtitel.estranky.cz/clanky/dekanstvi-seznam-knezi.html>

Naši pastýři v době Hitlerovy nacionálně socialistické okupace naší vlasti 1938–1945 [cit. 8. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.poutnik-jan.cz/ruzne-c/byli-jsme-prvni/cely-seznam>

Melnikov Alexander. Československá obec legionářská [cit. 12. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.csol.cz/legionar/69892>

Verstorbene Priester von Wallstein [cit. 29. 3. 2024]. Dostupné z: <http://wallstein-sudetenland.de/pfarrer.htm>

Fotografie

SOkA Jeseník, Sbíрка obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Jeseník, NAD: 256, neinventarizováno, sign. 51, *Kněží děkanátu Jeseník při oslavě 75. narozenin P. Karla Seichtera, děkana a faráře v Dolní Lipové, 23.2.1944.*

SOkA Jeseník, Sbíрка obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Jeseník, NAD: 256, neinventarizováno, sign. 50, *Vincenz Brauner, zlatohorský děkan a farář (1877–1943.)*

SOkA Jeseník, Sirotčí ústav sv. Jindřicha Javorník, NAD: 675, neinventarizováno, *Fotoalbum sirotčího ústavu sv. Jindřicha Javorník.*

ZAO, Královský úřad Opava, NAD: 14, č. pom. 1813, inv. č. 849, poř. č. 53, sign. 15/11,
Mapa území, které v rakouském Slezsku spadá pod vratislavskou diecézi.

Deutsche Emigranten in Aller Welt, Greven Archiv Digital, [cit. 21. 4. 2025]. Dostupné z:
<https://www.greven-archiv-digital.de/themenwelt/deutsche-emigranten-in-aller-welt>.

Resumé

The thesis explores how parish chronicles from the former Neisse Commissariat of the Wrocław diocese describe the period of Nazi occupation and, especially, the postwar expulsion of the German population. The author analysed about thirty parish chronicles. The research shows that the chronicles reflected the expulsion in different ways—some described it in detail, including house searches, violence, and the humiliation of German residents. Because of this, some people even saw the expulsion as a kind of liberation. Other chronicles mentioned the topic only briefly or not at all. German priests in the Jeseník region experienced this time as one of fear, uncertainty, and personal humiliation, but many still tried to support their parishioners spiritually until they had to leave. The attitudes of Catholic priests toward the Nazi regime also differed: most tried to keep religious life going despite growing pressure from the Nazis, while a few chose to adapt. Some priests, like Father Antonius Mokrisch, had openly supported Czechoslovakia even before the war. The strongest example of Nazi persecution was Father Alois Starker, who was sent to the Dachau concentration camp.